

**ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ
ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ:
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ**

Монографія

Харків
«Юрайт»
2020

Рецензенти:

Г. І. Балюк – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

Т. Є. Харитонова – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / [М. В. Шульга, Н. Р. Малишева, В. В. Носік та ін.]; за заг. ред. проф. М. В. Шульги. – Харків : Юрайт, 2020. – 308 с.

ISBN 978-617-7450-13-8

Монографію присвячено дослідженню проблем правового регулювання ведення органічного сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано економіко-правові аспекти ведення агробізнесу у сфері органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, правове та інституційно-функціональне забезпечення ведення органічного сільського господарства, особливості правового режиму земельних ділянок для ведення органічного виробництва. Досліджено проблеми державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері суспільних відносин та інші актуальні питання. Особливу увагу в монографії приділено адаптації законодавства України до вимог ЄС у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у цій галузі.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних закладів вищої освіти, практикуючих юристів, а також усіх, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

ISBN 978-617-7450-13-8

УДК 349.422(477)

ББК 67.9(4УКР)307

© М. В. Шульга, Н. Р. Малишева,

В. В. Носік та ін., 2020

© «Юрайт», оформлення, 2020

ЗМІСТ

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	7
ПЕРЕДМОВА.....	9
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	12
1.1. Економіко-правові аспекти ведення агробізнесу у сфері органічного сільсько- господарського виробництва.....	12
1.2. Органічне сільськогосподарське виробництво, органічна сільсько-господарська продукція та сировина серед об'єктів аграрно-правового регулювання.....	25
1.3. Теоретичні та законодавчі основи здійснення права на органічне виробництво в умовах реалізації цілей сталого розвитку до 2030 року в Україні.....	36
1.4. Органічне сільськогосподарське виробництво як фактор сталого розвитку сільських територій: правові засади державної політики.....	51
1.5. Правовий режим перехідного періоду від виробництва традиційної (неорганічної) продукції до виробництва органічної продукції.....	62

РОЗДІЛ 2.	
ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО	
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	75
2.1. Правове та інституційне забезпечення публічного управління у сфері органічного сільського господарства України.....	75
2.2. Правове забезпечення реєстрації операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції.....	89
2.3. Правові питання сертифікації продукції органічного сільськогосподарського виробництва.....	99
2.4. Правові аспекти маркування продукції органічного сільськогосподарського виробництва.....	111
2.5. Правові проблеми державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва.....	123
2.6. Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: сучасний стан та перспективи вдосконалення.....	132
РОЗДІЛ 3.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	
ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО	
ВИРОБНИЦТВА У СФЕРІ РОСЛИННИЦТВА.....	143
3.1. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері рослинництва: проблеми законодавчого забезпечення.....	143

3.2. Правові засади використання земельних ділянок для органічного землеробства.....	157
3.3. Правові форми використання земель для здійснення органічного виробництва.....	169
3.4. Право приватної власності на землю як основна форма використання земель для виробництва органічної продукції рослинного походження.....	179

РОЗДІЛ 4.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У СФЕРІ ТВАРИННИЦТВА ТА АКВАКУЛЬТУРИ.....

194

4.1. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері тваринництва: проблема законодавчого забезпечення.....	194
--	-----

4.2. Проблеми правового забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції аквакультури.....	207
---	-----

4.3. Особливості правового забезпечення якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва.....	230
---	-----

РОЗДІЛ 5.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ІНШИХ ДЕРЖАВ.....

243

5.1. Особливості правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва у країнах СНД.....	243
5.2. Производство и обращение органической продукции: становление правового регулирования в Республике Беларусь.....	256
5.3. Адаптація аграрного законодавства України до вимог ЄС у сфері органічного сільськогосподарського виробництва.....	273
5.4. Адаптація земельного законодавства України до вимог ЄС у сфері органічного землеробства.....	286
5.5. Адаптація законодавства України до вимог ЄС щодо заборони застосування іонізуючого випромінювання у процесі органічного виробництва.....	296

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Багай Надія Онуфрїївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 2.2 розд. 2;

Бондар Олександр Григорович, доктор юридичних наук, доцент – підрозд. 2.1 розд. 2;

Гавриш Наталія Степанівна, доктор юридичних наук, доцент – підрозд. 4.2 розд. 4;

Гафурова Олена Вікторівна, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 5.3 розд. 5;

Духневич Андрій Вікторович, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 5.1 розд. 5;

Єрмоленко Володимир Михайлович, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 1.2 розд. 1;

Каракаш Ілля Іванович, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 1.5 розд. 1;

Кобецька Надія Романівна, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 2.3. розд. 2 (у співав. з Н. Р. Малишевою);

Коваленко Тетяна Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент – підрозд. 2.4 розд. 2;

Ковальчук Тетяна Григорівна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 5.5. розд. 5;

Корнієнко Ганна Сергїївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 1.1 розд. 1;

Костяшкін Іван Олександрович, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 3.4 розд. 3;

Кулинич Ольга Павлівна, кандидат юридичних наук – підрозд. 3.1 розд. 3 (у співавт. з П. Ф. Кулиничем);

Кулинич Павло Федотович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України – підрозд. 3.1 розд. 3 (у співавт. з О. П. Кулинич);

Курман Тетяна Вікторівна, доктор юридичних наук, доцент – підрозд. 4.1 розд. 4;

Макарова Тамара Іванівна, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 5.2 розд. 5 (у співавт. з В. В. Саскевич);

Малишева Наталія Рафаелівна, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України – підрозд. 2.3 розд. 2 (у співавт. з Н. Р. Кобецькою);

Марченко Світлана Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 2.5 розд. 2;

Носік Володимир Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України – підрозд. 1.3 розд. 1;

Савельєва Олена Миколаївна, кандидат юридичних наук – підрозд. 1.4 розд. 1;

Саркісова Тамара Борисівна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 2.6 розд. 2;

Саскевич Вероніка Василівна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 5.2 розд. 5 (у співав. з Т. І. Макаровою);

Сидор Вікторія Дмитрівна, доктор юридичних наук, професор – підрозд. 5.4 розд. 5;

Туєва Оксана Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозд. 4.3 розд. 4;

Федчишин Дмитро Володимирович, кандидат юридичних наук – підрозд. 3.3 розд. 3;

Шульга Михайло Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України – підрозд. 3.2 розд. 3.

*Світлій пам'яті наших вчителів –
Ю. О. Вовка, С. М. Кравченко,
І. М. Миронця, В. Л. Мунтяна,
О. О. Позрїбного, В. К. Попова,
В. І. Семчика, І. О. Середи,
Н. І. Титової, В. З. Янчука
присвячується*

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах пануючою у світі стає парадигма сталого розвитку як основа економіки розвитку чи «зеленої» економіки. Необхідність забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва актуалізує розвиток його альтернативних форм. Найбільш перспективною і нормативно врегульованою з них на даних час є органічне сільськогосподарське виробництво. Виробництво органічної продукції рослинництва і тваринництва виступає практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави. Одночасно виробництво органічної сільськогосподарської продукції гарантує високу якість продовольства як важливої складової продовольчої безпеки, сприяє збереженню здоров'я, збільшенню тривалості та покращанню якості життя населення. З урахуванням сутності органічного виробництва можна стверджувати, що воно здатне забезпечити як приватні, так і публічні інтереси.

Збільшення попиту на якісні й безпечні продукти харчування на сьогодні стає загальносвітовою тенденцією, що зумовлено популяризацією ідей здорового способу життя. У зв'язку з цим особливої популярності набувають органічні продукти. Органічне сільськогосподарське виробництво – один з найбільш динамічних векторів розвитку агросфери у світі. За оцінками Міжнародної федерації органічного руху (IFAOM, International Federation of Organic Agriculture Movements), виробництво органічної сільгосппродукції розвивається у 153 країнах світу, а обіг ринку сягає 50 – 60 млрд. дол. США та характеризується стійким зростанням.

За оцінками компанії, яка проводить маркетингові дослідження, Icovia Intelligence (Ековія Інтеллідженс), товарообіг світового ринку органічних продуктів харчування досяг у 2016 р. 89,7 млрд доларів США (понад 80 млрд євро). Світовим лідером за цим показником є Сполучені Штати Америки – 38,9 млрд євро. Далі йдуть Німеччина (9,5 млрд євро), Франція (6,7 млрд євро) та Китай (5,9 млрд євро).

В Україні останніми роками також постерігається збільшення обсягів внутрішнього ринку споживання органічної продукції, зростає попит на органічні продукти харчування, все більше сільськогосподарських товаровиробників виявляють зацікавленість у виробництві саме органічної продукції. За даними Федерації органічного руху України у 2018 році в Україні нараховувалось близько 500 сертифікованих органічних господарств, загальна площа сертифікованих сільгоспугідь склала понад 427 тис. га. Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та Житомирській областях.

На розвиток органічного сільськогосподарського виробництва спрямовано й положення чинного законодавства. Згідно з розділом 3 Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» до стратегічних цілей і завдань державної політики в сільському господарстві віднесено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, досягнення у 2020 році двократного збільшення площ їх використання. Відповідно до ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року, співробітництво між сторонами в галузі сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, зокрема, такі сфери, як заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього природного середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва, покращання конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ін. Наступним кроком у врегулюванні відносин у сфері органічного

сільськогосподарського виробництва стало прийняття 10 липня 2018 р. Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Названий Закон запровадив низку позитивних новел щодо врегулювання вказаних відносин. Однак цілісного та дієвого правового механізму, який би забезпечував повне та детальне унормування цих відносин, на жаль, не запроваджено. Це вимагає опрацювання наукових пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення відносин у сфері органічного сільськогосподарського виробництва.

Викладене набуває ще більшої актуальності у зв'язку з тим, що Україна має великий потенціал для виробництва органічної продукції рослинного і тваринного походження. Така продукція стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача. Україна має всі можливості стати одним із головних її експортерів як на ринку ЄС, так і на світовому ринку. Доцільність ведення органічного сільгоспвиробництва зумовлюється необхідністю збереження довкілля, розвитку сільських територій, ефективності аграрного виробництва, гарантування права на життя і здоров'я шляхом забезпечення населення якісною та екологічно безпечною продукцією рослинного і тваринного походження (здоровим харчуванням), поліпшення агроекологічного іміджу України як виробника і експортера високоякісної органічної продукції та забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Комплексне подолання проблем законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції створить підґрунтя для активного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Висловлюємо щирі подяки рецензентам – доктору юридичних наук, професору, член-кореспонденту Національної академії правових наук України Галині Іванівні Балюк та доктору юридичних наук, доценту Тетяні Євгенівні Харитоновій за надані слушні пропозиції щодо вдосконалення пропонованого читачеві видання.

Автори монографії сподіваються на те, що результати дослідження будуть корисними як для подальших теоретичних розробок окреслених проблем, так і при підготовці проектів відповідних нормативно-правових актів, а також виявляться цікавими для широкого кола читачів.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

1.1. Економіко-правові аспекти ведення агробізнесу у сфері органічного сільськогосподарського виробництва

Одним із надважливих завдань сучасного світу, який у XXI столітті опинився на межі екологічної, а отже, і харчової загрози, є розвиток органічного сільськогосподарського виробництва на основі гармонізації всіх його технологічних процесів з навколишнім природним середовищем з метою одержання екологічно чистої сільськогосподарської продукції для безпечного і здорового харчування людей. Адже людство впродовж тривалого часу застосовувало інтенсивні методи ведення землеробства, нещадно експлуатуючи ресурси агросфери, надмірно застосовуючи різноманітні хімічні речовини, переважно для нарощування виробництва продовольства та сільськогосподарської сировини для промисловості. Такий підхід призвів до надмірного зростання обсягів використання ресурсів та енергії, необхідних для виробництва кожної одиниці продукції, зниження її якісних властивостей, а також до виснаження природного потенціалу і забруднення довкілля. Нині суспільство зрозуміло, що подальша руйнація агросфери загрожує його існуванню й усвідомило, що потрібна нова філософія взаємовідносин між людиною і агросферою.

Аграрний бізнес України не стоїть осторонь світових тенденцій ведення сільського господарства. Виробники сільськогосподарської продукції все частіше звертають увагу на те, що ігнорування екологічних чинників у веденні сільського господарства підриває природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва і негативно позначається на здоров'ї людини, порушує рівновагу в навколишньому природному середовищі.

Тож стало очевидним, що слід враховувати глобальній динамічні зміни у розвитку світової економіки, які тісно пов'язані

зі зростанням у багатьох країнах світу попиту на високоякісну продукцію органічного сільськогосподарського виробництва, яке в порівнянні з традиційним має низку економічних, екологічних та соціальних переваг, слугує основою повноцінного харчування людей, що виключає будь-які ризики для їх здоров'я, до того ж зберігає, а в деяких випадках відновлює довкілля.

Саме тому Україна не може не бути активним учасником цих процесів. І для цього є всі передумови – її аграрний сектор володіє широким спектром можливостей для розвитку органічного напряму господарювання, формування вітчизняного ринку органічної продукції, завоювання та утримання стійких позицій на світовому органічному агропродовольчому ринку.

Сьогодні в Україні працює близько 400 органічних сільськогосподарських виробників. Загалом наша країна посідає 20-те місце у світі та 11-те в Європі за площею сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом. Продаємо продукцію до більш ніж 40 країн, переважно європейських: Нідерландів, Німеччини, Великої Британії, Італії, Австрії, Польщі, Швейцарії, Бельгії, Чехії, Болгарії, Угорщини. Частка такої продукції і сировини на експорт становить 80 %. Дуже цінують українські органічні продукти в Америці та країнах Азії (близько € 4 млн із загального експорту). В Україні реалізується лише десята частина такої продукції. Загалом внутрішній ринок органічної продукції у розрахунку на одного споживача становить € 0,68, тоді як у світі € 10 – 11. Втім, частка органічної продукції зростає: за останні 5 років органічні сільськогосподарські угіддя зросли на 54 %, до 421,5 тис. га. Із них 48,1 % зайняті під вирощуванням зернових (7-ме місце серед країн – виробників органічних зернових). Понад 16 % займають олійні (5-те місце в світі), 4,6 % – бобові (7-ме місце). Під овочами зайнято 2 % угідь (10-те місце), а під фруктами – 0,6 %¹.

Отже, органічне сільськогосподарське виробництво є популярною та прибутковою діяльністю, прихильниками якої з кожним роком стає більше представників аграрного бізнесу.

---

¹ «Біблія» органічного виробництва: як зміниться ринок після 2 серпня із введенням Закону № 2496-VIII. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/577-bibliya-organichnogo-virobnitstva-yak-zminitsya-rinok-pislya-2-serpnya-iz-vedennyam-zakonu-2496-viii>.

Розраховувати на подальший успіх агробізнесу у сфері органічного виробництва можна лише за умови законодавчого і нормативно-правового забезпечення, впровадження інноваційних технологій, екологічного менеджменту, належної державної підтримки та суспільного визнання.

У цьому контексті нероздільність завдань збереження природного середовища та економічного розвитку світової спільноти стали ключовою проблемою на найбільшій в історії людства зустрічі лідерів держав світу під егідою ООН у м. Ріо-де-Жанейро (1992 р.), яка отримала назву “Самміт «Планета Земля», на якій був прийнятий фундаментальний підсумковий документ – Програма дій «Порядок денний на XXI століття» (AGENDA-21). Базуючись на основних ідеях і принципах, задекларованих на цій конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь¹. Це означає, що налагодження сталого розвитку аграрного сектору неможливе без екологізації сільськогосподарського виробництва.

«Економічна енциклопедія» визначає екологізацію як процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінської та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях². За твердженням Продовольчої і Сільськогосподарської Організації ООН (FAO), яка багато років вивчала наслідки застосування органічних засобів та методів індустріального ведення сільського господарства, майбутнє аграрного розвитку в світі має будуватись виключно на органічних технологіях. Актуальність виробництва органічної сільськогосподарської продукції, за визначенням цієї

¹ Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / ВГО «Україна: порядок денний на XXI століття», 2000. С. 137.

² Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видав. центр «Академія», 2000. С. 374.

Всесвітньої організації, стоїть на другому місці після ядерного роззброєння¹. У свою чергу, це наштовкує на думку, що для сучасних та майбутніх поколінь перспективною багатofункціональною агроекологічною моделлю, що базується на сучасних принципах менеджменту агроecosystem, є органічне сільське господарство (біологічне, екологічне).

Органічними вважаються продукти, виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. При виробництві органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. Для цього повністю відмовляються від ароматизаторів, барвників, консервантів та генетично модифікованих організмів. Заборонено рафінування, мінералізація та інші технологічні операції, які зменшують поживні властивості продукту. До того ж матеріали для упакування органічних продуктів виготовляються з натуральної сировини².

Органічні продукти харчування виробляються з органічної сільськогосподарської продукції. Своєю чергою, ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімальної обробки ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, підвищує врожайність сільськогосподарських культур³.

Щодо правового тлумачення поняття «органічно вирощене», то воно було сформульовано ще у 1972 році редактором журналу з ведення землеробства і садівництва за органічною технологією Р. Родейлом: «Продукти, що вирощені без застосування пестицидів, штучно виготовлених мінеральних добрив, вирощені на ґрунті, вміст гумусу в якому збільшено шляхом внесення органічних речовин, вміст мінералів в якому збільшено шляхом внесення

---

¹ Гармашов В. В., Фомічова О. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 7. С. 12.

² Аграрне виробництво і аграрний бізнес в Україні / матеріали, розроблені фахівцями Проекту розвитку агробізнесу в Україні Міжнародної Фінансової Корпорації. Київ, 2005. 45 с.

³ Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / проект «Аграрна політика для людського розвитку». Київ. 2004. 22 с.

природних мінеральних добрив, не були оброблені консервантами, гормонами, антибіотиками і т. п.»¹.

Слід розпочати з того, що, на протигагу інтенсивному методу ведення сільського господарства, сучасна аграрна економічна наука як досить переконливу альтернатив у розглядає органічне сільськогосподарське виробництво в аспекті розвитку виробництва екологічно чистої продукції для повноцінного і безпечного здорового харчування людей, збереження довкілля та поліпшення якості природної родючості ґрунтів. Водночас потребують узагальнення та уточнення погляди відомих вчених на сутність, види, значення понять деяких базових категорій, основними з яких є «органічне агровиробництво», «органічна продукція».

Усвідомлення зростаючої екологічної загрози внаслідок інтенсивного ведення агровиробництва стимулювало розробку альтернативних моделей землеробства, які краще задовольняли б життєві інтереси та потреби суспільства. Одним із засновників ідеології нових форм ведення сільського господарства був японський філософ М. Окада (1882 – 1955 рр.), який вважав, що «...сільське господарство має вирішувати такі завдання: пропонувати продукти харчування, що не тільки підтримують життєдіяльність, а й поліпшують здоров'я людей; бути економічно вигідним для виробника і споживача; виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення; не порушувати біологічної рівноваги в природі; бути екологічно безпечним; використовувати досить прості, стабільні й доступні методи та засоби ведення господарства»².

Результати проведених досліджень вказують на те, що найбільш поширеними в світі альтернативними видами ведення екологічно спрямованого сільськогосподарського виробництва, які краще відповідають життєвим інтересам та потребам суспільства є: органічне (країни Європи та США), органо-біологічне (країни Європи), біодинамічне (найбільш поширене у Німеччині, Швеції і Данії), біологічне (або екологічне, найбільш поширене на території Франції та Польщі) сільське господарство (рис. 1).

---

¹ Stephen Barrett, M. D. «Organic» Foods: Certification Does Not Protect. URL: www.quackwatch.org/01QuackeryRelatedTopics/organic.html.

² Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. Проект «Аграрна політика для людського розвитку». Київ. 2004. С. 4, 5.

Рис. 1. Види органічного сільськогосподарського виробництва в системі екологічно спрямованих методів ведення сільського господарства, які використовуються в країнах Європи та США¹

Спробою вдалого поєднання кращих сторін традиційного і альтернативного землеробства слугує науковий метод щодо ведення інтегрованого землеробства для виробництва рослинницької продукції з урахуванням екологічних вимог і економічних інтересів суб'єктів господарювання (рис. 2), запропонований польськими економістами².

¹ Джерело: Побудовано автором на основі проведених досліджень.

² Nieder H. 1987: Uposzczelnienie tzw. Zintegrowanej uprawy roślin w REN. Rolnictwo na Świecie, nr 9.

Всілякі небезпеки і ризики для здоров'я людей при надмірно інтенсивному традиційному агровиробництві, глобальні потреби, пов'язані з дотриманням екології та водночас зростаючий у світі попит на сільськогосподарську продукцію і продукти харчування є досить вагомими причинами для розвитку майбутньому сільськогосподарського виробництва на інтегрованій основі.

Рис. 2. Схема основних елементів та їх взаємозв'язки у системі інтегрованого виробництва рослинницької продукції¹

¹ Побудовано та доповнено автором на основі матеріалів: Nieder H. 1987: Uposzechnienie tzw. Zintegrowanej uprawy roślin w REN. Rolnictwo na Świecie, nr 9. P. 24.

Аналогічної думки дотримується вітчизняний вчений-економіст П. Т. Саблук, який вважає, що «...зважаючи на напруженість продовольчої проблеми, необхідно запровадити інтегроване землеробство, яке передбачає застосування біологічної (органічної, натуральної, екологічної) системи землеробства у поєднанні з хімічними добривами і пестицидами в науково обґрунтованих межах»¹. У цій системі раціональне використання добрив, пестицидів, хімічних меліорантів та інших потенційно небезпечних для природного середовища препаратів має стимулюватись економічними важелями та взаємовідносинами, за яких усі природокористувачі відчували б матеріальну відповідальність і зацікавленість у примноженні природних багатств.

Інтегроване агровиробництво є методом, що поєднує переваги інтенсивного та органічного сільськогосподарського виробництва, одночасно уникаючи їх недоліків. Іншими словами, такий підхід дозволяє в оптимальний спосіб, тобто шляхом раціонального використання усіх природних умов і досягнень науково-технічного прогресу, отримати бажаний результат.

У цьому контексті слушно видається думка польського вченого Г. Нідера, який, розкриваючи суть інтегрованого виробництва рослинницької продукції, найважливішими його елементами назвав «планування та організацію сільськогосподарського виробництва, формування просторової структури полів, якість насінневого матеріалу, своєчасну сортозаміну, обробіток ґрунту, раціональне удобрення, різноманітну охорону та захист рослин»².

Наукові засади органічного агровиробництва досить ґрунтовно викладені в основних положеннях Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM). За її визначенням, органічне сільськогосподарське виробництво об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та

---

¹ Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого і погляди у майбутнє: науково-популярні нариси в трьох томах. *Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення*. Київ: Інститут аграрної економіки, 2001. С. 386.

² Nieder H. 1987: Uposzechnienie tzw. Zintegrowanej uprawy roślin w REN. Rolnictwo na Świecie, nr 9. P. 24.

економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього середовища¹.

У Постанові Ради Європейського Союзу № 834/2007 від 28 червня 2007 року щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів вказано: «Органічне виробництво – це цілісна система господарювання, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження»². Таке трактування дає підстави стверджувати, що метод органічного агровиробництва відіграє двояку роль: економічну – забезпечує специфічний агропродовольчий ринок, який відповідає зростаючим потребам споживачів в органічній продукції, та екологічну – створює загальне благо, сприяючи захисту довкілля та зрівноваженого розвитку сільських територій.

Наразі в Україні вже виробляється досить широкий асортимент сертифікованої органічної продукції, зокрема, це: зернобобові та олійні культури, ефірні олії, горіхи, овочі та фрукти, ягоди, борошно, крупи, олія, мед, кава, фіточаї, молоко та молочні продукти, м'ясні та ковбасні вироби, яйця, хліб тощо.

Однак внаслідок відсутності належного правового регулювання та низької купівельної спроможності населення майже 80 % вітчизняної органічної продукції йде на експорт, а решта реалізується на внутрішньому ринку (як звичайна – 18 %, і як сертифікована органічна – лише 2 %)³.

---

¹ Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union OJ L 189, 50 – вип. 20.07.2007 р.).

² Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union OJ L 189, 50 – вип/ 20.07.2007 р.). С. 1.

³ Воскобійник Ю. П., Гаваза С. В. Ємність ринку органічної продукції в Україні. *АгроІнКом*. 2013. № 4–6. С. 8.

Ринок органічної продукції є частиною загальнонаціонального ринку. Узагальнюючи наявні в літературних джерелах дефініції, дамо таке визначення ринку органічної продукції – це система товарно-грошових відносин, які виникають між суб'єктами ринку (виробниками, посередниками, споживачами та державою) у процесі вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації продукції органічного виробництва. Суб'єктами пропозиції на цьому ринку є виробники та імпортери органічної продукції, а носіями попиту є населення, переробні підприємства та експортери.

Представники агробізнесу мають безумовний інтерес в отриманні прибутку від власної діяльності. Перехід з традиційного сільськогосподарського виробництва на виробництво органічної сільськогосподарської продукції можливий за умови формування повноцінного ринку органічної продукції, що передбачає прямопропорційне нарощування як пропозиції, так і попиту на таку продукцію. Цього можна досягти шляхом реалізації комплексу заходів, серед яких – правове забезпечення; формування інфраструктури ринку органічної продукції; створення системи сертифікації, контролю, збуту органічної сировини, її переробки, реалізації готової органічної продукції; популяризація ідей здорового харчування та способу життя серед населення тощо.

Розвиток агробізнесу у сфері органічного сільськогосподарського виробництва України великою мірою стримує недосконале правове забезпечення. Так, першим спеціальним законом, який був спрямований на врегулювання відносин у сфері органічного сільськогосподарського виробництва, став Закон України від 3 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»¹. Цим актом закладено правові та економічні основи виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, що цілком відповідало важливій меті – забезпеченню ефективного функціонування ринку такої продукції і сировини.

Свою важливу роль в удосконаленні правового регулювання органічного виробництва та маркування органічної продукції, адап-

---

¹ Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 721.

тації вимог органічного законодавства до права ЄС ще має відіграти прийнятий 10 липня 2018 р. новий спеціальний Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»¹, який набув чинності 2 серпня 2019 р.

Аналіз основних положень новоприйнятого спеціального Закону України свідчить про те, що законодавець намагається поліпшити законодавчу базу виробництва, обігу та маркування органічної продукції, в тому числі рослинного походження. За своїм змістом він є значно ширшим у порівнянні з попереднім, першим спеціальним законом. Передовсім новий закон регулює більш широке коло суспільних відносин, які формуються, зокрема, у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що виробляється, перебуває в обігу, ввозиться на митну територію України або вивозиться з неї в митному режимі експорту. Термінологія закону максимально приведена у відповідність до законодавства ЄС. Цим документом запроваджена чітка і прозора система реєстрації органів сертифікації, операторів ринку та органічного насіння, визначається механізм державного контролю (нагляду) за діяльністю суб'єктів ринку органічної продукції. Він встановлює їх відповідальність за порушення законодавства в зазначеній сфері, регламентує процедуру ресертифікації органічного виробництва і обігу органічної продукції та визначає вимоги до органів сертифікації та їх функції. Даний Закон враховує вимоги Регламенту Ради ЄС № 889/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та Регламенту Ради ЄС №889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування та контролю для впровадження Постанови Ради ЄС № 834/2007».

З урахуванням європейського досвіду із запровадження державно-приватної системи контролю органічного виробництва Законом закріплюються основні принципи сертифікації, а також, зокрема, визначається, що сертифікація органічного виробництва та обігу органічної продукції – це процедура встановлення відповідності виробництва та обігу продукції вимогам законодавства всфері ор-

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №5448-д. *Голос України*.01 серп. 2018 р. № 2496-VIII.

ганічного виробництва, обороту і маркування органічної продукції.

Незважаючи на позитивні тенденції в правовому регулюванні органічного виробництва, деякі положення Закону не відповідають нормам права ЄС. З огляду на те, що Регламенти – це акти прямої дії, і на всій території Євросоюзу загальні принципи органічного виробництва є уніфікованими, норми законопроекту досить довільно інтерпретують низку понять, передбачених статтею 2 Регламенту 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91, несистемно викладають принципи та вимоги до впровадження органічного виробництва. Це може ускладнити визнання еквівалентності наших систем виробництва та контролю з метою спрощення торгівлі¹.

Слід зазначити, що попередній Закон (2013 р.) закріплював поняття «виробництво органічної продукції» як виробничу діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом, для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів. У новому Законі (2018 р.) визначення поняття «органічне виробництво» не містить важливих, як вбачається, ознак: 1) під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо; 2) на всіх етапах виробництва застосовуються правила, визначені законодавством для отримання екологічно чистої продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів².

---

¹ Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження: постанова Кабінету Міністрів України № 587 від 31.08.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2016-%D0%BF>.

² Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 5448-д. *Голос України*. 01 серп. 2018 р. № 2496-VIII.

З метою врегулювання основ виробництва органічної продукції рослинного походження були розроблені і прийняті «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження», затверджені Постановою Кабінету Міністрів України №587 від 31.08.2016 р.¹, якими передбачено виключення з технологічного процесу хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів їх похідних та продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів, консервантів.

Постановою Кабінету Міністрів України № 241 від 30 березня 2016 р. були затверджені «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження», якими унормовано вимоги щодо утримання, випасання, лікування, годівлі тварин та виробництва відповідної органічної продукції тваринного походження.

Міністерство аграрної політики та продовольства України розпочало роботу зі створення єдиної електронної бази даних виробників органічної продукції за принципом «відкритої платформи», яка буде містити інформацію про регіон діяльності виробника, кількість землі в користуванні, наявність сертифікатів, дані про сертифікуючий орган та ін. Подальшу роботу у цьому напрямі продовжує Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства. База почне діяти після прийняття відповідних постанов Кабінету Міністрів України про затвердження ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу.

Для обґрунтування концептуальних основ формування органічного сільськогосподарського виробництва в Україні вважаємо необхідним використовувати метод маркетингового аналізу.

Маркетинговий аналіз полягає у вивченні еколого-економічної доцільності виробництва органічної сільськогосподарської про-

---

¹ Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження: постанова Кабінету Міністрів України № 587 від 31.08.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2016-%D0%BF>.

дукції і продуктів її переробки, попиту і пропозиції на них, поведінки споживачів, ринкової кон'юнктури з метою ефективного просування органічних товарів на агропродовольчому ринку.

Особлива значущість маркетингового аналізу зумовлена постійними змінами у зовнішньому середовищі, що формуються під дією різноманітних чинників. Тому, з огляду на поставлену мету та з урахуванням часової перспективи, варто застосовувати різновид цього аналізу – стратегічний маркетинговий аналіз. Такий аналіз, по своїй суті – це передбачення майбутнього розвитку на основі комплексного вивчення зовнішнього середовища, варіантів його поведінки відповідно до змін у ньому. Це передбачає опрацювання великого масиву зовнішньої і внутрішньої інформації за тривалий період.

Успішність розвитку агробізнесу у сфері органічного сільськогосподарського виробництва багато в чому залежить від якісного правового забезпечення, економічної доцільності як для виробника, так і споживача і належної державної підтримки такого виробництва. Все це слід розглядати як єдину систему, основними елементами якої є виробник, споживач та держава в цілому. Ця система має також включати моніторинг ринку, формування попиту, вирощування продукції методом органічного землеробства, післязбиральну доробку, підготовку до зберігання, маркування, маркетинг і логістику¹.

1.2. Органічне сільськогосподарське виробництво, органічна сільськогосподарська продукція та сировина серед об'єктів аграрно-правового регулювання

Одним з найважливіших завдань загальної теорії права, втім як і галузевих юридичних наук, є досягнення якомога більшого рівня єдності понятійно-категорійного апарату. Виконання цього завдання сприяє не тільки уніфікації наукових поглядів на певні теоре-

---

¹ Корнієнко Г. С. Організаційно-правові аспекти регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Юрид. науки»*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С.171–176.

тичні проблеми, а й оптимізації відповідного механізму правового регулювання та правозастосовної практики.

Виходячи з тематики репрезентованого монографічного дослідження, опорними категоріями його понятійного апарату є «органічне сільськогосподарське виробництво», «органічна сільськогосподарська продукція» та «органічна сільськогосподарська сировина». Наведені поняття попри спільну «органічну» прив'язку все ж різняться належністю до різних рівнів аграрно-правового регулювання. Передусім слід звернути увагу на те, що органічна сільськогосподарська продукція, як і органічна сировина, є результатом і метою сільськогосподарського виробництва. Вказане становище вимагає обрання належного методологічного напрямку розкриття змісту зазначених понять. Як видається, за основу варто взяти методологічний висновок М. І. Кондакова, за яким головним прийомом визначення будь-якого поняття є спосіб його визначення через найближчий рід і видову відмінність¹. Таким чином, родовими є «сільськогосподарське виробництво», «сільськогосподарська продукція» та «сільськогосподарська сировина», з розкриття змісту яких і слід розпочати. Відповідно видових ознак набувають їх органічні та неорганічні різновиди.

Насамперед, слід зазначити, що поняття «сільськогосподарське виробництво» за своєю сутністю є категорію економічною. Але економічна наука², зокрема аграрна³, оперує переважно терміном «сільське господарство», зміст якого розкривається через сукупність галузей саме матеріального виробництва, в яких зосереджено виготовлення продуктів харчування для населення та сировини для промисловості, чим сільське господарство і сільськогосподарське виробництво по суті ототожнюється. Додатковим підтвердженням цього висновку є, зокрема, розуміння економістами-аграрниками розміщення сільського господарства як розподілу сільськогосподарського виробництва на території регіону⁴. Звідси цілком послідовним виглядає нормативне закріплення цієї тотожності, здійсне-

¹ Кондаков Н. И. Введение в логику. Москва: Наука, 1967. С. 240.

² Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. С. 324–325.

³ Экономический словарь агропромышленного комплекса / сост. А. В. Крисальный; под ред. А. А. Сторожука. Киев: Урожай, 1986. С. 212.

⁴ Там само. С. 194.

не у ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років»¹.

Перевірити правильність ототожнення економічною теорією досліджуваних категорій доцільно за допомогою лінгвістичного тлумачення базисних термінів «виробництво» і «господарство». У інтерпретаційній літературі сучасної української мови «виробництво» крім безпосереднього його сприйняття як виготовлення, вироблення предметів і матеріалів, на найзагальнішому лексичному рівні розглядається як галузь народного господарства², однією з яких є сільське господарство. У свою чергу, під господарством розуміється спосіб виробництва, економіка, галузь якого- небудь виду виробництва³. Таким чином, проведений лексичний аналіз підтверджує належність сільськогосподарського виробництва і сільського господарства до спільного синонімічного ряду.

Наступним логічним кроком є з'ясування змісту аналізованих понять, щодо чого у аграрно-правовій теорії існують певні розбіжності. У вищезгаданій ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років» сільське господарство (сільськогосподарське виробництво) визначається як вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі. Подібне визначення пропонує К. А. Кондратьєва, розглядаючи сільськогосподарське виробництво як діяльність юридичних і фізичних осіб з вирощування тваринницької та рослинницької продукції, яка підпорядковується дії біологічних законів та спрямована на задоволення потреб населення у харчовій продукції та сировині для переробних галузей⁴.

---

¹ Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 11. Ст. 52.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. С. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. С. 109.

³ Там само. С. 193.

⁴ Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. С. 5.

Спільними моментами наведених визначень є: 1) визнання сільськогосподарського виробництва діяльністю; 2) підпорядкування цієї діяльності біологічним процесам і законам; 3) метою є виробництво сільськогосподарської продукції.

У свою чергу, Т. В. Курман сприймає сільськогосподарське виробництво як врегульований нормами аграрного права специфічний вид діяльності у межах та з використанням потенціалу агросфери щодо виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, виконання сільськогосподарських робіт та надання сільськогосподарських послуг, спрямований як на реалізацію підприємницьких цілей, так і на досягнення суспільно-корисного результату¹. Наведене визначення викликає цілу низку зауважень. По-перше, розширення змісту сільськогосподарського виробництва за рахунок виконання сільськогосподарських робіт та надання сільськогосподарських послуг є наслідком рецепції положень ст. 3 ГК України, у якій господарською діяльністю крім виготовлення та реалізації продукції визнається виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Виконання таких робіт і надання послуг набувають зовнішньої форми цивільних або господарських майнових відносин, що виводить їх за межі аграрно-правового регулювання. У такому розумінні виконання сільськогосподарських робіт і надання послуг не належать до сільськогосподарської діяльності. Крім того, останні є нічим іншим, як проміжними стадіями виробництва або переробки сільськогосподарської продукції особами, яким ці послуги надаються. По-друге, зберігаючи діяльнісний підхід до визначення сутності сільськогосподарського виробництва, автор додатково вводить категорію «потенціалу агросфери». Відволікання уваги на побічне з'ясування сутності агросфери лише переобтяжує надане визначення, ускладнюючи сприйняття і так досить неординарної лексико-юридичної конструкції. Нарешті, у акцентуванні уваги на спрямованості сільськогосподарського виробництва як на реалізацію підприємницьких цілей, так і на досягнення суспільно-корисного результату, також «проглядається» господарсько-правовий вплив (ч. 2 ст. 3 ГК України). Насправді ж метою (спрямуванням) сільсь-

---

¹ Курман Т. В. Теоретико-методологічні засади правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 7.

кого господарства є одержання відповідної сільськогосподарської продукції.

Значно прийнятнішим виглядає вищенаведене законодавче визначення, за винятком наголосу на сільськогосподарському виробництві як різновиді господарської діяльності як аналогічного реверансу у бік господарсько-правового регулювання. Тому доцільно розглядати останнє саме як сільськогосподарську діяльність, яку досить ґрунтовно досліджено в теорії аграрного права¹.

При цьому безумовно заслуговує на увагу пропозиція Т. В. Курман щодо визначення складу сільськогосподарського виробництва, до якого вона включає: а) безпосередньо аграрне виробництво, пов'язане з обробітком сільськогосподарських земель і рослинництвом; б) виробництво сільськогосподарської продукції тваринного походження; в) аквакультуру; г) лісове господарство (агролісівництво); д) діяльність з переробки продукції рослинного і тваринного походження; е) надання супутніх сільськогосподарських послуг, а також виконання сільськогосподарських робіт².

Не можна оминати увагою здійснену нею спробу розмежування сільськогосподарського виробництва та суміжних категорій «аграрне виробництво», «виробництво сільськогосподарської продукції», згідно якої перше поняття ширше за наступні. За твердженням автора аграрне виробництво становить собою суто виробничу діяльність, пов'язану з обробітком землі, землекористуванням передусім у галузі рослинництва. Категорія «виробництво сільськогосподарської продукції» охоплює собою лише виробництво продукції рослинного і тваринного походження й не включає надання сільськогосподарських послуг і виконання сільськогосподарських робіт³. Однак ця пропозиція також не позбавлена термінологічних зауважень. Прив'язування до етимологічного значення терміну «аграрний» (лат. *agrarius* – земельний), тобто сфе-

---

¹ Єрмоленко В. М. Категорія «сільськогосподарська» діяльність у аграрному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 124–127; Гафурова О. В. Сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське виробництво) як об'єкт аграрних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 4. С. 56–59.

² Курман Т. В. Цит. праця. С. 9.

³ Курман Т. В. Цит. праця. С. 9.

ри землекористування¹, суперечить сучасному його розширеному розумінню, тотожному поняттю «сільськогосподарський». Якщо слідувати логіці автора, то аграрне право, зокрема його предмет, слід звзвити до рільництва, що суперечить реальному стану речей, адже аграрні відносини у комплексі спрямовані на забезпечення цілісного сільськогосподарського виробництва, а не окремої його галузі. Про виконання сільськогосподарських робіт і надання сільськогосподарських послуг, які є проміжними етапами одержання сільськогосподарської продукції, які до того ж підпадають під інше, ніж аграрно-правове регулювання, йшлося вище. Тому сільськогосподарське виробництво і виробництво сільськогосподарської продукції змістовно є тотожними поняттями.

Згідно обраного методологічного напрямку дослідження розкриття сутності родового поняття дає змогу перейти до його видових проявів, зокрема до органічного сільськогосподарського виробництва. Одним із значень терміну «органіка» (гр. organikos – органічний) є органічні добрива, утворені внаслідок розкладання рослинних і тваринних організмів². При цьому у найзагальнішому розумінні органічність пов'язується з належністю до рослинного або тваринного світу³. Звідси випливає висновок, що органічними є об'єкти навколишнього світу, одержані природним шляхом без штучних факторів. У сільському господарстві – це продукція без хімічних добрив, агрохімікатів, біодобавок, генетично-модифікованих організмів тощо з мінімізованим втручанням людини в біологічні процеси її виробництва.

Як тотожне до органічного застосовується поняття «екологічне сільське господарство», яке розглядається як виробничий процес, що забезпечує вирощування екологічно чистої продукції рослинного і тваринного походження, аквакультури та бджільництва⁴. При

---

¹ Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. С. 27.

² Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. С. 435.

³ Словник іншомовних слів. С. 694–695.

⁴ Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. ун-т біо-ресурсів і природокористування України. Київ, 2018. С. 14.

цьому автор пов'язує концепцію органічного виробництва з екологізацією сільськогосподарського виробництва¹. Мабуть виокремлення бджільництва з лона тваринництва є не зовсім коректним, але в цілому зазначене визначення розкриває зміст запропонованої дефініції як аналогу органічного виробництва. Разом з тим, будь-яке не обґрунтоване реальними потребами практики переобтяження понятійно-категорійного апарату лише ускладнює загальний процес правозастосування.

Нормативне визначення поняття виробництва органічної продукції міститься у спеціальному законодавстві. Так, у ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»² під останнім визначалася виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів. У свою чергу, у ст. 1 чинному на сьогоднішній день Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»³ органічним виробництвом визнається сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що проводиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

¹ Мельник В. О. Там само. С. 6.

² Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 721.

³ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 36. Ст. 275.

Свого часу Н. А. Берlach було надане авторське визначення органічного сільського господарства як галузі виробничої сфери АПК, яка об'єднує у своєму складі підприємства, котрі застосовують сертифіковану систему ведення аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсоощадливі технології і базується на мінімальному використанні механічного оброблення ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів, і має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними продуктами харчування, а також збереження і покращення стану довкілля¹. Сприймаючи в цілому наведене визначення позитивно, все ж варто вказати на деякі його дискусійні моменти. Насамперед, не зовсім обґрунтованим є апелювання до АПК, реальність і доцільність існування якого (як пережитку радянської державної монополії) в умовах рівності й конкуренції різних форм власності так і не доведено. Також викликає зауваження обмеження суб'єктів органічного виробництва лише колом підприємств, чим обмежуються права фізичних осіб (наприклад, особистих селянських господарств) на здійснення такої діяльності.

Обраний вище логічний прийом визначення поняття через найближчий рід і видову відмінність передбачає для ідентифікації видових понять відшукування характерних ознак, наявних тільки у одного виду предметів і відсутніх у всіх інших видів, що входять до найближчого ряду². Таким чином, для детальнішого з'ясування змісту видового поняття органічного виробництва доцільно виокремити суттєві атрибутивні ознаки, що впливають з наведених законодавчих і доктринальних визначень. По-перше, це різновид сільськогосподарського виробництва. По-друге, виробниками органічної продукції сільського господарства є сертифіковані суб'єкти, включені до Реєстру виробників органічної продукції. По-третє, особливістю органічних технологій є мінімізація застосування механічного оброблення ґрунту та синтетичних (штучних) речовин у визначених законодавством гранично допустимих кількостях. По-четверте, виключення з використання ГМО. Нарешті,

---

¹ Берlach Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. С. 9–10, 19.

² Кондаков Н. И. Цит. праця. С. 241.

по-п'яте, продукція має бути натуральною (екологічно чистою) на фоні збереження та відновлення природних ресурсів у контексті концепції сталого розвитку.

Для повноти слід вказати на існуючі спроби виокремлення правових ознак органічного виробництва сільськогосподарської продукції¹, але, по-перше, більшість наведених ознак не є правовими, а по-друге, попри застосований досить значний масив теоретичної інформації, вони не виходять за межі законодавчо закріплених ознак.

Наступною категорією, розкриття особливостей якої визначене тематикою і завданнями репрезентованого монографічного дослідження, є «органічна сільськогосподарська продукція», що набуває видових рис порівняно з родовим поняттям органічного сільськогосподарського виробництва. При цьому базовим субстратом дослідження виступає сільськогосподарська продукція.

Доктриною аграрного права здійснено цілу низку спроб визначення сільськогосподарською продукції, під якою, зокрема, пропонується розуміти сиру продукцію культурного рослинництва, тваринництва і рибництва та продуктів їх первісної переробки, здійснюваної безпосереднім її виробником². При цьому за формальними ознаками не є сільськогосподарською продукція переробки сільськогосподарської сировини підприємствами переробної промисловості, а тому необхідно її вилучити з переліків у відповідних державних класифікаторах³. В. Ю. Уркевич доповнює це визначення, загострюючи увагу на біологічних процесах її вирощування, природному походженні від землі, від біологічних організмів⁴.

---

¹ Оверковська Т. Правові ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 97.

² Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 26.

³ Єрмоленко В. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 61.

⁴ Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 157.

Подібний підхід закріплено у ч. 1 ст. 38 Договору про функціонування Європейського Союзу¹, де сільськогосподарською визнається продукція, вирощена на землі, продукти тваринництва та рибальства, а також продукти первинного обробітку, безпосередньо пов'язані з цією продукцією. При цьому, за висновком А. Й. Богдана, харчові продукти вважаються продукцією другої стадії обробітку та не належать до сільськогосподарської продукції². Водночас викликає зауваження віднесення до сільськогосподарської діяльності саме рибальства, а не рибництва (або в ширшому розумінні – аквакультури), яке включає перше поняття. Розгляд же рибальства у відриві від рибництва виводить його зі сфери аграрного права, спрямовуючи у бік господарсько-правового регулювання.

Інші існуючі визначення базуються переважно на нормативно закріпленому в Державному класифікаторі продукції та послуг (ДКПП 016:2010) або Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗД) переліку продукції сільського, рибного та лісового господарства, а також продуктів її первинної переробки³. Разом з тим такі нормативні визначення містять низку негативних моментів: відсилючий характер, охоплення переважно товарної частини сільськогосподарської продукції, включення продукції переробної або харчової промисловості, яку не варто відносити до сільськогосподарської, загальне експортно-імпортне

¹ Договір про функціонування Європейського Союзу від 25.03.1957 р. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / за заг. ред. Г. Друзенка. Київ: «К.І.С.», 2010. С. 73–257.

² Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. С. 24.

³ Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: монографія. Київ: ВГЛ «Обрії», 2010. С. 81; Чабаненко М. М. Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 60–63; Будай О. В. Проблеми визначення предмету діяльності сільськогосподарських товаровиробників в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія «Право». Випуск 33. Том 1. С. 208–210.

спрямування, про що вже йшлося у аграрно-правовій науковій літературі¹.

У ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» органічною визнається сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва, яким за Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» є сертифіковане виробництво (ст. 1). Це формує комплексну атрибутивну ознаку органічної сільськогосподарської продукції: є результатом сертифікованого сільськогосподарського виробництва. Для виокремлення наступної ознаки доцільно застосувати логічний прийом визначення поняття через протилежність², якою є неорганічна продукція.

Визначення традиційної (неорганічної) продукції раніше надавалося у ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», згідно якого це продукція, виготовлена за загальноприйнятими технологіями виробництва сільськогосподарської продукції, де можна використовувати будь-які хімічні засоби захисту, синтетичні мінеральні добрива, консерванти, штучні барвники, стимулятори росту, гормони, антибіотики, ароматизатори, стабілізатори, підсилювачі смаку тощо відповідно до законодавства. Таким чином, органічною буде сільськогосподарська продукція, у якій вказані інгредієнти відсутні повністю або перебувають у дозволених законодавством мінімальних обсягах. Зазначене положення слід вважати наступною кваліфікаційною ознакою органічної сільськогосподарської продукції.

Зауваження викликає лише застосування у цитованому законодавстві визначення неорганічної продукції як аналогу терміну «традиційна». Адже традиційним споконвіку був саме органічний спосіб сільськогосподарського виробництва. І лише трохи більше як століття тому людство почало активно застосовувати в сільському господарстві хімічні засоби. Але це суто теоретичне зауважен-

---

¹ Єрмоленко В. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 58,59.

² Кондаков Н. И. Цит. праця. С. 242.

ня, яке з волі законодавця, що ототожнив традиційне виробництво з неорганічним, втрачає практичний сенс.

Нарешті, останньою не з'ясованою базовою категорією понятійного апарату органічного напрямку аграрно-правового регулювання залишається «органічна сільськогосподарська сировина». Таким чином, завершується формування ланцюжків понять: родових, якими є «сільськогосподарське виробництво – сільськогосподарська продукція – сільськогосподарська сировина», та відповідних видів – «органічне сільськогосподарське виробництво – органічна сільськогосподарська продукція – органічна сільськогосподарська сировина». Отже, виникає потреба розпочати з визначення сільськогосподарської сировини.

За висновком А.В. Пастух, сільськогосподарська сировина має усі ознаки, притаманні сільськогосподарській продукції. Додатково визначальною ознакою будь-якої сировини є необхідність подальшого її перероблення. Зазначений висновок дав змогу віднести до сільськогосподарської сировини сільськогосподарську продукцію, яка спрямовується на подальше перероблення для отримання нової продукції¹. Консолідація доктринальних і законодавчих підходів дає змогу виокремити суттєві ознаки органічної сільськогосподарської сировини: 1) є різновидом сільськогосподарської продукції; 2) не споживається в сирому вигляді; 3) отримується в результаті сертифікованого виробництва; 4) спрямовується на подальше перероблення для отримання нової органічної продукції.

1.3. Теоретичні та законодавчі основи здійснення права на органічне виробництво в умовах реалізації цілей сталого розвитку до 2030 року в Україні

В умовах глобальних кліматичних змін на всіх континентах Планети Земля держави – члени ООН визнають органічне вироб-

---

¹ Пастух А. В. Правове регулювання вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2017. С. 22.

ництво як один з ключових напрямів розвитку світового сільського господарства та забезпечення кожному права на життя і здоров'я, на достатнє харчування, якісні й безпечні продукти харчування, збереження, відновлення, раціональне використання ґрунтів, вод, лісів, тварин та інших живих організмів і всього біорізноманіття екологічних систем, стимулювання соціального розвитку сільських територій з метою створення для людини якісного життєвого середовища на засадах прогресивного економічного розвитку суспільства на місцевому, регіональному, національному рівнях для досягнення адаптованих до кожної держави Цілей Сталого Розвитку, які були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку 25 вересня 2015 року¹.

У партнерстві з іншими державами ООН Україна зобов'язалась адаптувати і реалізувати глобальні цілі й завдання ЦСР з урахуванням національних економічних, екологічних, соціальних, державно-правових та інших особливостей забезпечення стратегії збалансованого (сталого) розвитку України до 2030 року. У цьому зв'язку Президент України видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року², яким постановив забезпечувати дотримання ЦСР до 2030 року з метою забезпечення національних інтересів щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також рекомендував враховувати ЦСР у визначенні напрямків наукових досліджень та при розробці нормативно-правових актів.

У переліку ЦСР, крім інших, названі також цілі та окреслені завдання щодо органічного виробництва крізь призму вирішення проблем з подолання бідності, запобігання голоду, екології, природокористування, охорони навколишнього природного середовища, використання земель та інших природних ресурсів у сільському господарстві, залученні інвестицій тощо. Зокрема, для досягнення цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» держави мають забезпечити створення стійких систем виробництва

---

¹ Цілі сталого розвитку: Україна / Національна доповідь 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

² URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій. Для досягнення такої цілі як «Захист та відновлення екосистем суші» держави – члени ООН мають забезпечити збереження, відновлення та стале використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем, відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій, забезпечити збереження гірських екосистем. При цьому виконання окреслених завдань має здійснюватися за узгодженими показниками, серед яких, зокрема, значаться: площа орних земель; площа орних земель органічного виробництва; площі сільськогосподарських земель екстенсивного використання тощо¹.

Відтак перед доктринами земельного, аграрного, екологічного, природресурсного права постають нові завдання щодо визначення методологічних, теоретичних і правових основ здійснення органічного виробництва з огляду на схвалені на Саміті ООН і відтворені в Указі Президента України 17 ЦСР та визначені 169 завдань для виконання з тим, аби успішно досягти поставлених цілей до 2030 року.

Моніторинг і змістовний фаховий аналіз наявних в Україні наукових джерел з правових питань органічного виробництва показує, що у сучасних доктринах аграрного, земельного, природресурсного, екологічного права активно ведеться науковий пошук теоретичних і практичних проблем правового регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією власниками і користувачами сільськогосподарських угідь, сільськогосподарськими товаровиробниками прав на використання земель для ведення органічного сільського господарства², забезпечення реалізації

---

¹ Носік В. В. Проблеми правового забезпечення реалізації Цілей Сталого Розвитку у сфері збереження, відновлення та раціонального використання екосистем в Україні. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче 20 – 22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька, Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 23–26.

² Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. С. 530–543;

органічної продукції рослинництва і тваринництва, аквакультури, бджільництва на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках, проведення маркування органічної продукції, державного регулювання органічного виробництва¹. При цьому переважна більшість наукових праць була присвячена дослідженню норм закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 року², а також проблемам адаптації українського аграрного законодавства до законодавства ЄС з питань органічного виробництва. Загалом же науковці сходились на тому, що згаданий закон та інші нормативні акти з питань правового регулювання органічного виробництва не можна було вважати ефективними³, а також доводили, що за своїм змістом вони не відповідали вимогам і стандартам ЄС щодо органічного сільського господарства, обігу органічної сільськогосподарської продукції і тому підтримували законодавчі ініціативи щодо прийняття нового закону та формування адаптованої до Європейського

Шульга М. В. Щодо правового режиму земель, які використовуються для органічного землеробства. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 234–237.

¹ Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 32 с; Коваленко Т. О., Марченко С. І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. С. 241–245; Піддубна Д. С. Органічне господарювання: наукова концепція аграрно-екологічних та цивільно-господарських відносин: монографія. Кривий Ріг: вид. Р. А. Козлов, 2017. 254 с; Піддубна Д. С. Правове регулювання органічного господарювання: навчальний посібник. Кривий Ріг: вид. Р.А. Козлов, 2017. 679 с.

² *Відом. Верхов. Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 721.

³ Бугера С. І. Правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип.61. С. 637; Єрмоленко В. М., Черняк Є. О. Деякі проблеми органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч.1. С. 44; Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 466–481.

законодавства національної нормативної бази правового регулювання органічного виробництва¹. Водночас у теорії аграрного, земельного, екологічного права залишаються не дослідженими методологічні і теоретичні основи юридичної природи права на органічне виробництво, підстав, умов здійснення такого права відповідними суб'єктами, правових форм і способів юрисдикційного захисту права на ведення органічного виробництва в Україні. Також не розробленими залишаються правові питання органічного виробництва у контексті реалізації ЦСР на період до 2030 року.

Актуалізація наукового дослідження юридичної природи права на органічне виробництво детермінована глобальними і національними об'єктивними чинниками природного, економічного, соціального характеру, пов'язаними з антропогенним негативним впливом на клімат, життя і здоров'я людей, біорізноманіття екологічних систем, а також суб'єктивними чинниками організаційного, інституційного, фінансового, державно-правового характеру. Щодо останніх чинників, то, насамперед, варто зазначити наступне.

Право на органічне виробництво не має своєї об'єктивації у Конституції України серед основоположних прав і свобод громадян та гарантій їх здійснення і захисту. Водночас можливість виробництва суб'єктами аграрного бізнесу органічної продукції і сировини та її реалізації споживачам була забезпечена нормами згаданого вище закону щодо органічного виробництва і обігу сільськогосподарської продукції та сировини, який втратив чинність після прийняття ВР України нового Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року, який набрав чинності з 02 серпня 2019 року². Необхідність прийняття нового закону була обумовлена потребами адаптації українського законодавства з питань органічного виробництва до Директив, Постанов, стандартів ЄС на виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію з Європейським Союзом. З прийняттям цього закону в Україні за-

---

¹ Правові засади ведення органічного землеробства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29–30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М. В. Харків: «Доміно», 2017. С. 3–241.

² Відом. Верхов. Ради України. 2018. № 36. Ст. 275.

кріплені нові принципи і вимоги до правового забезпечення органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції, на основі яких мають бути розроблені і нормативно закріплені юридичні моделі і механізми правового регулювання суспільних відносин з виробництва органічної продукції, її маркування і реалізації на аграрних ринках.

Відтак в Україні маємо нині правову ситуацію, за якої у Конституції України не передбачається і не гарантується здійснення тими чи іншими суб'єктами права на органічне виробництво. Водночас у згаданому вище законі та в інших законах знаходять своє нормативне вираження положення, за наявності яких можна стверджувати, що в Україні органічне виробництво можна розглядати крізь призму об'єктивного права. Зокрема, у статті 3 нового закону передбачено, що відносини у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції в Україні регулюються цим законом та виданими відповідно до нього нормативно-правовими актами, законодавством про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин, про карантин рослин, про захист рослин, про насінництво та розсадництво, про ветеринарну медицину, про бджільництво, про аквакультуру, про виноградарство та виноробство, про охорону і використання рослинного і тваринного світу, а також земельним, лісовим, екологічним та іншим спеціальним законодавством, що регулює відносини у цій сфері. До законодавства у сфері виробництва органічної продукції, крім згаданих вище законів, відносяться також постанови КМ України, накази центральних органів державної влади, технічні регламенти і стандарти тощо.

За наявності визначених законом юридичних фактів нормативно виражене у названих законах об'єктивне право на органічне виробництво може бути здійснене як суб'єктивне право на виробництво органічної продукції, якому притаманні як загальні, так і спеціальні ознаки суб'єктивних прав щодо правового статусу суб'єктів, правового режиму об'єктів, змісту та юрисдикційного захисту відповідно до закону. Аби розкрити юридичну природу права на виробництво органічної продукції, необхідно виходити із

нормативного визначення поняття «органічне виробництво», яке сформульовано у ст. 1 закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Зокрема, під органічним виробництвом розуміється сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Екстраполюючи це визначення на суб'єктивне право з виробництва органічної продукції можна визначити деякі елементи такого права, як то об'єкти, межі, вимоги до правового статусу суб'єктів, які є важливими для визначення підстав, умов, способів, механізму набуття і реалізації такого права тощо. Так, об'єктом здійснення суб'єктивного права на виробництво органічної продукції є сертифікована діяльність на всіх стадіях технологічного процесу з виробництва сільськогосподарської продукції. Правові межі такої діяльності мають визначатися у законодавстві з питань органічного виробництва сільськогосподарської продукції, під якою у законі розуміється продукція (товари) рослинного або тваринного походження, що підпадають під визначення груп 1-24 УКТ ЗЕД. До органічної продукції закон відносить також і харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва.

За законом право на сертифіковану діяльність з виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її обігу і маркування мають лише оператори, тобто юридичні особи і фізичні особи-підприємці, які займаються виробництвом та/або обігом продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції, що документально підтверджується сертифікатом, виданим органом сертифікації в порядку, передбаченому законодавством у сфері виробництва органічної продукції, її обігу і маркування. Відтак в Україні суб'єктами здійснення права на виробництво органічної продукції можуть бути не будь які юридичні особи чи фізичні особи підприємці, а

лише ті, які по-перше, мають статус сільськогосподарських товаровиробників різних організаційно-правових форм; по-друге, пройшли передбачену законом процедуру сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; по-третє, забезпечили додержання вимог законодавства щодо перехідного періоду, тобто встановленого законом терміну переходу від виробництва неорганічної продукції до виробництва органічної продукції, під час якого оператор дотримується вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; по-четверте, у встановленому законом порядку внесені до Державного реєстру операторів, які здійснюють сертифіковану діяльність з виробництва органічної продукції, її обігу і сертифікації.

Водночас законом передбачено, що не визнаються суб'єктами права на виробництво органічної продукції фізичні і юридичні особи, які виробляють таку продукцію, призначену для власного споживання, а також здійснюють виробництво та обіг парфумерно-косметичної продукції та лікарських засобів, продукції мисливства та рибальства, вилученої із природного середовища. Виходячи із таких обмежень щодо суб'єктів права на виробництво органічної продукції вбачається не зовсім обґрунтованим виключення із складу таких суб'єктів осіб, які займаються виробництвом органічної сільськогосподарської продукції у особистих селянських господарствах, оскільки за законом України такі господарства виробляють (вирощують) сільськогосподарську продукцію не лише для власного споживання, а й для реалізації її на ринку. Причому обсяги реалізації органічної сільськогосподарської продукції з ОСГ можуть бути вагомими у складі валового виробництва органічної продукції в Україні.

За змістом право на виробництво органічної продукції також має свої особливості щодо визначення кола прав і обов'язків операторів, а також обмежень і заборон, які детерміновані закріпленими у законі та інших нормативних актах загальними і спеціальними вимогами до виробництва органічної продукції, її обігу і маркування. Безпосередньо у законі передбачається, що оператори з виробництва органічної продукції добровільно за наявності сертифіката мають право виробляти та реалізовувати органічну продукцію під своїм комерційним найменуванням та/або торго-

вельною маркою (знаком для товарів та послуг); доручати надання окремих послуг (робіт), у тому числі підрядних (давальницьких), необхідних для органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, третій особі, за умови перевірки потужностей такої особи органом сертифікації та отримання від нього згоди. При цьому перелік обов'язків операторів є значно більшим від закріплених у законі прав виробників органічної продукції, і це безпосередньо впливає на юридичну природу права на виробництво органічної продукції, оскільки закон закріплює не лише обов'язки операторів, а й встановлює імперативні вимоги та закріплює заборони щодо можливості здійснення права на виробництво органічної продукції з огляду на особливості виробництва такої продукції у визначених законом галузях.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», суб'єктивне право на органічне виробництво може бути класифіковано за галузевою ознакою на такі види суб'єктивних прав, як право на: а) органічне рослинництво (у тому числі насінництво та розсадництво); б) органічне тваринництво (у тому числі птахівництво, бджільництво); в) органічне грибівництво (у тому числі вирощування органічних дріжджів); г) органічну аквакультуру; д) виробництво органічних морських водоростей; е) виробництво органічних харчових продуктів (у тому числі органічне виноробство); є) виробництво органічних кормів; ж) заготівля органічних об'єктів рослинного світу.

Змістовну частину кожного з названих суб'єктивних прав операторів виробництва органічної продукції складають закріплені у законі загальні й спеціальні вимоги органічного виробництва, а також Порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Для прикладу можна навести зміст права на виробництво органічної продукції рослинництва. Відповідно до ст. 18 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції», вимогами до органічного рослинництва є: застосування для захисту рослин переважно агротехнічних, біологічних, механічних і фізичних методів з урахуванням відповідних сівозмін, а також шляхом вибору

відповідних видів та сортів, стійких до шкідників і хвороб; використання під час вирощування та обробки рослин методів, що оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин рослинам, у тому числі використання живих мікроорганізмів; використання ґрунтозахисних технологій вирощування рослин, що запобігають виникненню у ґрунті ерозійних чи інших деградаційних процесів; використання добрив, меліорантів, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів та урожайності сільськогосподарських культур, для поліпшення якості рослинницької продукції, які розщеплюються біологічно, за умови, що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; використання неорганічних засобів захисту рослин, меліорантів, регуляторів росту рослин лише у порядку та обсягах, визначених законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; заборона використання мінеральних азотних добрив; регулярне очищення та дезінфекція приміщень та споруд, що використовуються для органічного рослинництва речовинами, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; використання для сівби органічного насіння та використання для посадки органічного садивного матеріалу, крім випадків, встановлених цим Законом; здійснення біологічного контролю за шкідниками та хворобами рослин. В органічному рослинництві дозволяється використання біодинамічних препаратів.

Названі вимоги є основними. Водночас законом передбачається можливість встановлення додаткових вимог до виробництва органічної продукції у тій чи іншій галузі, що значно розширює змістовну частину суб'єктивних прав операторів виробництва органічної продукції, її обігу і маркування.

Відповідно до закону право на органічне виробництво є строковим, оскільки може здійснюватися упродовж встановленого законом терміну дії Сертифікату на органічне виробництво, який видається на 15 місяців, а також передбачає додержання строків перехідного періоду, тривалість якого встановлюється для кожної галузі органічного виробництва з дати укладення між оператором та органом сертифікації на проведення сертифікації.

Так, наприклад, для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду щодо земельних ділянок для вирощування однорічних культур не може бути менше ніж 24 місяці до початку посіву, а для багаторічних культур (крім фуражних) не може бути менше ніж 36 місяців до першого збирання органічної продукції. Тривалість перехідного періоду щодо сінокосів і пасовищ для виробництва органічних кормів та щодо земельних ділянок для вирощування багаторічних фуражних культур не може бути менше ніж 24 місяці до першого збирання органічної продукції. Перехідний період для виробництва органічного насіння і садивного матеріалу становить: один вегетаційний період для розмноження однорічних культур та два вегетаційні періоди для розмноження багаторічних культур. Тривалість перехідного періоду тваринництва не може бути менше ніж: 12 місяців для коней і жуйних тварин, у тому числі антилоп і бізонів, призначених для виробництва м'яса, і в будь-якому випадку не менше трьох четвертих їхнього життя; шість місяців для дрібних жуйних тварин і свиней, худоби для виробництва молока; 10 тижнів для птиці, призначеної для виробництва м'яса, введеної до господарства до досягнення нею триденного віку; шість тижнів для птиці, призначеної для виробництва яєць. Перехідний період для тваринництва може бути скорочений, але не більше ніж на 24 місяці, за умови що перехід на органічне виробництво здійснюється всією виробничою потужністю господарства (тварини, їхній приплід, пасовища та інші землі, що використовуються для отримання кормів для тварин). Тривалість перехідного періоду щодо продукції бджільництва не може бути меншою, ніж 12 місяців. Для виробництва органічної аквакультури тривалість перехідного періоду щодо водних об'єктів, які не можуть бути висушені, очищені та дезінфіковані, становить 24 місяці; щодо об'єктів, які були висушені або знаходилися під паром,

перехідний період становить 12 місяців; щодо об'єктів, які були висушені, очищені та дезінфіковані, перехідний період становить шість місяців. Орган сертифікації може визначити ретроспективну дату початку перехідного періоду, якщо з такої дати водні об'єкти не піддавалися обробці речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Тривалість перехідного періоду щодо місць збору морських водоростей становить шість місяців, щодо культивування морських водоростей не може бути менше ніж шість місяців або один повний виробничий цикл.

За законом право на виробництво органічної продукції виникає з моменту включення юридичної особи чи фізичної особи-підприємця до Державного реєстру операторів, що здійснюють органічне виробництво, обіг і маркування органічної продукції. Одночасно законом передбачено, що суб'єкти господарювання протягом 18 місяців з дня введення в дію цього закону мають право використовувати напис «органічний продукт» у власних назвах продуктів та торговельних марках, а також позначення та написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-які однокореневі та/або похідні слова від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» виключно за умови наявності чинного сертифіката, виданого суб'єктом, внесеним до Реєстру органів сертифікації.

В Україні здійснення права на органічне виробництво визнається одним з пріоритетів державної аграрної політики і спрямоване не лише на досягнення ЦСР у економічному, соціальному і екологічному вимірах, а й на забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України права кожного на життя і здоров'я (ст. 3), на доступ до використання землі, вод, лісів на інших природних ресурсів на праві власності та інших правових титулах (ст. 13, 14), на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48), на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), на вільний доступ до інформації про якість харчових продуктів (ст. 50), на підприємницьку діяльність (ст. 42), юрисдикційний захист названих вище конституційних прав і свобод відповідно до закону¹. Тому здійснення права на ор-

---

¹ Носік В. В. *Право на органічне землеробство у контексті здійснення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. Правові засади ведення*

ганічне виробництво також має гарантуватись державою і мати відповідну державну підтримку.

Щодо гарантій здійснення права на органічне виробництво, обіг і маркування органічної продукції, то у законі перелік і зміст таких гарантій не наводиться і не розкривається. Проте це не означає, що за законом право на органічне виробництво не має юридичних гарантій. На наш погляд, закріплені в законі основні принципи і вимоги, обмеження і заборони, винятки із загальних вимог до органічного виробництва можна розглядати також як встановлені державою гарантії здійснення підприємницької діяльності у сфері органічного виробництва, обігу і маркування органічної сільськогосподарської продукції.

Зокрема, до таких гарантій можна віднести законність органічного виробництва, паритетність і рівність операторів, забезпечення вільного доступу до інформації про розвиток органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні, об'єктивність, додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, визнання свободи господарської діяльності у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, свобода поширення інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції, можливість здійснення органічного виробництва у перехідний період, закріплення виняткових правил до органічного виробництва, встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства у процесі здійснення суб'єктивних прав на органічне виробництво, обіг і маркування органічної продукції.

---

*органічного землеробства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 року) / за ред. М. В. Шульги. Харків: «Доміно», 2017. С. 177–181; Носік В. В. Продовольча безпека у контексті здійснення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів: матеріали дискусійної панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3 – 6 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 135–141; Nosik V. V. *Problems of exercise of the constitutional right to a safe and healthy environment in Ukraine. Yearbook of Ukrainian law: Coll. of scientific papers / responsible for the issue O. V. Petryshyn. Kh.: Law, 2017. № 9.**

Стосовно державної підтримки у забезпеченні здійснення права на органічне виробництво, то згідно ст. 8 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції», державна підтримка може надаватися операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників. Така редакція цієї статті закону в цілому узгоджується з вимогами щодо державної підтримки, закріпленими в Угоді про сільське господарство СОТ, яка з 2008 року є частиною національного аграрного законодавства України і має застосовуватись до регулювання суспільних відносин з виробництва органічної продукції, її обігу та маркування¹. Оскільки у законі не визначені правові форми, зміст, способи і механізм такої підтримки, то в аграрно-правовій літературі ці питання стають предметом наукового пошуку. Зокрема, на думку Х. А. Григор'євої в Україні доцільно запровадити комплексну державну підтримку розвитку органічного виробництва, яка включатиме підтримку виробництва, а саме: стартову підтримку (дотація переходу, відшкодування витрат на сертифікацію, пільгове кредитування), а також поточну (пільгове оподаткування, пільгове кредитування; підтримку інфраструктури розбудови (розширення державного замовлення на органічну продукцію, сприяння побудові збутових ланцюгів); підтримка науково-освітньої сфери².

Резюмуючи викладене можна сформулювати визначення поняття «право на органічне виробництво» як законодавчо забезпечену, гарантовану і підтримувану державою міру можливої і необхідної поведінки юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців на здійснення у передбачені законом строки підприємницької діяльності у сфері органічного виробництва, обігу і маркування сільськогосподарської продукції на підставі проведеної сертифікації та виданого Сертифікату як документального підтвердження відповід-

---

¹ Духневич А. В. Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. С. 268–334.

² Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 466–481.

ності органічного виробництва та/або обігу органічної продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, з додержанням операторами основних принципів та загальних і спеціальних вимог законодавства щодо виробництва, обігу і сертифікації органічної сільськогосподарської продукції по кожній галузі органічного виробництва. За своєю юридичною природою право на органічне виробництво можна характеризувати як змішане, оскільки поєднує в собі ознаки речового і зобов'язального права і тому зумовлює до необхідності розробки спеціальних нормативно-правових актів щодо забезпечення набуття і реалізації такого права. Виходячи з цього здійснення права на органічне виробництво передбачає й виконання операторами передбачених законом обов'язків, додержання встановлених обмежень, а також заборон щодо виробництва, обігу і сертифікації органічної сільськогосподарської продукції, внаслідок чого між операторами та іншими суб'єктами ринку органічної продукції виникають суспільні відносини приватно-публічного характеру зі складним об'єктним складом, особливостями правового становища суб'єктів як операторів виробництва органічної продукції, специфічними вимогами щодо змісту права на виробництво органічної продукції як різновиду підприємницької діяльності сільськогосподарських товаровиробників у ринкових економічних умовах з метою забезпечення економічних, соціальних, правових потреб та інтересів відповідно до ЦСР на період до 2030 року в Україні. З огляду на викладені теоретичні основи і проведений аналіз законодавства з питань органічного виробництва можна стверджувати, що в Україні відбувається формування сільськогосподарського органічного права, під яким слід розуміти виражену у Конституції України волю Українського народу на життя і здоров'я, достатнє харчування, безпечне для життя і здоров'я довкілля та закріплені у законах принципи і норми, спрямовані на здійснення гарантованого і підтримуваного державою права на органічне виробництво, виконання обов'язків, додержання обмежень і заборон, регулювання суспільних відносин, визначення місця і ролі держави у адмініструванні органічного виробництва, забезпечення юрисдикційного захисту суб'єктивних прав на органічне виробництво в Україні.

1.4. Органічне сільськогосподарське виробництво як фактор сталого розвитку сільських територій: правові засади державної політики

Сталий розвиток сільських територій в Україні безпосередньо пов'язаний з реалізацією державою за участю територіальних громад і окремих суб'єктів господарювання комплексу економічних, соціальних, екологічних, інституційних і правових заходів, мета яких полягає в забезпеченні й подальшому підтриманні стабільного соціально-економічного зростання рівня розвитку сільських територій, зайнятості та якості життя сільського населення з одночасним збереженням природних ресурсів і формуванням безпечного життєвого середовища в сільській місцевості.

Актуалізується необхідність трансформації монофункціонального та екстенсивного господарського механізму економіки сільських територій, незбалансоване функціонування якого виступає суттєвим бар'єром на шляху їх сталого розвитку. Це зумовлено тим, що, з одного боку, не дозволяє використовувати ресурсний потенціал, не пов'язаний з веденням безпосередньо сільськогосподарського виробництва (туристично-рекреаційний, торговельно-транзитний, транспортно-логістичний тощо), а з іншого – спричиняє посилення рівня безробіття в сільській місцевості, загострення соціальних проблем, погіршення якості життя мешканців сільських територій¹.

На сучасному етапі аграрної реформи відбувається формування концепції сталого розвитку сільських територій як комплексного інституту аграрного права, що утворює три самостійні групи суспільних аграрних відносин, а саме: (а) виробничо-господарські (економічні), (б) соціального розвитку (соціальні) й (в) відносини у сфері екології в сільськогосподарському виробництві (агро-екологічні). Поряд з цим наголошується на наявності комплексу норм, що містяться в нормативно-правових актах різногалузевої

---

¹ Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: моногр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Львів, 2012. С. 139.

належності (аграрного, земельного, екологічного, господарського, цивільного та іншого законодавства)¹.

Програмою ООН «Сталий розвиток: цілі та порядок денний 2030» для сільського господарства передбачено завдання – підвищити продуктивність сільського господарства. В Україні, на жаль, поки що вибір між нарощуванням валової продукції сільського господарства та екологізацією найчастіше відбувався на користь продуктивізму. Але євроінтеграційні прагнення держави змушують ставити ці завдання в комплексі й шукати підходи збалансованого їх вирішення².

Важливим етапом розвитку міжнародних аграрно-правових норм у сфері сталого розвитку сільських територій можна вважати запровадження з 1 січня 2016 року 17-ти Цілей сталого розвитку³, проголошених в резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період до 2030 року», схваленої на Саміті 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у м. Нью-Йорк 25 вересня 2015 року. Друга ціль резолюції – одна з ключових доміант забезпечення сталого розвитку – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Досягнення цієї глобальної цілі зводиться до виконання наступних *основних завдань*:

1) припинити голод і забезпечити доступ кожного до безпечної та поживної їжі упродовж цілого року, покласти край усім формам недоїдання;

---

¹ Єрмоленко В. М., Семчик В. І. Доктринальні проблеми сучасного аграрного права. *Правова доктрина України: [у 5-ти т.]. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права* / Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Харків: Право, 2013. С. 774.

² Карпінська Н. В. Екологізація сільського господарства в умовах євроінтеграції. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова. Одеса: Гельветика, 2018. С. 152.

³ Глобальні цілі сталого розвитку 2030. URL: [http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_web\(2\).pdf](http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_web(2).pdf) (дата звернення: 01.07.2019).

2) збільшити врожайність та прибутковість фермерських господарств;

3) заохочувати залучення інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сферу сільського господарства, розвиток сільськогосподарських біотехнологій;

4) подвоїти продуктивність сільського господарства й доходи дрібних виробників продовольства, у тому числі шляхом забезпечення гарантованого та рівного доступу до землі, інших виробничих природних ресурсів, інформації, фінансових послуг, ринків і можливостей для збільшення доданої вартості та зайнятості в несільськогосподарських секторах;

5) забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування й упровадити методи ведення сільського господарства, які дозволяють підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, засух тощо і поступово покращують якість ґрунтів;

6) подвоїти загальний показник енергетичної ефективності до 2030 року;

7) посилити міжнародне співробітництво з метою забезпечення доступу до досліджень і технологій у сфері зеленої енергетики, зокрема, у сфері відновлюваної енергетики;

8) забезпечити досягнення високих економічних показників шляхом диверсифікації виробництва, використання здобутків технологічного прогресу та інноваційного розвитку;

9) сприяти впровадженню ринку фінансових послуг задля розвитку виробництва, малого та середнього бізнесу, створення робочих місць, а також творчого та інноваційного розвитку;

10) забезпечити збереження генетичного різноманіття насіння і культивованих рослин, а також сільськогосподарських і домашніх тварин та відповідних ним диких видів;

11) збільшити інвестування, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, в інфраструктуру сільських територій, сільськогосподарські дослідження й агропропаганду, розвиток технологій та створення генетичних банків рослин і тварин з метою зміцнення потенціалу країн, що розвиваються;

12) припинити введення торгових обмежень на світових ринках сільськогосподарської продукції, у тому числі шляхом паралельної ліквідації всіх форм субсидування експорту сільськогосподарської продукції та всіх експортних заходів, що мають аналогічні наслідки, згідно з мандатом Дохійського раунду переговорів з питань розвитку тощо¹.

Слід зауважити, що сучасні аграрно-правові та земельно-правові наукові дослідження феномену органічного сільськогосподарського виробництва значно розширилися. Зокрема сучасна доктрина базується на нових юридичних категоріях та їх співвідношенні. Так, в літературі наголошується, що поняття «сталий розвиток сільських територій» та «сталий розвиток сільськогосподарського виробництва» мають співвідноситися як загальне та часткове, родове й видове поняття. Сталий розвиток сільських територій включає й сталий розвиток сільськогосподарського виробництва. Виробничий аспект сталого розвитку – лише один із складників сталого розвитку сільських територій, а перший виступає базисом сталого розвитку сільських територій у цілому².

В останній час актуалізується необхідність поступової адаптації державної аграрної політики України до Спільної аграрної політики ЄС, в якій сталий розвиток сільського господарства й сільських територій виступає ключовою сферою. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Главою 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» зазначеної Угоди про асоціацію регламентовано, що Сторони співпрацюватимуть з метою сприяння розвит-

---

¹ Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період до 2030 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 01.07.2019).

² Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків, Юрайт, 2018. С. 319.

ку сільського господарства та сільських територій, зокрема, через поступове зближення відповідних політик і законодавства, а також зближення національного регулювання у відповідності до регулювання і стандартів ЄС, що наведено в Додатку XXXVII цієї Угоди. Співробітництво між Сторонами в галузі сільського господарства та розвитку аграрних регіонів серед іншого передбачається сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, включаючи розвиток органічних методів виробництва і біотехнологій, зокрема, шляхом впровадження передового досвіду в цих галузях¹.

В проєкті Закону України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» відмічається, що «в результаті попередньої господарської діяльності в Україні склалася вкрай нераціональна структура природокористування, яка є наслідком нагромадження за багато десятиріч структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- та енергомістких технологій, переважне використання невідновлювальних природних ресурсів, сировинної орієнтації експорту, надмірної концентрації виробництва в окремих регіонах держави. Нинішня структура економіки в цілому залишається неефективною та екологічно небезпечною. Енергомісткість валового внутрішнього продукту не знижується. Структурна перебудова економіки відбувається в основному як нерегульований з точки зору сталості процес. Зношення основних фондів, яке в деяких галузях доходить до 90 %, є причиною низької економічної ефективності виробництва, високих енергетичних ресурсних та фінансових затрат, що визначає низьку якість сільськогосподарської продукції та її слабку конкурентоздатність»².

В юридичній літературі слушно наголошується на стратегічній важливості взаємодії України та ЄС в такій сфері співробітни-

---

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратиф. Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

² Про Концепцію переходу України до сталого розвитку: проєкт Закону України. URL: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>.6 (дата звернення: 01.10.2019).

цтва, як заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і сільськогосподарських тварин, зокрема, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах¹. Особливе місце в політиці сталого розвитку сільських територій ЄС займає Спільна аграрна (або сільськогосподарська) політика (САП (ССП) (Common Agricultural Policy, CAP), яка безпосередньо фінансує розвиток сільських територій.

У зв'язку з новими цілями політики розвитку сільських територій в Європейському Союзі значну увагу почали приділяти створенню привабливих умов для інвестування в регіонах; державно-приватного партнерства; ноу-хау та інновацій. В галузі сільського господарства в ЄС підтримка все більше спрямована на забезпечення й підвищення якості сільськогосподарської продукції, захисту навколишнього природного середовища й підтримку найбільш відсталих територій завдяки реалізації таких заходів, як: (1) впровадження нових методів сільськогосподарського виробництва, промислів, ремесел; (2) фінансова підтримка молодих фермерів; (3) скорочений вік для виходу на пенсію (через важкі умови праці); (4) розвиток сільськогосподарського дорадництва; (5) залучення інвестицій в сільське і лісове господарство; (6) модернізація сільськогосподарської виробничої інфраструктури; (7) допомога у пристосуванні до стандартів і регламентів ЄС; (8) забезпечення умов для переробки сільськогосподарської продукції, підвищення доходів фермерів при поліпшенні якості сільськогосподарської продукції; (9) впровадження системи маркетингу та підвищення якості сільськогосподарської продукції; (10) налагодження ефективного виробництва в нових країнах-членах ЄС; (11) відновлення виробничого сільськогосподарського та лісового потенціалу; (12) забезпечення заходів захисту навколишнього середовища й тваринного світу; (13) відновлення соціальної інфраструктури сіл;

---

¹ Уркевич В. Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 – 23 травня 2015 р.), присвяч. 90-річчю від народж. акад. В. З. Янчука. Київ, 2015. С. 75.

(14) розвиток сільського туризму; (15) полегшення доступу сільського населення до сфери послуг; (16) підтримка заходів з лісо-розведення та поліпшення сфери лісівництва; (17) відшкодування збитків, зумовлених природними факторами в гірських та інших регіонах зі складними природно-кліматичними умовами та інші заходи.

Ключовими перевагами та перспективами розвитку державної політики в сфері розвитку органічного сільськогосподарського виробництва виступають наступні:

- забезпечення зайнятості сільського населення в результаті впровадження додаткових виробничих, переробних та обслуговуючих потужностей органічного виробництва (в т. ч. розвиток мережі роздрібної торгівлі органічною продукцією у сільській місцевості, розвиток інтернет-бізнесу в сфері торгівлі органічною продукцією тощо);

- позитивний вплив органічного виробництва на стан навколишнього природного середовища, збереження екологічної мережі в Україні;

- активізація розвитку агробізнесу, що забезпечить додаткові надходження до місцевих бюджетів, в тому числі шляхом запровадження державних закупівель органічної продукції з метою виробництва дитячого, дієтичного та лікувально-профілактичного харчування;

- сприяння забезпеченню здоров'я населення держави, в тому числі авдяки збільшенню обсягів виробництва та споживання органічної сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, внаслідок чого можлива стабілізація цін в бік зменшення на таку продукцію. Це активізує купівельну спроможність населення держави на органічну продукцію;

- посилення конкуренції на ринку органічного сільськогосподарського виробництва.

Експертами Продовольчої та сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй розроблено стратегічний механізм розвитку державної політики щодо стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Зокрема, ними пропонується заснувати національну систему сертифікації в сфері органічного виробництва; сформувати систему державного нагляду (кон-

тролю) за діяльністю суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, перевезення, зберігання, реалізацію органічної продукції і сировини; розробити навчальні та методичні матеріали з ведення органічного сільського господарства; впровадити курс «Органічне сільське господарство» в навчальні програми для системи профтехосвіти та аграрних університетів; розробити для окремих фермерів та сільгоспідприємств покрокову методику переходу на органічну систему землеробства, засновану на принципах органічного сільськогосподарського виробництва та органічному стандарті; і т. ін.¹ Цей досвід може стати корисним в процесі формування вітчизняної сучасної державної аграрної політики щодо розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

В Україні з метою зближення вітчизняного аграрного законодавства із законодавством ЄС в сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів було прийнято два основні закони – Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 р.² (наразі втратив чинність) та Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 р.³ Останній регулює відносини у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що виробляється, перебуває в обігу, ввозиться на митну територію України або вивозиться з неї в митному режимі експорту.

Введення в дію останнього нормативно-правового акту 02 серпня 2019 року передбачає активізацію ринку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні та розширення сфери

---

¹ Григорук В. В., Климов Е. В. Развитие органического сельского хозяйства в Казахстане и мире / под. общ. ред. Х. Муминджанова. Анкара: ФАО, 2016. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5454r.pdf> (дата обращения: 15.07.2019).

² Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 721.

³ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 5448-д. *Голос України*. 01 серп. 2018 р. № 2496-VIII.

експорту. На порядок денний поставатимуть питання створення інституційної інфраструктури, насамперед, сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції і відповідної торговельної мережі; інтеграції в існуючі міжнародні структури для полегшення доступу на зовнішні ринки; вдосконалення системи інформаційно-консультаційного забезпечення та компетентних до-радчих служб.

Важливо звернути увагу ще на декілька нормативних положень. Відповідно до п. 5 ст. 4 Закону України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», який на сьогодні залишається чинним, основними напрямками комплексного розвитку сільських територій, підвищення соціального захисту і життєвого рівня селян виступають: 1) забезпечення надійного функціонування соціальної інфраструктури села в нових економічних умовах; 2) відновлення, створення і забезпечення державою системи державного регулювання демографічних процесів сільського розвитку, реалізація програм стимулювання розвитку депресивних територій; 3) наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського і сільського населення; 4) сприяння збільшенню зайнятості сільського населення шляхом державної підтримки розвитку підприємництва; 5) створення умов для збереження та розвитку малих, віддалених і таких, що занепадають, сільських поселень та ін.¹ На практиці реалізація норм вказаного Закону поки що характеризується певною декларативністю.

У Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року зазначається, що метою цієї програми виступає створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, а промисловості сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку

---

¹ Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 17.

сільськогосподарської продукції та продовольства¹. Цим документом, зокрема, передбачено низку шляхів і способів розв'язання проблем у сфері розвитку сільськогосподарського виробництва. Серед них найбільш орієнтованими на сталий еколого-економічний розвиток вбачаються наступні: 1) наближення законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпечності харчових продуктів, а також у сфері рибного господарства; 2) запобігання деградаційним процесам на землях сільськогосподарського призначення шляхом проведення консервації малопродуктивних і техногенно-забруднених земель, запровадження енергозберігаючих та енергоощадних технологій, контурно-меліоративної системи землеробства з урахуванням природно-сільськогосподарського районування територій та агроландшафтів; 3) впровадження сучасних систем живлення сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та забезпечення внесення мінеральних і органічних добрив на рівні, що забезпечує бездефіцитний баланс поживних речовин у ґрунті; 4) збереження біологічного та генетичного різноманіття; 5) сприяння розвитку органічного виробництва в Україні за рахунок застосування інноваційних біотехнологій для нарощування внутрішнього споживання органічних продуктів та їх експорту² тощо.

Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018 – 2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р³ передбачається надавати державну фінансову підтримку фермерським господарствам та сільськогосподарським кооперати-

¹ Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 24. Ст. 960.

² Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядж. Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 24. Ст. 960.

³ Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018 – 2020 роки: розпорядж. Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 79. Ст. 2421.

вам з метою стимулювання переходу таких господарств на виробництво органічної продукції (сировини). Цим же нормативно-правовим актом передбачається забезпечити пріоритетність надання земельних ділянок, зокрема, для органічного землеробства.

Невід'ємною складовою сучасної державної політики розвитку сільських територій як територіального базису органічного сільськогосподарського виробництва в Україні виступає реформування системи місцевого самоврядування шляхом створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яке розпочалося в 2015 році після набуття чинності Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 лютого 2015 року № 157-VIII¹. Так, за даними, що опубліковані на сайті Центральної виборчої комісії, в Україні налічується 935 ОТГ, що об'єднали 11276 населених пунктів². Динаміка фінансової децентралізації свідчить, що фінансове забезпечення ОТГ значно випереджає динаміку місцевих бюджетів «базового рівня». Наприклад, власні надходження бюджетів 159 ОТГ зросли більше ніж у 3 рази порівняно з 2015 роком (з 1 млрд грн до 3,3 млрд грн)³. Як відомо об'єднані територіальні громади на найближчі 5 років отримуватимуть інфраструктурну субвенцію від Кабінету Міністрів України. Крім того в місцевому бюджеті залишатиметься 100 % єдиного податку, податку на прибуток підприємств та установ комунальної власності та податку на нерухомість. Також в громадах залишатиметься 60 % податку на прибуток фізичних осіб, 25 % екологічного податку, 5 % акцизного податку⁴.

---

¹ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 року № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.

² Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/cm_core.cm_index?option=ext_gromada&prejim=1&pmn_id=145 (дата звернення: 19.10.2019).

³ Формування об'єднаних територіальних громад: стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/terutor_gromad-86ead.pdf (дата звернення: 19.10.2019).

⁴ 15 питань та відповідей про децентралізацію в Україні. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/strategies/id/decentralizacija-1622/> (дата звернення: 20.10.2019).

У майбутньому об'єднання фінансово-матеріального потенціалу ОТГ і соціально-відповідального агробізнесу дає всі підстави для створення ефективних умов розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, а в подальшому здійснюватиме прямий вплив на забезпечення сталого розвитку сільських територій у державі.

1.5. Правовий режим перехідного періоду від виробництва традиційної (неорганічної) продукції до виробництва органічної продукції

У сучасному агропромисловому комплексу Україні все більшої популярності набирає виробництво продукції органічного походження. Стимулюючим фактором для розвитку такого виробництва є поступове зростання вимог до його безпечності, що забезпечується сертифікацією органічної продукції. Адже, органічними можуть бути лише ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а виробництво пройшло процедуру сертифікації в установленому порядку.

За ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», що діяло раніше, традиційною (неорганічною) продукцією є продукція, виготовлена за загальноприйнятими технологіями виробництва сільськогосподарської продукції, де можна використовувати будь-які хімічні засоби захисту, синтетичні мінеральні добрива, консерванти, штучні барвники, стимулятори росту, гормони, антибіотики, ароматизатори, стабілізатори, підсилювачі смаку тощо відповідно до законодавства¹. У зазначеній ж нормі наводилося визначення органічної продукції як продукції, отриманої в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог вказаного закону.

---

¹ Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 721 (закон втратив чинність на підставі Закону № 2496-VIII від 10 липня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275).

Проте у ст. 1 чинного Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначається як сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти, отримані в результаті органічного виробництва. Одночасно у вказаній нормі наведені загальні ознаки органічного виноробства як такої, що пов'язане із виготовленням виноробної продукції із застосуванням спеціальних організаційних і технологічних прийомів у виноробстві. Саме ж органічне виробництво визначається як сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції¹.

Діючий Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначає також такі категорії, як паралельне виробництво, тобто органічне та неорганічне виробництво одним і тим самим оператором одного і того самого продукту та перехідний період, тобто період переходу від виробництва неорганічної продукції до виробництва органічної продукції, під час якого оператор дотримується вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

За ст. 6 вказаного закону основними принципами, на яких ґрунтується органічне виробництво, обіг та маркування органічної продукції є: законність та виконання країною міжнародних зобов'язань у цій сфері; паритетність і забезпечення рівних можливостей для операторів; забезпечення вільного доступу до інформації про розвиток органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні; взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні; сталого розвитку органіч-

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закону України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.

ного виробництва та ринку органічної продукції для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь; об'єктивності розроблених документів, що визначають державну політику в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, на основі реальних показників; взаємоузгодженості економічних інтересів операторів, суспільства і держави; додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції; визнання свободи господарської діяльності у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції; свободи поширення інформації про органічне виробництво та обіг виробленої органічної продукції. У наукових дослідженнях виділяються й інші принципи здійснення органічного виробництва, наприклад, принцип охорони здоров'я, принцип охорони довкілля, принцип справедливості¹ тощо.

На відміну від попереднього закону від 3 вересня 2013 року, в якому перехідному періоду та паралельному виробництву був присвячений окремий розділ, основні вимоги до органічного виробництва під час перехідного періоду передбачені у ст. 25 чинного Закону. До них, зокрема відносяться:

- під час перехідного періоду оператор зобов'язаний дотримуватися вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції із заборонаю реалізації продукції, виробленої у перехідний період, як органічну;

- датою початку перехідного періоду органічного виробництва є дата укладення між оператором та органом сертифікації договору на проведення сертифікації, а тривалість перехідного періоду визначається залежно від галузі органічного виробництва;

- для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду щодо земельних ділянок для вирощування однорічних культур не може бути менше ніж 24 місяці до початку посіву, а для багаторічних культур (крім фуражних) не може бути менше ніж 36 місяців до першого збирання органічної продукції;

- орган сертифікації може визначити ретроспективну дату початку перехідного періоду (але не більше ніж на 18 місяців для перелогів та 30 місяців для багаторічних насаджень) щодо земель,

---

¹ Піддубна Д. С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 161.

які протягом останніх 36 місяців не піддавалися обробці (перелоги та багаторічні насадження) та забрудненню речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції;

– перехідний період для виробництва органічного насіння і садивного матеріалу становить один вегетаційний період для розмноження однорічних культур та два вегетаційні періоди для розмноження багаторічних культур;

– за рішенням органу сертифікації продукція рослинництва, вироблена під час перехідного періоду, може маркуватися як «продукція перехідного періоду до органічного виробництва», за умови якщо перехідний період триває понад 12 місяців та продукт містить лише один інгредієнт рослинного походження;

– органічні кормові матеріали або кормові матеріали, отримані під час перехідного періоду, не повинні вводитися у склад органічного корму одночасно з такими самими неорганічними кормовими матеріалами;

– для виробництва органічної аквакультури тривалість перехідного періоду щодо водних об'єктів, які не можуть бути висушені, очищені та дезінфіковані, становить 24 місяці; щодо об'єктів, які були висушені або знаходилися під паром, перехідний період становить 12 місяців; щодо об'єктів, які були висушені, очищені та дезінфіковані, перехідний період становить шість місяців;

– орган сертифікації може визначити ретроспективну дату початку перехідного періоду, якщо з такої дати водні об'єкти не піддавалися обробці речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції;

– перехідний період для тваринництва може бути скорочений, але не більше ніж на 24 місяці, за умови що перехід на органічне виробництво здійснюється всією виробничою потужністю господарства (тварини, їхній приплід, пасовища та інші землі, що використовуються для отримання кормів для тварин);

– тривалість перехідного періоду щодо продукції бджільництва не може бути меншою, ніж 12 місяців, а під час перехідного періоду використовується віск, отриманий у процесі органічного виробництва.

Спеціальні вимоги до паралельного та одночасного виробництва органічної та неорганічної продукції передбачені у ст. 26 Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Так, за згодою органу сертифікації оператор має право, як виняток, здійснювати паралельне виробництво на одній площі. За умови дотримання вимог, встановлених законом, дозволяється паралельне виробництво: насіння і садивного матеріалу; багаторічних культур, які не можна легко розрізнити між собою та строк культивування яких становить понад три роки; з використанням органічних і неорганічних пасовищ виключно для цілей випасання худоби; органічних і неорганічних культур або тварин одного виду виключно для науково-дослідних та освітніх цілей.

У разі ведення паралельного виробництва оператор повинен надавати органу сертифікації документальне підтвердження дотримання встановлених законом положень, а також забезпечувати: вжиття належних заходів для постійного розділення органічної і неорганічної продукції та розділення органічних і неорганічних тварин; розділення кормів; належне очищення виробничого обладнання для здійснення технологічних операцій з органічною продукцією; подання органу сертифікації інформації про кількість виробленої органічної продукції, продукції перехідного періоду та неорганічної продукції; подання органу сертифікації інформації про збирання врожаю не пізніше ніж за два робочі дні до початку збору врожаю; подання органу сертифікації інформації про будь-яке переміщення або продаж тварин і продуктів тваринництва; подання інформації органу сертифікації про зібраний врожай, вирощених тварин і продукцію тваринництва і вжиті заходи для розділення органічної та неорганічної продукції.

Особливості ведення паралельного виробництва визначаються у Детальних Правилах органічного виробництва та обігу органічної продукції, рослинного походження, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 587 від 31 серпня 2016 року¹. Орган сертифікації може дозволити одночасне ведення органічного та

---

¹ Детальні Правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження: постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 р. № 587. *Офіційний вісник України*. 2016. № 71. Ст. 2390.

неорганічного тваринництва в разі дотримання і документально-го підтвердження оператором наступних умов: органічні тварини повинні вирощуватися та утримуватися окремо від неорганічних тварин; органічні та неорганічні тварини, які утримуються в господарстві, повинні належати до різних видів.

Одночасне використання пасовищ, де випасаються неорганічні тварини, для випасання органічних і неорганічних тварин, дозволяється лише за умови, що: тварини належним чином відокремлені у просторі; пасовища протягом останніх трьох років не оброблялися речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Не допускається одночасне використання пасовищ, де випасаються органічні тварини, для випасання органічних і неорганічних тварин. Дозволяється випасання органічних тварин на неорганічних пасовищах під час їх перегону, за умови що загальний обсяг споживання такого неорганічного корму не перевищує 10 % річного кормового раціону (розраховується як відсоток сухої речовини кормів).

Орган сертифікації може дозволити одночасне органічне та неорганічне виробництво об'єктів аквакультури за умови їх чіткого розділення, різних фаз виробництва та різних періодів утримання. Орган сертифікації може дозволити одночасне вирощування в інкубаторах та розплідниках органічного та неорганічного молодняка об'єктів аквакультури за умови його фізичного розділення та окремої системи подачі води.

Основними цілями ведення органічного сільського господарства є виробництво якісних і корисних для здоров'я людини продуктів харчування, підтримання та підвищення життєздатності екосистем, а також сталий розвиток сільської місцевості. Органічне сільське господарство одержало широке визнання у другій половині ХХ століття як потенційне рішення проблем, викликаних у зв'язку з інтенсифікацією ведення сільського господарства, що призвело до зниження якості продуктів харчування, зменшення продуктивності сільськогосподарських земель, погіршення стану природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища тощо. Зокрема, екологічні переваги органічного виробництва полягають у тому, що воно сприяє: збереженню природного

середовища у процесі виробництва; збереженню та відтворенню біорізноманіття в агроландшафтах, збереженню та відтворенню родючості ґрунтів; оберігає від забруднення природні води у зв'язку із здійсненням виробництва¹.

Критики органічного сільського господарства вважали його ідеологічно керованою та непродуктивною системою ведення сільського господарства, яка в майбутньому не матиме істотного значення. І навпаки, прихильники визнавали органічне сільське господарство як інноваційний, своєчасний та важливий підхід до виробництва продуктів харчування та іншої продукції завдяки його здатності щодо вирішення декількох цілей сталого розвитку. Зокрема, метод органічного виробництва по меншій мірі виконує дві основні функції: з одного боку, забезпечує певний ринок, який відповідає споживчому попиту на органічні продукти, а з іншого – постачає суспільні блага, що сприяє захисту природного середовища і зростанню благополуччя населення з одночасним розвитком сільських регіонів. Обидві функції вказують на те, що органічне сільське господарство являє собою соціально-екологічну систему в цілому і продовольчу безпеку, зокрема.

У світових масштабах виробництво органічної продукції набуло поширення з початком постіндустріальної епохи. На рубежі 70-80-х років ХХ століття «зелений рух» швидко набрав суспільно-політичну вагу в розвинених країнах. Поряд з розвитком промисловості воно викликало критичне ставлення до інтенсивного ведення сільського господарства з використанням мінеральних добрив і пестицидів, виснаженням ґрунтів і водних ресурсів тощо. Одночасно росла заклопотаність населення у стані свого добробуту і здоров'я. Так створювалися передумови для активного впровадження органічного сільського господарства.

Рух за органічне виробництво приділяв особливу увагу якості харчових продуктів, що сприяло завоюванню довіри споживачів та гарантуванню єдиних підходів до виробництва продовольчої продукції у різних господарствах. Це можна було забезпечити у законодавчому порядку, і перші такі законодавчі акти у цій сфері з'явилися в США, зокрема в штатах Орегон (1974) і Каліфорнія

---

¹ Фролова Н. В. Основні правові засади органічного виробництва. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 141–145.

(1979). Крім цього, у цей період суттєво зросло усвідомлення того, що органічне сільське господарство здатне сприяти вирішенню завдання, пов'язаного з охороною довкілля та забезпечення стало-го розвитку органічного виробництва. Зазначене спонукало уряди до прийняття агроекологічних законів (наприклад, реформування аграрної політики країнах Європейського Союзу в 1992 році)¹.

У даний час світовий ринок органічних продуктів є одним з таких, що найбільш динамічно розвивається. За останні 15 років станом на 2017 рік він виріс більш ніж в п'ять разів і становить майже 100 млрд. дол. США. Практично, за всіма прогнозами цей ринок продовжить своє зростання зі швидкістю 15 – 16% в рік і досягне у 2022 році порядку 212 млрд. дол. США. Прогнозується також, що до 2025 року обсяг ринку органічних продуктів може скласти від 15 % до 20 % від світового ринку сільськогосподарської продукції. За даними FIBL (Дослідний інститут органічного сільського господарства, Швейцарія) у 2016 році у 178 країнах культивувалося органічне сільське господарство, 87 з них мають власні законодавчі акти у сфері виробництва і обороту органічної продукції, а у 17 країнах триває процес розробки і прийняття нормативно-правової бази у сфері органічного землеробства².

У світі налічується більше 2,7 млн. органічних виробників, а відсоток органічних земель від загальної площі сільськогосподарських угідь в світі становить лише 1,4 %. Найвищий відсоток органічних земель в Океанії – 8,5 % і в Європі – 2,9 % (при цьому в країнах Європейському Союзу він складає 7,2 % від загальної європейської площі сільськогосподарських угідь). У даний час налічується 14 країн (більшість з них європейські) з наявністю більше 10 % органічних земель, 16 країн (5 – 10 %), 44 країни (1 – 5 %), 94 країни (менше 1 %). Серед держав-лідерів з відносно задовільною кількістю земель для ведення органічного виробництва знаходяться прибалтійські країни.

---

¹ Морджера Э., Буллон К. К., Дюран Г. М. Органическое сельское хозяйство и право: продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. Ч. 1. Рим, 2015. С. 14.

² Поддержка производителей органической продукции: предпосылки, состояние и перспективы развития органического сельского хозяйства в Республике Беларусь. Концепция национальной программы. Минск, 2019. С. 4.

Україна входить в число світових країн-лідерів за кількістю органічних земель та органічного сільського господарства. На даний момент Україна за кількістю органічних земель входить в першу десятку країн в Європі й першу двадцятку країн у світі. Зокрема, для малих організаційних форм господарювання, які в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва не можуть конкурувати з великими виробниками, виробництво органічної продукції може з'явитися «вікном можливостей», що дозволяє їм досягти високої рентабельності за рахунок якості виробленої продукції. Для багатьох фермерських господарств зайняття органічним сільським господарством може стати не лише орієнтиром у ринку продовольчого виробництва, а з'явитися єдиною можливою моделлю сталого розвитку.

В якості прикладу успішної міжнародної співпраці України з розвитку органічного сільського господарства можна назвати реалізацію проекту «Сертифікація в органічному сільському господарстві та розвиток органічного ринку в Україні» (2005 – 2011 рр.), а також реалізацію його другого етапу «Розвиток органічного ринку в Україні» (2012 – 2018 рр.) за фінансовою підтримкою Швейцарської конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO). Проект реалізувався Науково-дослідним інститутом органічного сільського господарства (FIBL Швейцарія) у співпраці з основними учасниками економічного сектора в Україні й Міністерством аграрної політики та продовольства України. В результаті реалізації проекту була створена сертифікаційна компанія «Органік стандарт», яка займає лідерські позиції в Україні¹. Завдяки проекту, органічний ринок в Україні помітно поживався і помітно збільшилась кількість виробників, переробників та експортерів органічної продукції.

Згідно з українськими економічними дослідженнями, для досягнення цільового показника зростання органічного сільського господарства в розмірі до 3 % необхідно щорічний обсяг інвестицій в обсязі 90–100 млн. євро. Для порівняння: щорічні державні витрати Швеції в середині 2000-х років (включаючи кошти з фондів ЄС) на підтримку органічного сектору виробництва становили близько 70 млн. євро (2009).

---

¹ Ukraine country study (draft) Ministry of Nature Protection of Republic of Armenia and UNECE EPR report Armenia. (2000), quoted in Darbinjan 2010.

У даний час обсяг імпорту органічної сільськогосподарської продукції з України в країни ЄС складає 266,741 тис. тонн, що становить 8,2 %. При цьому основними товарами, що експортовані з України, є: зернові, крім пшениці і рису – 114,201 тис. тонн, пшениця – 75,971 тис. тонн, олійні – 28,773 тис. тонн, соя – 13,269 тис. тонн, фрукти (свіжі або сушені) – 12,955 тис. тонн, фруктові соки – 5,947 тис. тонн, борошно та інші продукти борошномельної промисловості – 3,922 тис. тонн, овочі свіжі та сушені – 3,552 тис. тонн, інші продукти – 5,586 тис. тонн¹.

Органічний ринок в Україні постійно розвивається завдяки величезному розміру країни (603,7 тис. кв. км), у тому числі за даними Державної служби статистики України на 1 січня 2016 року сільськогосподарські землі складають 42726,4 тис. га, з яких сільгоспугіддя дорівнюють 41507,9 тис. га. За географічним положенням, близькістю до потенційних міжнародних покупців та значною поширеністю родючих чорноземів, Україна має сприятливі умови для ведення органічного сільського господарства. Станом на 2017 рік площа сертифікованих сільськогосподарських земель становила 289,551 тис. га, а площа сільськогосподарських земель перехідної обробки становила 91,622 тис. га. При цьому частка органічних земельних угідь від загальної площі сільськогосподарських земель дорівнює лише 0,89 %. Незначною є і загальна кількість операторів ринку органічної продукції (426), у тому числі 294 сільськогосподарських виробника², а загальна кількість органів з сертифікації органічної продукції становить лише 19.

Більшість органічних операторів в Україні сертифіковані за стандартом еквівалентному стандарту ЄС (Регламенти 834/2007 і 889/2008) і застосовується як для експорту органічної продукції, так і на внутрішньому ринку. Українські органічні оператори також сертифіковані відповідно до Національної органічної програми США (NOP). Інші органічні стандарти, які використовуються в Україні: Bio Suisse (Біо Свісс, Швейцарія), Bioland (Біоланд,

---

¹ Сиротенко Т. С. Правові аспекти розвитку органічного сільського господарства в Україні. Одеса, 2017. С. 7–8.

² Returning forests analyzed with the forest identity, Proceedings of the National Academy of Sciences. Strategy of economic reforms for Ukraine 2010–2014.

Німеччина), Naturland (Натурланд, Німеччина), COR (Канада), Soil Association (Великобританія) і KRAV (Швеція).

Результати наведеного у 2016 році призвели до експорту з України органічної продукції до майже 300 тис. тонн на суму понад 65 млн. дол. США (оціночні дані опитування всіх українських експортерів органічної продукції, проведеного органом з сертифікації «Органік Стандарт»). Безумовно, експортери органічної продукції з України користувалися перевагами Угоди про асоціацію, підписаної в червні 2014 року між ЄС і Україною, яке зменшило торгові бар'єри для експортерів. З січня 2016 року ЄС і Україна застосовують поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі, що є частиною Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Головними країнами-імпортерами (їх більше десяти) української органічної продукції є: Нідерланди, Німеччина, Великобританія, Італія, Австрія, Польща, Швейцарія, Бельгія, Чехія, Болгарія та Угорщина. Українські виробники експортують органічну продукцію також у США, Канаду, Австралію і деякі країни Азії. Україна слідує світовому тренду і має декілька історій успіху експортерів органічної продукції, зокрема щодо маркування «органічна» і «регіональна» (з українських Карпат).

Близько двох десятків українських органів із сертифікації акредитованих на міжнародному рівні, включені до офіційного переліку органів сертифікації в органічній сфері для України відповідно до Регламенту ЄС 1235/2008. При цьому єдиним українським органом сертифікації є ТОВ «Органік Стандарт», а всі інші – є іноземними або їх місцевими філіями.

Суттєве значення для українських органічних виробників має підтримка на регіональному рівні. Безумовно, важливу роль відіграють обласні програми розвитку і підтримки аграрного виробничого комплексу. Проте у багатьох областях передбачена компенсація у розмірі до 100 % від понесених витрат у зв'язку з проведенням і перевіркою відповідності виробництва органічних продуктів (сировини) і отримання сертифіката відповідності в рослинництві, тваринництві та переробці сільськогосподарської продукції, у тому числі під час перехідного періоду незалежно від виду господарської діяльності та продуктів переробки.

В Україні середній розмір ведення органічного господарства складає до 1000 га сільськогосподарських земель. За останнє десятиліття зростає кількість невеликих господарств, які вирощують органічну ягоду (полуницю і малину), орієнтовану на експорт. У дванадцяти українських областях діють обласні програми розвитку сільського господарства, до яких включені розділи органічного виробництва. Перш за все, в них передбачено відшкодування частини вартості сертифікації за рахунок обласного бюджету.

Оскільки ціни на органічні продукти в країнах Євросоюзу значно вище, українські виробники намагаються максимально реалізувати вирощену і перероблену продукцію на зовнішніх ринках. Обсягом до 70 % органічних продуктів з України експортуються до Євросоюзу, а також нарощуються поставки до США і Канади. Більше десятка місцевих господарств сертифіковані за швейцарськими і японськими стандартами. Ринки цих країн вважаються преміальними через високі ціни реалізації виробленої продукції.

Наведеному сприяло і те, що з 2016 року країни Європи вперше визнали, що ринок споживання органічних продуктів в ЄС зростає швидше, ніж їх виробництво. У даний час Європа і США стали розглядати ринки, що розвиваються як найбільш перспективні з точки зору забезпечення споживання органічної продукції. Це підтверджується тим, що за короткий строк Україна вийшла на 5-е місце за величиною експорту органічної продукції в країни ЄС.

Україна отримувала і досі отримує вагому міжнародну підтримку органічного виробництва для розвитку ринку органічної продукції. Така підтримка, зокрема надавалася і надається: Швейцарським державним секретаріатом з економічних питань (SECO) за проектом розвитку органічного ринку в Україні (2005 – 2018 рр.), який впроваджується Дослідним інститутом органічного сільськогосподарства (FIBL, Швейцарія); Швейцарською агенцією розвитку та співробітництва (SDC); Федеральним міністерством продовольства та сільського господарства Німеччини (BMEL); Бернським університетом прикладних наук (BFH) (2002 – 2010); Agriculture & Finance Consultants (AFC); IAK Agrar Consulting з 2016 року; Агентством з міжнародного розвитку США (USAID) через проект «Агроінвест» в 2011 – 2016 роках і проект «Розвиток сільського господарства та сільських територій» (ARDS) з

2016 року; Western NIS Enterprise Fund (WNISEF), з 2017 року; Міністерство закордонних справ Канади; Менонітською асоціацією економічного розвитку (MEDA) через Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP) з 2014 року; Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO); Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР) з 2016 року та іншими зарубіжними державами та міжнародними організаціями.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1. Правове та інституційне забезпечення публічного управління у сфері органічного сільського господарства України

І у вітчизняній правовій доктрині, і у чинному законодавстві України органічне сільське господарство визначається як один із пріоритетних напрямків розвитку економіки держави та екологізації аграрного виробництва¹. Наша держава, маючи величезний потенціал у вказаній сфері, тим не менш, суттєво відстає від більшості зарубіжних держав за темпами розвитку органічного напрямку сільського господарства та обсягами виробництва.

На думку Т. В. Курман, «на сьогодні розвиток органічного сільського господарства в Україні стримує низка чинників, які за сферою виникнення можна поділити на зовнішні і внутрішні»². Своєю чергою, до першої групи таких факторів вчена відносить: 1) правові; 2) економічно-соціальні; 3) об'єктивно-природні; 4) організаційні; 5) психологічні³. Загалом погоджуючись із запропонованою диференціацією, наголосимо, разом із тим, на необхідності акцентованого виділення групи інституційно-управлінських чинників, які покликані забезпечити розвиток органічного виробництва. Як

---

¹ Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монографія / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків : Право, 2012. С. 259.

² Курман Т. В. Теоретико-правові засади органічного сільського господарства в умовах забезпечення сталого розвитку. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні* : колективна монографія / відп. ред.: Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса: Гельветика, 2018. С. 381.

³ Там само. С. 381, 382.

доречно зазначає В. Г. Аріков, «проблема стабілізації агропромислового виробництва і забезпечення розвитку на засадах сталості стає все більш актуальною, а її вирішення безпосередньо пов'язане з ефективністю управлінських рішень і дій держави в аграрно-продовольчій сфері»¹. Затвердженням Н. А. Берлач, «невизначеність структурної та функціональної побудови адміністративно-правового регулювання не дає змоги належним чином застосовувати організуючий та координуючий вплив держави у процесі здійснення сертифікації, маркування, акредитації та стимулювання органічного сільського господарства в Україні»².

Відносини, які виникають у сфері публічного управління, за своєю основною сутністю є адміністративно-правовими, однак В. Ю. Уркевич цілком слушно стверджує, що зовнішні аграрні правовідносини, а до них він відносить й управлінські, хоча й унормовуються переважно нормами основних галузей права, однак аграрне право надає їм певної специфіки, через його норми здійснюється їх спеціалізація³.

У контексті викладеного зазначимо, що правові засади публічного управління у сфері органічного сільського господарства закріплені як у загальних адміністративно-правових нормативних актах (Законі України від 27 лютого 2014 р. «Про Кабінет Міністрів України», Законі України від 17 березня 2011 р. «Про центральні органи виконавчої влади», Законі України від 5 квітня 2007 р. «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та ін.), так і в актах спеціального аграрного законодавства (Законі України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування

---

¹ Аріков В. Г. Державне управління розвитком регіонального агропромислового комплексу на засадах сталості : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2008. С. 1.

² Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутріш. справ. Київ, 2010. С. 1.

³ Уркевич В. Ю. Аграрні правовідносини в Україні : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. С. 27.

органічної продукції» (надалі – Закон про органічне виробництво), Законі України від 18 травня 2017 р. «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» тощо).

Базисним для органічного напрямку вітчизняного сільського господарства з 2 серпня 2019 р. є Закон про органічне виробництво, який, своєю чергою, змінив Закон України від 3 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». В Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» зазначалось, що «суттєвим недоліком чинного закону також є його невідповідність законодавству Європейського Союзу»¹. Йдеться, насамперед, про Постанову Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91 та Постанову Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів»², а також Постанову (ЄС) № 882/2004 Європейського парламенту та Ради від 29квітня 2004 року щодо здійснення офіційного контролю для забезпечення відповідності законам стосовно кормів та харчових продуктів, правил щодо здоров'я та належного утримання тварин³. Відтак, новий Закон про органічне виробництво імплементував положення вищевказаних нормативних документів ЄС, у тому числі й у частині управління, системи контролю та сертифікації.

Розділ III Закону про органічне виробництво встановлює загальні засади державного регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а окремий розділ IV Закону визначає повноваження органів виконавчої влади,

¹ Проект Закону про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (реєстр. № 5448-д від 30.03.2018 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63755.

² URL: <http://organicstandard.com.ua>; URL: <http://organicstandard.com.ua>.

³ URL: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es882-2004.pdf>.

що здійснюють державне управління та регулювання у зазначеній сфері. До системи цих органів ст. 9 відносить Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів. Зразу ж зауважимо, що цей перелік навряд чи можна вважати вичерпним, про що більш детально йтиметься далі.

Згідно зі ст. 10 Закону про органічне виробництво до повноважень Кабінету Міністрів України у цій сфері належать: забезпечення здійснення державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, визначення основних напрямів розвитку у цій сфері, спрямування та координація роботи відповідних центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ), прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів, організація міжнародного співробітництва та здійснення інших повноважень в межах чинного законодавства, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку вказаної галузі.

Ціла низка положень Закону про органічне виробництво вимагає задля своєї деталізації та реального впровадження у господарській діяльності актів урядової правотворчості. Кабінет Міністрів України має затвердити Порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції (ч. 2 ст. 13 Закону), Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції (ч. 9 ст. 24), Порядок ведення Реєстру органічного насіння та садивного матеріалу, Реєстру операторів, Реєстру органів сертифікації (ч. 6 ст. 24, ст. 31 Закону). Вони мають змінити ті підзаконні нормативно-правові акти, які розроблені та прийняті на основі попереднього закону про органічне виробництво 2013 р. та на сьогодні є чинними, а саме: Постанову Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 р. № 505 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)», Постанову Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 587 «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження», Постанову Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 241 «Про затвердження

Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження», Постанову Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 208 «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва», Постанову Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 980 «Про затвердження Детальних правил виробництва органічних морських водоростей» та Постанову Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 982 «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури». На засіданні Кабінету Міністрів України 22 серпня 2018 р. (протокол № 31) було схвалено План організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»¹.

Ключове місце у системі інституційного забезпечення публічного управління у досліджуваній нами сфері, відповідно до ст. 11 Закону про органічне виробництво, належить ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики. Саме на нього покладаються, зокрема: забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; здійснення державного управління та регулювання у цій сфері; розроблення та прийняття нормативно-правових актів; розробка та затвердження державного логотипу для органічної продукції; сприяння розвитку ринку органічної продукції; забезпечення ведення Реєстру операторів, Реєстру органічного насіння і садивного матеріалу та Реєстру органів сертифікації, а також забезпечення відкритості та загальнодоступності зазначених реєстрів; звернення до національного органу України з акредитації щодо встановлених фактів порушень органом сертифікації з метою вжиття цим органом відповідних заходів, передбачених законодавством України у сфері акредитації; участь у міжнародному співробітництві з питань органічного виробництва та обігу органічної продукції, а також виконання міжнародних договорів України у цій сфері; забезпечення підготовки

---

¹ Засідання Кабінету Міністрів України 22 серпня 2018 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/meetings/zasidannya-kabinetu-ministriv-ukrayini-21-08-2018>.

та підвищення кваліфікації інспекторів з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції відповідно до закону; здійснення інших повноважень у вказаній сфері.

Донедавна таким ЦОВВ було Міністерство аграрної політики та продовольства України, Положення про яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119¹. Відповідно до п. 3 останнього, серед основних завдань Мінагрополітики було закріплено, зокрема, забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини). Своєю чергою, у подальших нормах Положення про Мінагрополітики визначались більш конкретизовані функції та повноваження у вказаній галузі, які реалізовувались насамперед Департаментом аграрної політики та сільського господарства. У Положенні про цей структурний підрозділ, затвердженому наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 лютого 2018 р. № 116, серед основних його завдань визначені, зокрема, участь у формуванні основних напрямів розвитку та реалізації державної політики з питань органічного виробництва продукції рослинного, тваринного походження та продукції бджільництва, розроблення і координація виконання загальнодержавних, регіональних та галузевих програм розвитку органічного виробництва, розроблення пропозицій щодо оптимізації територіального розміщення виробництва продукції органічного виробництва. На виконання вищезазначених завдань на Департамент, окрім іншого, покладені функції здійснення аналізу та макроекономічного прогнозування розвитку галузі органічного виробництва, визначення пріоритетів та підготовка пропозицій щодо стратегії її розвитку, фінансової та іншої державної підтримки, запровадження системи ведення органічного виробництва, а також, що є особливо важливим, підготовки та погодження проектів нормативно-правових актів та технічних умов у сфері органічного виробництва².

¹ Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-p>.

² URL: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-departament-agrarnoi-politiki-ta-sil'skogo-gospodarstva-ministerstva-agrarnoi-politiki-ta-prodovolstva-ukraini>.

Для новітніх реалій Української держави із кожним «перезавантаженням» вищих органів влади є доволі характерною актуалізація бажання, як-то кажуть, «навести лад» у системі ЦОВВ, зокрема, й в аграрній сфері. Так було у 2014 р., коли Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» було, окрім іншого, ліквідовано Державну інспекцію сільського господарства України, реорганізовано Державне агентство земельних ресурсів України шляхом перетворення у Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, створено Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби¹.

Так сталося і у 2019 р. з тією, однак, відмінністю, що «під ніж» потрапив ключовий ЦОВВ галузі, тобто саме Мінагрополітики. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади»² Міністерство аграрної політики та продовольства було реорганізовано шляхом приєднання до новоперейменованого Міністерства економічного розвитку і торгівлі, яке стало Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Важливо зауважити, що при цьому «центральні органи виконавчої влади, що припиняються згідно з цією постановою, продовжують виконувати функції та повноваження у визначених сферах до завершення здійснення заходів з утворення та/або реорганізації центральних органів виконавчої влади, яким передаються повноваження та функції центральних органів виконавчої влади, що припиняються» (п. 6 Постанови). Нагадаємо, що у випадку із Держсільгоспінспекцією це розтягнулось на довгі місяці.

У розвиток процедур оптимізації системи ЦОВВ Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 11 вересня 2019 р. № 838 «Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сіль-

---

¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанову Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-p>.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-p>.

ського господарства»¹. Нею Положення про Мінекономрозвитку, затверджене свого часу Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459, було викладене у новій редакції і з новою назвою як Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Мінекономіки). Нарешті, Постановою Кабінету Міністрів від 20 жовтня 2019 р. № 879 «Про внесення змін до схеми спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Кабінету Міністрів України»² було зафіксовано систему ЦОВВ у державі після чергового масштабного реформатування.

Вищевикладений зреалізований реформаторський підхід потребує окремого ґрунтовного та детального аналізу, тим не менш, вбачається, що варіант залишити систему вищих органів виконавчої влади без окремого «аграрного» ЦОВВ є, принаймні, дискусійним з огляду, насамперед, на масштаби, розмаїття, складність та виключну значущість завдань, які поставлені перед державою у цій сфері. І мова йде не стільки про те, що Мінекономіки отримало у своє підпорядкування майже 500 агропідприємств³, а про те, наскільки такий управлінський «важковаговик» буде здатен реалізувати закладений у такому укрупненні позитивний потенціал та забезпечити форсовані темпи економічного розвитку держави загалом та сільського господарства зокрема.

Не можна забувати й про те, що питання розбудови ефективної системи публічного управління у сфері органічного сільського господарства корелюються з проблемами державної підтримки цього сектора аграрного виробництва. Х. А. Григор'єва обстоює необхідність внесення змін до Закону про органічне виробництво, у якому «мають бути закріплені, по-перше, принципи протекціонізму органічного виробництва та пріоритетності цього напрямку в сільському господарстві; по-друге, передбачені окремі норми, які присвячені державній підтримці та гарантують обов'язковість її

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-п#n606>.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2019-п#n9>.

³ Милованов: Мінекономіки підпорядкувало собі майже п'ятсот агропідприємств. URL: https://zik.ua/news/2019/11/03/mylovanov_minekonomiky_pidporядkuvalo_sobi_mayzhe_pyatsot_agropidpriemstv_1682621.

надання»¹. Розвиваючи цю тезу, вчена вибудовує цілісну систему відповідних заходів та засобів, зокрема й у частині інфраструктурної розбудови (утворення державних органів сертифікації, які б надавали відповідні послуги за пільговими умовами, та ін.). Очевидно, що така підтримка має системно та дієво адмініструватись, інакше є ризик її перетворення у порожні декларації, що, на жаль, доволі часто трапляється по відношенню до українського села.

У світлі викладеного та повертаючись до аналізу Положення про Мінекономіки, цілком підставно вести мову про підвищені управлінські ризики для сфери органічного виробництва. Тим не менш, у цьому документі, які і раніше, у п. 3 серед основних завдань міністерства фігурує й забезпечення та реалізація державної політики у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини).

Серед елементів системи інституційного забезпечення публічного управління у сфері органічного сільського господарства варто окремо виділити Національне агентство з акредитації України (далі – НААУ). Згідно з Положенням про це агентство, затвердженим наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 8 лютого 2017 р. № 161, воно має статус національного органу України з акредитації і є державною організацією, створеною Мінекономрозвитку, яка належить до сфери його управління та провадить некомерційну господарську діяльність². Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону про органічне виробництво передбачено створення єдиної системи сертифікації органічного виробництва та/або обігу та державного контролю органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а відтак окремий розділ VI «Сертифікація та органи сертифікації» унормовує відповідні правовідносини. Органи сертифікації повинні бути акредитовані НААУ. За інформацією, розміщеною на веб-сайті агентства, відбувається

---

¹ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий Дім «Гельветика», 2019. С. 477.

² Положення про Національне агентство з акредитації України: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 8 лютого 2017 р. № 161. URL:[https:// naau.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Polozhennya-NAAU-skan_1.pdf](https://naau.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Polozhennya-NAAU-skan_1.pdf).

масштабне розширення діяльності цього органу на сферу органічного виробництва¹.

В. О. Мельник у дисертаційному дослідженні «Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні» (Київ, 2018 р.) визначає «управління виробництвом органічної продукції (сировини) як сукупність здійснюваних уповноваженими суб'єктами дій, що спрямовані на виконання вимог чинного законодавства щодо організації та безпосереднього здійснення виробництва органічної продукції (сировини), організації, впорядкування, контролю та нагляду в цій сфері, під які підпадають дії та в певних випадках утримання від дій фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності, що залучені до органічного виробництва»². У наведену категоріальну конструкцію цілком слушно інтегровані поняття «контроль» та «нагляд». У цьому контексті зазначимо, що ст. 12 Закону про органічне виробництво унормовує повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а саме: здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням суб'єктами ринку органічної продукції законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; звернення до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, з письмовим вмотивованим клопотанням щодо розгляду питання про виключення органу сертифікації з Реєстру органів сертифікації або про виключення оператора з Реєстру операторів; участь у розробленні нормативно-правових актів у вказаній сфері та ін.

Таким органом у державі є створена, як вже зазначалось вище, у 2014 р. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. У Положенні про Держпродспо-

---

¹ Розширення діяльності НААУ на сферу органічного виробництва / Офіційний веб-сайт Національного агентства з акредитації України. URL: <https://naau.org.ua/rozshyrennya-diyalnosti-naau-na-sferu-organichnogo-vyrobnytstva/>.

² Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 /Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. С. 19.

живслужбу, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667, серед спектраосновних завдань цього ЦОВВ передбачено у тому числі й здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, перевезення, зберігання, реалізацію органічної продукції (сировини)¹. Окрім цього, Держпродспоживслужба веде реєстр виробників органічної продукції (сировини) та забезпечує опублікування офіційних відомостей про осіб, які здійснюють виробництво та реалізацію органічної продукції (сировини); поширює інформацію про виробництво та реалізацію органічної продукції (сировини), органічну продукцію, систему гарантій та контролю в засобах масової інформації із залученням заінтересованих сторін.

У своїх попередніх наукових розвідках ми вже зазначали, що «контрольно-наглядова діяльність в аграрній сфері має розглядатись як важливий елемент організаційно-правового механізму забезпечення сталого розвитку держави та суспільства, а реформування системи відповідних органів має здійснюватися не шляхом «проб та помилок», а на виважених науково обґрунтованих засадах, що не призводило б до послаблення потенціалу цієї важливої функції публічного управління»². В повній мірі це стосується й сфери органічного виробництва, де контроль та нагляд нерозривно пов'язані із сертифікацією, адже органічне виробництво за своїм законодавчим визначенням є діяльністю сертифікованою (ст. 1 Закону про органічне виробництво).

Становлення системи сертифікації органічного виробництва в Україні висвітлено, зокрема, у монографії «Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку» (Київ, 2015 р.) з акцентом на тому, що у світовій практиці існують три моделі контролюючо-сертифікаційної системи: державна, при-

---

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п>.

² Бондар О. Г. Правове та інституційне забезпечення контрольно-наглядової діяльності в агропромисловому комплексі України. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні* : колективна монографія / відп. ред. : Т. Є. Харитоновна, І. І. Каракаш. Одеса : Гельветика, 2018. С. 357.

ватна та комбінована¹. В. О. Мельник наголошує, що «в Україні діє державно-приватна модель управління органічним виробництвом з врахуванням важливості дотримання вимог щодо екологічної безпеки та забезпечення продовольчого суверенітету держави»². Відповідно до ст. 38 Закону про органічне виробництво державний контроль (нагляд) у цій сфері здійснюється, з одного боку, за діяльністю операторів, з іншого – за діяльністю органів сертифікації.

Як зазначалось вище, перелік органів публічної адміністрації як суб'єктів управлінської діяльності у сфері органічного сільського господарства, закріплений у розділі IV Закону про органічне виробництво, не є вичерпним. Так, В. О. Мельник вибудовує набагато ширшу систему органів державного управління загалом та органів контролю зокрема у сфері органічного виробництва³. На думку Н. А. Берлач, «відповідно до конституційного принципу поєднання централізації і децентралізації при здійсненні державної влади <...> важливе місце у процесі реалізації адміністративно-правового регулювання органічного напрямку АПК відіграють й органи місцевого самоврядування»⁴.

Можливо, дискутуючи з цими та іншими подібними твердженнями у певних аспектах, щоб уникнути змішування понять «органи публічного управління сільським господарством» та «органи публічного управління у сфері органічного виробництва», тим не менш, загалом такий підхід варто підтримати. Скажімо, на наш погляд, варто розглядати у якості органу публічної адміністрації

---

¹ Шкуратов В. І., Чудовська В. А., Вдовиченко А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. Київ : ТОВ «ДІА», 2015. С. 187–192.

² Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. С. 179.

³ Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. С. 170–172.

⁴ Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи) : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутріш. справ. Київ, 2010. С. 15.

з важливими функціями та повноваженнями у досліджуваній нами сфері Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, особливо у контексті глибокої думки В. І. Андрейцева про необхідність внесення до Земельного кодексу України «Органічні землі». Такі землі, пише вчений, їх розміри, місце розташування, склад мають визначатись державним земельним кадастром і підлягати сертифікації центральним органом управління до повноважень якого входить регулювання земельних відносин та контроль за використанням, охороною земель в Україні, або за його дорученням відповідним територіальним органом¹. Зауважимо, що безпосередньо у Положенні про Держгеокадастр, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2015 р. № 15, немає жодної прямої згадки про сферу органічного виробництва, однак про це йдеться в інших нормативно-правових актах, насамперед, в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI, де поставлені завдання створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та, зокрема, збільшення до 2020 року частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7 %². Наголосимо, разом із тим, що з 1 січня 2020 р. набули чинності Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, де унормовуються, зокрема, цілі забезпечення сталого використання та охорони земель, поліпшення екологічних характеристик продукції, у тому числі на основі міжнародних систем сертифікації та маркування тощо³, од-

¹ Андрейцев В. І. Проблеми удосконалення правового режиму органічних земель сільськогосподарського призначення. *Правові засади ведення органічного землеробства* : збірн. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М. В. Харків: «Доміно», 2017. С. 4, 5.

² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

нак немає чіткої кореляції зі сферою органічного виробництва, що є, на нашу думку, суттєвим недоліком цього документа.

В якості іншого прикладу звернемось до постанови Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413 «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними», де передбачалось (до визнання цієї постанови на підставі рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 р. № 8-р/2019 неконституційною), що «Держгеокадастр та його територіальні органи під час підготовки лотів до проведення земельних торгів повинні забезпечувати <...> пріоритетність продажу прав на земельні ділянки за результатами земельних торгів для цілей садівництва, виноградарства та розвитку органічного землеробства»¹. За твердженням Р. А. Циліурик, «до основних ознак органічних земель відносяться: а) придатність для виробництва органічної продукції, яка підтверджується відповідним сертифікатом; б) використання органічних земель здійснюють спеціалізовані сільськогосподарські господарюючі суб'єкти, включені до Реєстру виробників органічної продукції; в) сертифікованість для потреб органічного землеробства; г) перебування у стані постійного сертифікаційного моніторингу з метою забезпечення відповідності їх якості критеріям якості органічної та екологічно чистої продукції»². Очевидно, що у цій справі без Держгеокадастру не обійтись.

Т. К. Оверковська цілком слушно наголошує, що «органічне виробництво сільськогосподарської продукції знаходиться в безпосередньому взаємозв'язку з питаннями екологічної безпеки»³. Ця теза зайвий раз підкреслює об'єктивно детерміновану

---

¹ Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>.

² Циліурик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 19.

³ Оверковська Т. Правові ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 96.

необхідність залучення до складу системи органів публічної адміністрації у сфері органічного виробництва ЦОВВ, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, яким наразі після згадуваного вище вересневого 2019 р. реформування стало Міністерство енергетики та захисту довкілля України¹.

Підсумовуючи, зазначимо, що розбудова організаційно-правового механізму публічного управління у сфері органічного сільського господарства має здійснюватись на основі конструктивного поєднання загального адміністративно-правового інструментарію та положень спеціального законодавства із урахуванням кращих світових практик. Новий Закон про органічне виробництво впровадив більшість положень нормативних документів ЄС, що стосуються, зокрема, системи управління та контролю щодо органічного виробництва, однак для їх ефективної реалізації треба забезпечити інституційну стабільність системи органів публічної адміністрації, підвищити прозорість та ефективність здійснення контрольних заходів, що у результаті має сприяти підвищенню інвестиційної привабливості та макроекономічних показників цього стратегічно важливого сегмента аграрного бізнесу.

2.2. Правове забезпечення реєстрації операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції

Важливою складовою правового регулювання органічного виробництва є законодавче забезпечення правового статусу суб'єктів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції. Правовою основою їхньої діяльності є Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII «Про основні принципи та вимоги до ор-

---

¹ Положення про Міністерство енергетики та захисту довкілля України: постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 847). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-п/ed20190928>.

ганічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»¹. До 2 серпня 2019 року в Україні правовий статус виробників органічної сільськогосподарської продукції (сировини) визначався Законом України від 03 вересня 2013 року № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції (сировини)»².

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», оператор – юридична особа чи фізична особа – підприємець, яка займається виробництвом та/або обігом продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Таке визначення «оператора» в цілому відповідає вимогам Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄС) № 2092/91»³, якою до «операторів» віднесено фізичних або юридичних осіб, відповідальних за забезпечення виконання вимог цієї Постанови в процесі виробництва органічної продукції, яким вони керують.

Слід зазначити, що термін «оператор» було запроваджено Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що набрав чинності з 2 серпня 2019 року⁴. До того часу в законодавстві вико-

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

² Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII (станом на 05.04.2015 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.

³ Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄС) № 2092/91: Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. URL: <http://organicstandard.com.ua>.

⁴ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

ристовувався термін «виробник органічної сільськогосподарської продукції (сировини)»¹.

Поняття операторів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції (виробників органічної продукції), визначається й представниками юридичної науки. Так, В. О. Мельник визначає їх як «суб'єктів аграрних відносин, які володіють відособленим майном, наділені спеціальною правоздатністю і дієздатністю (правосуб'єктністю), здійснюють господарську діяльність з використанням землі, як основного засобу виробництва сировини та продукції рослинного та тваринного походження, продуктів бджільництва або з використанням рибогосподарського об'єкту для виробництва та переробки об'єктів аквакультури з метою забезпечення продовольчої безпеки та за умови дотримання вимог екологічної безпеки»².

Науковцями сьогодні обґрунтовуються важливі пропозиції щодо необхідності розширення кола виробників органічної продукції та надання можливості фізичним особам, які не є підприємцями, теж здійснювати діяльність у сфері органічного виробництва, що би відповідало європейським стандартам³.

Правовий статус операторів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції, за національним законодавством сьогодні в цілому приведено у відповідність до вимог європейського законодавства щодо органічного виробництва: Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 2092/91»⁴, Постанови Комісії ЄС 889/2008 від

¹ Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII (станом на 05.04.2015 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.

² Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 4.

³ Мельничук О. Ф., Мельничук М. О. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №5. С. 100.

⁴ Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 2092/91: Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec./EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf.

5 вересня 2008 року «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів»¹, Кодексу Аліментаріус «Керівні положення з виробництва, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів»².

Статтею 4 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначено основні права та обов'язки операторів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції. Зокрема, оператори за наявності сертифіката мають право добровільно: виробляти та реалізовувати органічну продукцію під своїм комерційним найменуванням та/або торговельною маркою (знаком для товарів та послуг); доручати надання окремих послуг (робіт), у тому числі підрядних (давальницьких), необхідних для органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, третій особі, за умови перевірки потужностей такої особи органом сертифікації та отримання від нього згоди. Оператори відповідають за дотримання вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції у межах діяльності, що вони провадять³.

За змістом частини 3 статті 4 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» оператори зобов'язані: дотримуватися вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; відкликати та/або вилучати вироблену

---

¹ Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів: Постанова Комісії ЄС 889/2008 від 05.09.2008 р. URL: http://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2017/04/docs/EC_Reg_889_2008_Implementing_Rules_UA.pdf.

² Кодекс Аліментаріус «Керівні положення з виробництва, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів». URL: <https://admin.uteka.ua/uploads/2018/06/19/5b29046d1ce70.pdf>.

³ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

ними продукцію, що не відповідає вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, якщо вона маркована державним логотипом для органічної продукції або містить позначення та написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік», та будь-які однокореневі та/або похідні слова від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами; щороку проходити сертифікацію органічного виробництва та/або обігу органічної продукції для підтвердження відповідності вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; взаємодіяти з органами сертифікації, з якими вони уклали договір на проведення сертифікації, та забезпечувати безперешкодний доступ інспекторів з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції до своїх потужностей та відбору зразків, а також надавати на вимогу органів сертифікації документи, необхідні для сертифікації органічного виробництва, у тому числі доступ до фінансових документів; забезпечувати безперешкодний доступ посадових осіб, які здійснюють державний контроль (нагляд) у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції відповідно до закону, для здійснення заходів державного контролю, у тому числі відбору зразків; декларувати обсяги органічної продукції, яка вводиться в обіг; узгоджувати маркування органічної продукції з органом сертифікації. Відповідно до частини 4 статті 4 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», Законом можуть бути встановлені інші права та обов'язки операторів¹.

Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» передбачено спеціальні заходи відповідальності операторів за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (частина 1 статті 40)², що є новелою у законодавчому регулюванні правового статусу операторів органічного виробництва.

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

² Там само.

Необхідною умовою для здійснення діяльності у сфері органічного виробництва є реєстрація операторів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції. Включення до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, є важливим і необхідним етапом у процедурі набуття суб'єктом статусу оператора. Здійснюючи порівняльний аналіз звичайної, натуральної та органічної продукції, В. М. Єрмоленко обґрунтовано зауважує, що суб'єкти, які займаються виробництвом органічної продукції повинні входити до відповідного Реєстру¹.

За змістом частини 6 статті 27 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» особа, яка уклала договір на проведення сертифікації з органом сертифікації, стає оператором та вноситься центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, до Реєстру операторів протягом 10 днів з дня отримання ним відповідної інформації від органу сертифікації. Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, що передусе реєстрації операторів, визначається статтею 27 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції».

В. О. Мельник розглядає включення до Реєстру виробників органічної продукції як складову процесу сертифікації органічної продукції². Проте, у Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» ці процедури розмежовані. Водночас, сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції є необхідною умовою включення суб'єкта до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

---

¹ Єрмоленко В. М. Основні проблеми виробництва та реалізації органічної продукції в Україні. *Управління розвитком*. 2016. № 4 (186). С. 23.

² Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 16.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», Державний реєстр операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, – це офіційний перелік операторів, які здійснюють органічне виробництво та/або обіг органічної продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що міститься в інформаційній базі даних¹.

Порядок реєстрації операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, визначається статтями 27, 31 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» і постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 року № 505 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)»².

Як правильно відзначає Р. А. Циліорик, Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» «запроваджена чітка і прозора система реєстрації органів сертифікації, операторів ринку та органічного насіння, визначається механізм державного контролю (нагляду) за діяльністю суб'єктів ринку органічної продукції», а «термінологія закону максимально приведена у відповідність із законодавством ЄС»³.

Статтею 31 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» встановлено загальні вимоги до реєстрів операторів, які займаються виробництвом та обігом органічної продукції.

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

² Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини): постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 р. № 505. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2016-p>.

³ Циліорик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. С. 30.

Зокрема, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, забезпечує ведення в електронній формі та є держателем Реєстру операторів, Реєстру органів сертифікації та Реєстру органічного насіння і садивного матеріалу. Як передбачено частиною 1 статті 31 Закону України, порядок ведення реєстрів затверджується Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до частини 2 статті 31 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, забезпечує вільний, цілодобовий і безоплатний доступ до відомостей, що містяться у зазначених реєстрах, на своєму офіційному веб-сайті. Відомості, що містяться у таких реєстрах: мають статус офіційної інформації центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики; не потребують будь-якого додаткового підтвердження центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики; можуть використовуватися будь-якими особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування¹.

Згідно з частиною 6 статті 27 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», виключення оператора з Реєстру операторів здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, за поданням органу сертифікації не пізніше наступного робочого дня з дня отримання відповідного подання.

Крім того центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, відповідно до статті 12 Закону має право на звернення до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

політики, з письмовим вмотивованим клопотанням щодо розгляду питання про виключення органу сертифікації з Реєстру органів сертифікації або про виключення оператора з Реєстру операторів¹.

За змістом статей 11, 31 Закону України від 10 липня 2018 року «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», з 02 серпня 2019 року функції щодо забезпечення ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, покладаються на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України².

До набрання чинності Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» обов'язок щодо ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини) покладався на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів³. На нашу думку, передача повноважень щодо ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України сприятиме належній організації діяльності з реєстрації операторів.

Разом з тим існує потреба у внесенні відповідних доповнень до Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. №2496-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

² Там само.

³ Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII (станом на 05.04.2015 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>; Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п>.

сільського господарства України, затвердженого від 25 листопада 2015 року № 1119¹. На сьогодні такі повноваження вказаного Міністерства визначені лише у статті 11 Закону, згідно з якою до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції належить забезпечення ведення Реєстру операторів, Реєстру органічного насіння і садивного матеріалу та Реєстру органів сертифікації, а також забезпечення відкритості та загальнодоступності зазначених реєстрів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 року № 505 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)»² затверджено Порядок ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини). У цьому акті вміщено вимоги про те, що Реєстр виробників органічної продукції (сировини) повинен бути відкритим та загальнодоступним, і містить відомості, зазначені у сертифікаті відповідності. Відповідно до пунктів 5, 8 Порядку, доступ до Реєстру є безоплатним і забезпечується шляхом його оприлюднення та підтримки в актуальному стані на офіційному веб-сайті відповідного державного органу; ведеться Реєстр державною мовою.

Порядком ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини) визначено підстави та строки внесення до Реєстру відомостей про осіб, яким надано право виробляти (вирощувати, переробляти) органічну продукцію, порядок прийняття рішення про виключення відомостей з Реєстру. Водночас у зв'язку із набранням чинності Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» існує потреба внесення змін та доповнень до Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

¹ Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF>.

² Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини): постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 р. № 505. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2016-n>.

від 8 серпня 2016 року № 505, з метою приведення його у відповідність до вимог Закону.

На думку вчених, створення та оприлюднення Реєстру виробників органічної продукції є довгоочікуваним в українському суспільстві, його функціонування забезпечить прозорість та довіру споживачів до органічної продукції та гарантуватиме можливість ідентифікувати її виробників¹.

Таким чином, включення до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, є необхідною умовою для набуття суб'єктом статусу оператора. Функції щодо ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції покладаються на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. На сьогодні існує необхідність приведення у відповідність до вимог Закону України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» підзаконних нормативно-правових актів з питань реєстрації операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Крім того, важливим є дотримання вимог про відкритість і загальнодоступність такого реєстру.

2.3. Правові питання сертифікації продукції органічного сільськогосподарського виробництва

Одним із складових елементів правового механізму забезпечення ведення органічного сільськогосподарського виробництва виступає сертифікація органічного виробництва та обігу органічної продукції.

---

¹ Мельничук О. Ф., Мельничук М. О. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №5. С. 103.

Слово «сертифікація» у перекладі з латинської (*sertifico*) означає «підтверджую», «засвідчую». Його також тлумачать, виходячи зі сполучення латинських слів *certum* – «вірно» і *t'acere* – «зроблено», тобто «зроблено правильно». В енциклопедичній юридичній літературі поняття «сертифікація» подається в двох значеннях: по-перше, у широкому розумінні – як діяльність уповноважених державою органів, установ, організацій та їх посадових осіб, пов'язана з видачею сертифіката; по-друге, у вузькому розумінні – як процедура підтвердження відповідності якісних характеристик продукції визначеним вимогам (нормативам) або рівням, встановленим стандартами¹. Легальне тлумачення терміну «сертифікація» закріплене в ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» як підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу. Своєю чергою, «підтвердження відповідності» – це видача документа про відповідність, яка ґрунтується на прийнятому після критичного огляду рішенні про те, що виконання заданих вимог було доведено.

Загальною метою сертифікації є: забезпечення національної безпеки та запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача (користувача) в оману; запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища; створення умов для участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі².

Дослідники, аналізуючи сутність сертифікації органічного виробництва, роблять такі висновки: «Сертифікація органічного виробництва охоплює усі стадії процесу виробництва, а не лише кінцевого продукту. Головною метою сертифікації є гарантування споживачу того, що сільськогосподарська продукція дійсно вироблена згідно з нормами органічного виробництва. Сертифікація виробництва органічної сільськогосподарської продукції – це спо-

---

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Українська енциклопедія ім. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. С. 476–477.

² Кобецька Н. Р. Екологічна сертифікація. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право. Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2018. С. 278.

сіб підтвердити статус органічної продукції та запобігти обману споживачів. Сертифікат, що надає органічний статус, є підтвердженням дотримання стандартів органічного виробництва. Особливості сертифікації органічного виробництва: сертифікація самого процесу виробництва, а не кінцевого продукту; сертифікація на всіх стадіях виробництва – «від поля до прилавка»; незалежність інспекційних органів; незалежний контроль за діяльністю інспекційних органів»¹.

Правовий режим сертифікації органічного виробництва в Україні визначається спеціальним законодавством. Вперше правове регулювання діяльності, пов'язаної з виробництвом та обігом органічної сільськогосподарської продукції, знайшло закріплення в Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», прийнятому 3 вересня 2013 року. Цей Закон визначив правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини і був спрямований на забезпечення належного функціонування ринку такої продукції та сировини, а також на гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні. Його прийняття, без сумніву, стало важливим позитивним кроком у регулюванні відповідного виду відносин.

Ст. ст. 24, 25 Закону були присвячені питанням сертифікації виробництва органічної сировини. Однак, визначені процедури не відповідали вимогам ЄС, не сприяли гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, закріплювали багато додаткових адміністративних регулятивних процедур, які ускладнювали процес легалізації української органічної сільськогосподарської продукції, а самих виробників робили неконкурентоздатними на експортних ринках. 12 лютого 2015 року Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» зазнав оновлення та змін, в тому числі й у частині сертифікації органічної продукції. Зокрема, ст. 24 Закону була доповнена ч. 12, в якій констатувалося, що продукція (сировина), сертифікована в державах – членах Європейського Союзу як

---

¹ Гуменюк Г. Вимоги міжнародних стандартів щодо сертифікації органічного виробництва та акредитації органів, які її здійснюють. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2012. № 4. С. 14.

органічна, розміщується на ринку України як органічна продукція (сировина) без жодної додаткової сертифікації. Але, незважаючи на внесені зміни, Закон зберіг ряд суперечностей із загальним українським законодавством про сертифікацію і надалі не відповідав повною мірою міжнародним та європейським вимогам. Науковці в процесі критичного аналізу норм відповідного закону вказували на бездіяльність Кабінету Міністрів України, який впродовж визначеного трьохмісячного терміну так і не прийняв жодного нормативно-правового акту, які мали б забезпечувати реалізацію Закону¹; наголошували на тому, що власна система сертифікації органічної продукції в Україні лише формується²; констатували відсутність єдиної вітчизняної системи стандартів органічної продукції, контролю за дотриманням встановлених вимог³ тощо. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» так і не забезпечив належного функціонування ринку органічної сільгосппродукції і повною мірою «не запрацював», в тому числі й у частині сертифікації органічного виробництва.

Для забезпечення вільного обігу, імпорту органічної продукції національне законодавче регулювання в сфері сертифікації виробництва органічної сільськогосподарської продукції неодмінно має враховувати положення відповідних нормативних документів ЄС, серед яких основоположними є: Директива Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008 р. «Детальні правила щодо органічного

¹ Єрмоленко В. М., Черняк Є. О. Деякі правові проблеми органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. С. 44.

² Малишева Н. Р. Сертифікація та маркування як інструменти підтвердження відповідності критеріям органічного агровиробництва. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 року) / за ред. М. В. Шульги. Харків: «Доміно», 2017. С. 155.

³ Кульчий І. М. Деякі аспекти адаптації аграрного законодавства у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції до вимог законодавства ЄС. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 року) / за ред. М. В. Шульги. Харків: «Доміно», 2017. С. 136.

виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів», Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 05.09.2008 р. «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції».

В країнах, які не є членами Європейського Союзу, застосовується Стандарт міжнародних акредитованих органів сертифікації з органічного виробництва і переробки, еквівалентний Стандартам Європейського Союзу № 834/2007, № 889/2008. Цей Стандарт об'єднує, пояснює і спрощує Європейський Регламент (ЄС) № 834/2007 і більш докладні правила застосування (ЄС) № 889/2008, а також адаптує їх для застосування за межами правового поля Європейського Союзу. Таким чином, відповідний Стандарт забезпечує правила виробництва, які застосовуватимуть оператори для надання сертифікатів, еквівалентних тим, що описані у Європейському Регламенті (ЄС) № 834/2007. Міжнародною організацією, яка розробляє нормативи і здійснює контроль за дотриманням правил сертифікації акредитованими національними організаціями, є IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements). Продукція не може бути визнаною як «органічна», якщо вона не сертифікована органом, акредитованим у IFOAM і не має права експортуватись за кордон як така.

10 липня 2018 року Верховною Радою України прийнято новий Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», з введенням якого в дію 2 серпня 2019 року втратив чинність Закон України «Про виробництво та обіг продукції органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Новий Закон кардинально змінив підхід до сертифікації органічного виробництва та обігу органічної продукції, врахував підходи ЄС до відповідної діяльності. Ключова позиція нового закону – сертифікація всього процесу органічного виробництва, а не лише готової продукції, як це було передбачено законодавстві раніше чинним законодавством. У р. VI Закон детально визначає підстави, порядок та процедуру сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; вимоги до змісту та порядку дії сертифікату; вимоги до органу сертифікації та його функції; умови визнання сертифікатів, що засвідчують

виробництво та/або обіг органічної продукції згідно із законодавством іншим, ніж законодавство України; вимоги до інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; загальні засади ведення Реєстру органів сертифікації. Спеціальний характер прийнятого Закону обмежив сферу дії загального Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності».

Відповідно до ч. 4 ст. 2 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» на сертифікацію органічного виробництва та/або обігу органічної продукції дія його положень, що стосуються призначення органів з оцінки відповідності та призначених органів, а також розділів VI, VII і VIII не поширюється, крім ч. 1 ст. 45. Вказана частина закріплює основний принцип визнання результатів оцінки відповідності, проведеної за межами України: «Результати оцінки відповідності вимогам технічних регламентів, проведеної в іншій державі, визнаються і приймаються в Україні, якщо застосовані в цій державі процедури оцінки відповідності (навіть якщо вони відрізняються від українських процедур) забезпечують такий самий або вищий рівень відповідності вимогам відповідних технічних регламентів, як і українські процедури оцінки відповідності».

У ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» дається тлумачення основних понять, в тому числі, пов'язаних з сертифікацією: «сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції», «сертифікат», «орган сертифікації», «орган іноземної сертифікації», «Державний реєстр органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції». Зокрема, сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції тлумачиться як перевірка та встановлення відповідності виробництва та/або обігу продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а сертифікат – як документальне підтвердження відповідності органічного виробництва та/або обігу органічної продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що видається органом сертифікації. Щоправда, останнє визначення видається не зовсім коректним. Сертифікат – це документ, тобто ре-

зультат діяльності, спрямованої на документальне підтвердження відповідності вимогам.

Ч. 1 ст. 27 Закону встановлює обов'язкову сертифікацію: 1) органічного виробництва (тобто діяльності, пов'язаної з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції); 2) обігу органічної продукції (обігом вважається будь-яке переміщення або зберігання органічної продукції з метою реалізації, крім переміщення або зберігання маркованої органічної продукції для цілей реалізації кінцевому споживачу). Сертифікації не підлягає переміщення, зберігання та реалізація маркованої органічної продукції закладами громадського харчування; суб'єктами господарювання, які займаються роздрібною торгівлею. Тобто, магазинам роздрібною торгівлі, ресторанам, кафе тощо не потрібно отримувати сертифікат для реалізації маркованої органічної продукції, але і самостійно маркувати продукцію як органічну такі заклади не вправі.

В Європейському Союзі системи сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва представлені різними моделями:

– державна модель – акредитація і сертифікація здійснюються державними інституціями. У системі цього типу держава діє як сертифікаційний орган. Уповноважений орган влади (держава) делегує свої контролюючі функції одному або кільком контролюючим органам (переважно державним установам);

– приватна модель – держава акредитує приватні контролюючі органи та забезпечує нагляд за ними. В цій системі уповноважений орган влади (відповідне міністерство у складі уряду – як правило, міністерство сільського господарства) делегує завдання здійснення контролю одному або кільком контролюючим органам (переважно приватним), які він має авторизувати та здійснювати нагляд над цими контролюючими органами (або прямо, або опосередковано);

– державно-приватна модель – найпоширеніша, за якої інспектування та сертифікація здійснюються приватними контролюю-

чими органами. Держава акредитує офіційний наглядовий орган для проведення планових (анонсованих) та вибіркових (неанонсованих) інспектувань безпосередньо операторів (виробників, переробників, трейдерів)¹.

Закон України «*Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції*» запровадив саме останню модель сертифікації.

Суб'єктом проведення сертифікації є орган сертифікації органічного виробництва та обігу органічної продукції. Ним може бути підприємство, установа, організація чи їхній відокремлений підрозділ, що має право на проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції і внесене до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції (далі – Реєстр органів сертифікації), тобто офіційного переліку тих органів, які мають право на проведення відповідної сертифікації. Органи сертифікації повинні бути акредитовані в Національному агентстві з акредитації. Для органів сертифікації передбачений перехідний період: ті компанії, які на час набуття чинності Закону уже діяли як органи сертифікації, з 2 серпня 2019 впродовж піврічного періоду будуть внесені до відповідного Реєстру на підставі їх заяв. Після піврічного строку обов'язковою вимогою перебування в Реєстрі буде документальне підтвердження проходження акредитації в Національному агентстві з акредитації. Державним органом, який забезпечує ведення Реєстру органів сертифікації та є держателем відповідного Реєстру, визначений центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики; сьогодні це Міністерство економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Загалом в сфері органічного виробництва заплановано запровадження реєстрів операторів, органів сертифікації, органічного насіння і садивного матеріалу. Всі ці реєстри планується зробити відкритими та загальнодоступними, що надасть можливість гро-

---

¹ Савенко Г. Є. Органічне сільське господарство як пріоритетний напрям реалізації спільної аграрної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 114.

мадянам, суб'єктам ринку органічної продукції, учасникам ринку, іншим заінтересованими особам отримувати актуальну та достовірну інформацію у розглядуваній сфері. Така прозорість має забезпечити захист операторів від недобросовісної конкуренції та посилити довіру споживача до продукції маркованої як органічна¹.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, вносить до Реєстру органів сертифікації підприємство, установу, організацію чи їхній підрозділ, що:

- 1) має акредитацію відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» у сфері органічного виробництва та/або обігу продукції за однією або кількома з таких галузей: органічне рослинництво (у тому числі насінництво та розсадництво); органічне тваринництво (у тому числі птахівництво, бджільництво); заготівля органічних об'єктів рослинного світу; органічне грибівництво (у тому числі вирощування органічних дріжджів); органічна аквакультура; виробництво органічних морських водоростей; виробництво органічних харчових продуктів (у тому числі органічне виноробство); виробництво органічних кормів;
- 2) є юридичною особою, зареєстрованою згідно із законодавством України;
- 3) не є оператором (тобто не займається виробництвом та обігом органічної продукції);
- 4) має належну матеріально-технічну базу та інші об'єкти інфраструктури, необхідні для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції;
- 5) може підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції (досвід роботи та спеціальні знання у відповідній галузі органічного виробництва);
- 6) має принаймні одного інспектора з відповідної галузі органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який працює на постійній основі.

Саме інспектор з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції проводить перевірку виробництва та обігу органічної продукції. Наказом Мінагрополітики від 19 березня 2019 року № 143 було затверджено Порядок підтвердження спеціальних

---

¹ Від сьогодні вводяться нові вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органіки. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/news> (дата звернення: 25.07.2019).

знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва. Спеціальні знання інспектора підтверджуються шляхом складання кваліфікаційного іспиту, що приймається комісією з підготовки та проведення кваліфікаційного іспиту. Її персональний склад затверджує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики. Після успішно складеного іспиту інспектор отримує свідоцтво, яке підтверджує його кваліфікацію і надає право проводити перевірки виробництва та обігу органічної продукції за зазначеними в ньому галузях органічного виробництва. Термін дії свідоцтва не обмежений, однак інспектори зобов'язані не рідше одного разу на три роки підвищувати свою кваліфікацію.

На рівні Європейського Союзу затверджений Перелік міжнародно акредитованих органів сертифікації, що визнаються Європейською Комісією як такі, що мають право видавати експортні (транзакційні) сертифікати на органічне виробництво та обіг органічної продукції. В Україні таку діяльність наразі можуть здійснювати 17 органів з сертифікації, одним із яких є український орган із сертифікації Органік Стандарт¹.

Сертифікація здійснюється на договірних засадах. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону особа, яка має намір перейти на органічне виробництво або здійснювати обіг органічної продукції, може обрати будь-який орган сертифікації та укласти з ним договір на проведення сертифікації.

Основними складовими сертифікації є інспекція (сертифікаційна перевірка) та видача сертифікату. Інспекція – це виїзна планова перевірка господарюючого суб'єкта на відповідність його діяльності (всіх ланок виробництва, переробки, транспортування та продажу) вимогам стандартів органічного виробництва. Вона включає в себе огляд самого виробництва, перевірку документів, обгово-

---

¹ List of internationally accredited certification bodies (organic production and circulation of organic products) included to official List approved by European Union Commission (EU Regulation №1235/20081 from 08.12.2008, last update Regulation (EU) №2017/23292 from 14.12.2017) Country: Ukraine. URL: http://organicinfo.ua/shared/promo/57/3/Certification_bodies_Ukraine_EU_Regulation_1235_updated_14_12_2017.pdf (дата звернення: 25.07.2019).

рення, відбір зразків, перевірку невідповідностей попередньої інспекції та заповнення інспекційних документів. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 27 Закону обов'язкові виїзні перевірки проводяться органом сертифікації щорічно. За результатами перевірки відповідності усіх стадій виробництва та обігу органічної продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції органом сертифікації ухвалюється вмотивоване рішення про видачу або відмову у видачі сертифіката. У сертифікаті обов'язково зазначаються: прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця/ найменування юридичної особи; код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб); галузь (галузі) органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; визначення статусу продукції (органічна/перехідного періоду) та її асортимент; дата видачі сертифіката, дата закінчення строку його дії; інформація про орган сертифікації, що видав сертифікат. Строк дії сертифіката становить 15 місяців з дати його видачі. Ч. 5 ст. 27 Закону встановлює підстави дострокового зупинення дії або скасування сертифікату. Сертифікат не належить до документів дозвільного характеру та не видається в порядку надання адміністративних послуг. Сертифікація органічного виробництва здійснюватиметься на платній основі за рахунок суб'єктів господарювання, а видача сертифіката – безкоштовно.

Закон також врегульовує питання дії сертифікатів на органічну продукцію, виданих іноземними органами сертифікації. Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону сертифікат, що засвідчує виробництво та/або обіг органічної продукції згідно із законодавством іншим, ніж законодавство України, визнається в Україні з метою імпорту або експорту такої продукції у разі, якщо він виданий органом іноземної сертифікації, внесеним до Переліку органів іноземної сертифікації. Ведення цього переліку покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів – Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Для внесення органу іноземної сертифікації до

Переліку імпортер або експортер подає заяву у довільній формі із зазначенням таких відомостей: назва держави місцезнаходження органу іноземної сертифікації; підтвердження акредитації органу іноземної сертифікації у відповідній галузі органічного виробництва та/або обігу органічного виробництва національним органом акредитації іноземної держави, яка є учасницею міжнародних або регіональних угод про визнання акредитації; назва органу, що здійснює контроль за органом іноземної сертифікації. Виключною підставою для відмови у внесенні органу іноземної сертифікації до Переліку органів іноземної сертифікації є надання недостовірної або неповної інформації.

Закон закріплює не лише контроль виробництва органічної сільськогосподарської продукції, але й контроль за діяльністю самих органів сертифікації. Функції такого контролю покладені на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Відповідно до ч. 2 ст. 40 до органів сертифікації можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності (штраф) за невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів, розпорядчих актів) щодо усунення порушень вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; ненадання, несвоєчасне надання або надання недостовірної інформації, передбаченої цим Законом, або звіту про видані ними сертифікати; порушення вимог цього Закону щодо сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яке мало наслідком неправомірну видачу сертифіката; повторне порушення вимог цього Закону щодо сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яке мало наслідком неправомірну видачу сертифіката. Крім того, у разі повторного порушення протягом одного року порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яке мало наслідком неправомірну видачу сертифіката, орган сертифікації за поданням Держпродспоживслужби виключається з Реєстру органів сертифікації на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики.

Відповідні приписи Закону України *«Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органіч-*

ної продукції» мали бути конкретизовані підзаконними актами, які передбачалося прийняти до 2 серпня 2019 – дати введення в дію Закону (п. 4 Розділу XII «Прикінцеві положення» Закону), щоб новий механізм правового регулювання сфери органічного сільськогосподарського виробництва запрацював повною мірою. На жаль, станом на 1 серпня 2019 року відповідні акти не затверджені. Не почали станом на 2 серпня 2019 р. діяти й передбачені Законом реєстри. Сьогодні на сайтах державних органів є лише проекти окремих постанов, як наприклад, проект постанови «Про затвердження порядку ведення Реєстрів». Не прийнятий також базовий для органів сертифікації документ – Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, а також не встановлені вимоги до матеріально-технічної бази та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, як того вимагає Закон. Лише схвалення всієї сукупності нормативно-правових актів, що деталізують вимоги, порядок та особливості сертифікації органічної сільськогосподарської продукції, запустить новий механізм законодавчого регулювання в цій сфері.

2.4. Правові аспекти маркування продукції органічного сільськогосподарського виробництва

Згідно приписів українського законодавства ідентифікацію сільськогосподарської продукції як органічної забезпечує її маркування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року, маркування – це інформація про органічну продукцію, у тому числі державний логотип для органічної продукції, нанесена на етикетку, упаковку, тару, контейнер, контретикетку, кольєретку, ярлик, пробку, листок-вкладиш або на інші елементи упаковки, що супроводжує таку продукцію або посилається на неї відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. У законодавстві ЄС поняття маркування визначено Постановою

Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. як будь-які терміни, слова, специфічні деталі, товарні знаки, фірмові назви, графічні зображення або символи на будь-якій упаковці, документі, повідомленні, етикетці, дошці, кільці чи хомуті, які супроводжують продукцію або посилаються на неї. Як бачимо, законодавство України та ЄС виходять із подібних позицій, формулюючи поняття терміну «маркування».

Аналіз нормативних приписів дозволяє сформулювати ряд особливостей правового регулювання маркування органічної сільськогосподарської продукції в Україні та провести порівняння із відповідними приписами законодавства ЄС. Насамперед необхідно зазначити, що в Україні маркування органічної продукції є обов'язковим. На початок 2017 року в Україні органічну сертифікацію пройшли близько 200 фермерських господарств і біля 40 компаній – виробників харчових продуктів¹. У країнах ЄС згідно Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів маркування є обов'язковим для усієї органічної фасованої харчової продукції, виробленої у межах Співдружності. В інших випадках можливе використання логотипу ЄС на добровільній основі для нефасованої органічної продукції, виробленої у межах Співдружності, та для будь-якої органічної продукції, імпортованої з третіх країн. Таким чином, обов'язкове маркування згідно законодавства ЄС поширюється лише на органічну фасовану харчову продукцію, проте в Україні використання державного логотипа та маркування органічної продукції є обов'язковими для позначення усіх органічних продуктів.

Процедура маркування врегульована ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», а також наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції» № 67 від 22 лютого 2019 року. У 2014 році Міністерство аграрної політики та продовольства України розробило та оприлюднило проект

---

¹ Контроль над застосуванням екологічного та органічного маркування буде посилено з боку органів державного нагляду (контролю) та громадськості. URL : <http://www.gpp.in.ua>.

Порядку та вимог до маркування органічної продукції, який повинен був визначити вимоги щодо маркування органічної продукції, що виробляється, імпортується та вводиться в обіг в Україні. Проте зазначений проект так і не було затверджено Урядом України. Проведений аналіз проекту Порядку та вимог до маркування органічної продукції дає підстави констатувати такий юридичний дефект як дублювання законодавчих приписів, оскільки більшість його пунктів відтворювали відповідні приписи Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 року, який діяв до 2 серпня 2019 року.

Умовами маркування органічної сільськогосподарської продукції державним логотипом в Україні є: а) сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та б) така продукція повинна містити не менше ніж 95 відсотків органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження. Сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції проводиться з щорічною обов'язковою виїзною перевіркою органом сертифікації з метою встановлення відповідності процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» продукт дозволяється маркувати як органічний продукт, якщо він вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції і містить не менше ніж 95 відсотків органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження (за вагою без урахування частки води та кухонної солі) та не більше 5 відсотків (за вагою) неорганічних інгредієнтів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях. Під час маркування неорганічної продукції у переліку інгредієнтів продукту можуть зазначатися складники, отримані у результаті органічного виробництва, лише у разі якщо відсоток таких складників перевищує 2 відсотки. У та-

кому разі у переліку інгредієнтів обов'язково зазначається відсоток складників (за вагою без урахування частки води та кухонної солі), отриманих у результаті органічного виробництва, до загальної кількості складників. При цьому інформація про такі складники має відображатися літерами такого самого кольору і розміру, що і решта інформації у Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях.

Зазначені приписи чинного законодавства України в цілому узгоджуються із відповідним законодавством ЄС. Так, згідно Постанови Ради ЄС № 834/2007 та Комісії ЄС № 889/2008 маркувати як органічну можна лише продукцію, вироблену згідно з Правилами органічного виробництва, чи імпортовану, яка пройшла контроль. Таке маркування дозволено, якщо 95 % складників сільськогосподарського походження є органічно вирощеними, і якщо продукти чи його складники не зазнали оброблення іншими методами із застосуванням недозволених речовин і не містять ГМО. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. дозволяє країнам-учасникам застосовувати на своїй території більш суворі правила до органічної продукції рослинництва і тваринництва, якщо ці правила також стосуються продукції, виробленої не органічними методами, і за умови, що в інших відношеннях вони відповідають законодавству Співдружності.

На сьогодні виділяють три основні групи стандартів, в яких встановлюються вимоги щодо виробництва, обігу та маркування органічної продукції: це міжнародні приватні або міжурядові рамкові стандарти (базові стандарти IFOAM, стандарти на харчові продукти, – комісія «Кодекс Аліментаріус» – «Кодекс Аліментаріус. Органічні харчові продукти»), основоположні стандарти або директиви (постанови Ради Європейського Союзу або регламенти Комісії Європейського Союзу, американська національна органічна програма – NOP (National Organic Program), JAS (Japanese Agricultural Standard) – Японський стандарт якості сільськогосподарської продукції, приватні стандарти органічного виробництва (Demeter, Naturland, Bioland, Ecoland, Biokreis, Ecovin (Німеччина) Soil Association (Великобританія) Bio Suisse (Швейцарія), Bio

Austria, Austria Bio Garantie (Австрія), KRAV (Швеція), БІОЛан (Україна) та інші)¹.

Органічна продукція, що вводитьься в обіг та реалізується, повинна маркуватися державним логотипом для органічної продукції, технічний опис якого затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції» № 67 від 22 лютого 2019 р. Обов'язковим елементом маркування органічної продукції є кодовий номер, що розміщується під державним логотипом для органічної продукції та містить: акронім, що ідентифікує державу походження; напис «organic»; реєстраційний код органу сертифікації, що здійснив сертифікацію органічного виробництва.

Державний логотип для органічної продукції складається з графічного зображення та напису, які поміщені у квадрат. Графічне зображення складається з двох кругів однакового радіуса, які перетинаються і знаходять один на інший. Площина, яка в результаті часткового накладання кругів один на одного є спільною для обох кругів, має зелений колір та утворює фігуру у вигляді листка рослини. Частина круга, розташованого з лівого боку, яка не належить до спільної площини, має жовтий колір, а частина круга, розташованого з правого боку, яка не належить до спільної площини, – блакитний. Напис розміщується під графічним зображенням державного логотипа та складається зі слів «ОРГАНІЧНИЙ ПРОДУКТ» або його еквівалента англійською мовою «ORGANIC PRODUCT».

Державний логотип для органічної продукції наноситься виключно на продукцію, вироблену відповідно до законодавства України у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що підтверджено сертифікатом, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Суб'єкти господарювання мають право розмішувати екологічне маркування на продукції та кормах виключно у разі, якщо така продукція була отримана в результаті органічного виробництва. Маркування органічної продукції здійснюється за письмовою згодою органу сертифікації, реєстраційний

---

¹ Ходус А. В. Хозяйствовать экологически можно уже сейчас. URL: http://www.biosafety.ru/tmp/File/bulletin_28.pdf.

код якого зазначається на маркуванні. Така згода здійснюється на безоплатній основі. Особливості маркування окремих видів органічної продукції визначаються Порядком (детальними правилами) органічного виробництва та обігу органічної продукції.

На території ЄС на упаковці розфасованих органічних харчових продуктів проставляють логотип СЕ. Постановою Комісії ЄС (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 року «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів» було затверджено логотип органічної продукції ЄС, який являє собою зелений прямокутник, на якому зображені дванадцять зірок у формі листка (так званий «євролисток»). Логотип ЄС використовується на додаток до маркування для виділення органічних продуктів харчування і напоїв для споживачів. Купуючи продукти з новим логотипом, споживач може бути впевнений у тому, що: а) не менше 95 % складових продукту сільськогосподарського походження були органічного виробництва; б) продукт відповідає правилам офіційної схеми інспекції; в) продукт надійшов безпосередньо від виробника або поступив в запечатаному пакеті; г) на продукті зазначена назва виробника постачальника, а також назва або код перевіряючого органу. Якщо треба вказати, де вироблена сировина, з якої складається продукт, то на полі, де розміщено логотип, необхідно зазначити: «EU Agriculture», якщо сільськогосподарська сировина була вирощена в ЄС; «non – EU Agriculture», якщо сільськогосподарська сировина була вирощена в третіх країнах; «EU/non – Agriculture», якщо частина сільськогосподарської сировини була вирощена в ЄС, частина – у третій країні. Позначки «EU» або «non EU» можна замінити або доповнити назвою країни, якщо вся сировина вирощена у цій країні.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» під час маркування органічної продукції відповідно до законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції дозволяється додатково використовувати інші логотипи, запроваджені операторами, що здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції, чи їхніми об'єднан-

нями, якщо вони не заборонені законом. Зазначене узгоджується із європейською практикою, відповідно до якої дозволяється використання приватних логотипів відповідних організацій із сертифікації органічної продукції та асоціацій органічних сільських господарств і фермерів (Demeter, Naturland, Bioland, Ecoland, Biokreis, Ecovin (Німеччина); Soil Association (Великобританія); Bio Suisse (Швейцарія), Bio Austria, Austria Bio Garantie (Австрія), KRAV (Швеція). Так, у Постанові Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. спеціально передбачено, що логотип ЄС за жодних умов не повинен перешкоджати одночасному використанню національних та приватних логотипів.

Для назви органічної продукції у світі є три найбільш поширені терміни: «біо» – ним зазвичай користуються країни Європи (Швейцарія, Німеччина, Франція); «еко» – використовують Польща, Угорщина, Швеція; терміном «органічний» користуються в США, Великобританії, Японії. Постановою Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. передбачено, що терміни, перелік яких міститься у Додатку, та слова і скорочення, що походять від цих термінів («біо», «еко» тощо), окремо чи в сполученні, можуть використовуватися на всій території Співдружності та на будь-якій мові Співдружності для маркування і рекламування продуктів, які задовольняють вимогам, сформульованим у цій Постанові або відповідно з нею.

Такі ж вимоги висунуто до маркування харчових продуктів після перероблення, за умови, що вони містять не менше 95 % органічних складників. У списку складників слід зазначити, які з них є органічного походження. Водночас застосування зазначених вище термінів дозволяється до продукції, яка не є сільськогосподарською продукцією у формі харчових продуктів або кормів, а також якщо застосування не має жодного зв'язку з методом виробництва.

Українське законодавство також забороняє маркування державним логотипом для органічної продукції, що була отримана не в результаті органічного виробництва, а також використання під час маркування такої продукції будь-яких позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та будь-яких однокореневих та/або похідних слів від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами є

обманом покупця або замовника. Така продукція підлягає вилученню в порядку, визначеному законом. Продукт, що маркований як органічний, але не відповідає вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, підлягає вилученню з реалізації як органічний. Така продукція може реалізовуватися як неорганічна за умови виправлення маркування.

Водночас у законодавстві України залишається невирішеним питання про використання позначення «натуральний» у назвах продуктів харчування та його співвідношення із зазначеними вище термінами. В економічній та юридичній літературі звертається увага на необхідність розмежування термінів «органічний» та «натуральний». Так, на думку М. Коваль, «натуральним» можна назвати (маркувати) наступний харчовий продукт: в якому сировина, інгредієнти та допоміжні речовини (барвники, ароматизатори, консерванти, стабілізатори тощо) є природного походження; в якому сировина, інгредієнти та допоміжні речовини не є штучними; в якому сировина, інгредієнти та допоміжні речовини не є хімічно модифікованими; в якому збережені всі вітаміни і мінеральні речовини (кальцій, вітамін С, вітамін D і т. п.); виготовлений за допомогою тільки фізичних і біологічних процесів (як, наприклад, сепарування, пастеризація, гомогенізація, охолодження, змішування з іншими компонентами натурального складу, які здійснюються згідно встановленого процесу обробки таких продуктів)¹.

Згідно зі ст. 58 Угоди про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання намагатися звести до мінімуму свої вимоги щодо маркування або етикетування, крім необхідних для адаптації *acquis* ЄС в цій сфері, а також маркування і етикетування з метою захисту здоров'я, безпеки або довкілля або для інших важливих потреб державної політики. На підставі аналізу положень законодавства Європейського Союзу щодо маркування харчових продуктів і їх виробництва, в юридичній літературі обґрунтовується висновок, що ці положення прямо не регулюють маркування продуктів терміном «натуральний», а встановлюють лише загальні вимоги до якості і

---

¹ Коваль М. Использование терминов «натуральный» и «органический» на упаковках пищевых продуктов. *Юрист&Закон*. 2016. 28 квітня. URL: <http://attorneys.ua/ru/publications/using-the-terms-natural-and-organic-on-food-packaging/>.

безпеки харчових продуктів та до їх маркування¹. Необхідно також відзначити, що багато харчових продуктів в Європейському Союзі містять на упаковці вказівки «натуральний», головним чином молочні продукти, джеми, соки, пластівці (вівсяні, кукурудзяні та ін.) тощо. Водночас відповідно до Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 окремо закріплено приписи щодо того, що не дозволяється застосування будь-яких термінів, у тому числі термінів, що використовуються у торговельних марках, або прийомів, використовуваних у маркуванні або рекламуванні, які можуть вводити споживача або користувача в оману, наводячи на думку, що продукт або його складники задовольняють вимогам зазначеного Регламенту.

У законодавстві України встановлена заборона на використання напису «органічний продукт» у випадку маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного виробництва. За рішенням органу сертифікації продукція рослинництва, вироблена під час перехідного періоду, може маркуватися як «продукція перехідного періоду до органічного виробництва», за умови що: перехідний період триває понад 12 місяців; продукт містить лише один інгредієнт рослинного походження; такий напис не відрізняється (за кольором, розміром, стилем) від іншого опису товару. Проте в даний час в Україні такий логотип не затверджений, що унеможливує реалізацію зазначених законодавчих приписів на практиці.

Відповідно до Постанови Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів» продукти рослинного походження, отримані в перехідний період, можуть мати вказівку «продукт у процесі переходу до органічного виробництва», за умови, якщо: (а) перехідний період до збору врожаю складав щонайменше 12 місяців; (б) вказівка зображена в кольорі, форматі або комплекті шрифтів, який не є більш помітним, ніж опис продукту, і уся вказівка набрана літерами одного розміру; (в) продукт містить лише один

---

¹ Коваль М. Использование терминов «натуральный» и «органический» на упаковках пищевых продуктов. *Юрист&Закон*. 2016. 28 квітня. URL: <http://attorneys.ua/ru/publications/using-the-terms-natural-and-organic-on-food-packaging/>.

інгредієнт сільськогосподарського походження; (г) вказівка пов'язана з кодом органу контролю або контролюючої інстанції. Таким чином, законодавство України в цій частині в цілому узгоджується із вимогами ЄС.

Законодавство ЄС передбачає необхідність встановлення спеціальних процедур маркування окремих видів органічної сільськогосподарської продукції. Так, Постановою Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. передбачено, що слід запровадити особливі положення щодо маркування для отриманих в результаті переробки харчових продуктів, до складу яких входять інгредієнти сільськогосподарського походження, які неможливо отримати методами органічного виробництва, такі як, наприклад, продукти мисливства та рибальства. Крім того, з метою інформування споживачів, забезпечення прозорості на ринку та заохочення використання органічних інгредієнтів необхідно обумовити можливість посилання на органічне виробництво у списку складників. У розвиток даних приписів, у Постанові Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів» закріплена спеціальна Глава 2, яка встановлює специфічні вимоги щодо маркування кормів. Аналіз аграрного законодавства України показав, що подібні приписи у національному законодавстві відсутні.

Згідно українського законодавства ввезена для реалізації на митній території України продукція, яка супроводжується відповідним сертифікатом, що засвідчує органічне виробництво та/або обіг такої продукції у державі походження, визнається в Україні як органічна продукція, а написи на оригінальному маркуванні «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та будь-які однокореневі та/або похідні слова від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо українською мовою позначаються написом «органічний продукт».

Правове регулювання імпорту органічної сільськогосподарської продукції до ЄС забезпечує Постанова Ради (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р., у ст. 34 якої визначено спеціальні правила приймання продуктів з третіх країн. Так, органічні продукти по-

винні ввозитися з будь-якої третьої країни у відповідній тарі або контейнерах і закриті таким чином, щоб запобігти підміні вмісту, а також давати можливість ідентифікувати експортера, мати будь-які інші відповідні позначки і номери для ідентифікації партії товару, а також супроводжуватися відповідним сертифікатом інспекції. Також детальні правила організації процедури імпорту органічних продуктів з третіх країн окремо були окреслені в Постанові Ради (ЄС) № 1235/2008 від 8 грудня 2008 р. У Постанові зазначено, якими повинні бути документальні докази, необхідні для імпорту відповідних продуктів, та за яких умов можливий дозвіл до вільного обігу товарів, що імпортуються відповідно до ст. 33 Постанови (ЄС) № 834/2007.

Маркування органічних сільськогосподарських продуктів необхідно відрізнити від екологічного маркування. Так, у ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» передбачено, що суб'єкти господарювання мають право розмішувати екологічне маркування на продукції та кормах виключно у разі, якщо така продукція була отримана в результаті органічного виробництва. Екологічне маркування – це коротко і точно сформульований напис, символ чи зображення, що наноситься на етикетку або пакування продукції чи наводиться у документації на продукцію, технічних бюлетенях, рекламних матеріалах з метою зазначення певної екологічної характеристики продукції, компонента або пакування. Порядок екологічного маркування було врегульовано Технічним регламентом з екологічного маркування, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 529. Він встановлював вимоги до присвоєння і застосування не обов'язкового (добровільного) екологічного маркування в Україні, регламентував процедуру розроблення та перегляду екологічних критеріїв. Відповідність продукції встановленим екологічним критеріям підтверджував сертифікат екологічного маркування. Проте постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 року № 3 Технічний регламент з екологічного маркування був визнаний таким, що втратив чинність.

Умовою ефективності законодавчих приписів щодо маркування органічної сільськогосподарської продукції є встановлення за-

ходів юридичної відповідальності. Сьогодні на ринку органічної сільськогосподарської продукції України набуває поширення таке негативне явище, як «грінвошинг» (greenwashing), коли виробники заявляють про екологічну чистоту своєї продукції, не маючи на те підстав¹. Наприклад, ТОВ «Лідер чек» на упаковці соняшникового насіння містило твердження, що «Хомка» є органічним продуктом; приватне підприємство «Інтерпласт» безпідставно маркувало салати листові «Екологічно чистий продукт»; ТОВ «АСС» позначало томатну пасту «Помідора» маркуванням «Якісний продукт еко»².

Відповідно до ст. 40 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» маркування продукції державним логотипом для органічної продукції або використання у маркуванні позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-яких однокоренових та/або похідних слів від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами, за відсутності сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат. Зазначені приписи національного законодавства цілком узгоджуються із практикою країн, які мають значний досвід розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Наприклад, у США до порушників законодавства у сфері виробництва органічної продукції застосовується штраф у розмірі 10 тис. доларів, а за видачу фальшивого сертифікату – ув'язнення до п'яти років³.

---

¹ Мінькова О. Г., Сакало В. М., Горб О. О. Маркування та сертифікація органічної продукції. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 126.

² Виявлені факти застосування суб'єктами господарювання некоректних (сумнівних) екологічних (органічних) маркувань відносно товарів чи виробів. URL: <http://www.gpp.in.ua/>.

³ Прутьська О. О. Сільське господарство США: висновки для України : монографія. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2012. С. 92.

2.5. Правові проблеми державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва

Актуальність державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва визначається його роллю та значенням у розвитку аграрного сектора та економіки України в цілому а також необхідністю вдосконалення правового регулювання взаємодії держави, агробізнесу та суспільства, зважаючи на сучасні тенденції в сфері публічного адміністрування господарської діяльності. З огляду на це потребує обґрунтування необхідності державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва, проведення аналізу чинного законодавства в досліджуваній сфері з метою виявлення недоліків та надання пропозицій щодо його вдосконалення.

В юридичній літературі обґрунтовано, що державна підтримка сільського господарства виступає способом досягнення цілей та реалізації завдань державної аграрної політики¹. Цілі та завдання державної аграрної політики формуються відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI² на принципах забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості (ст. 2) та наразі визначені Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV³. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року (надалі – ЦСР) визначено Указом Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019⁴ відповідно до проголошених резолюцією Ге-

¹ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 33.

² *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

³ *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 17.

⁴ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019. Офіційний вісник України.2019. № 79. Ст. 7.

неральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України. Серед ЦСР, які є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України, реалізація щонайменше 2 цілей передбачає розвиток органічного сільськогосподарського виробництва. Зокрема, це подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства (ціль № 2) та вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками (ціль № 13).

Законодавство ЄС визначає органічне сільськогосподарське виробництво як «цілісну систему господарювання й виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин і метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених із використанням речовин та процесів природного походження»¹. Згідно з Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року № 2496-VIII² органічне виробництво –

Згідно з загальними вимогами до органічного виробництва, які закріплені Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», здійснення цього виду сільськогосподарської діяльності передбачає використання переважно відновлюваних ресурсів та технологій, що не завдають шкоди здоров'ю людей, рослинам,

---

¹ Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91 URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf.

² Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 36. Ст. 275.

добробуту тварин, запобігають забрудненню навколишнього природного середовища або мінімізують його. Згідно з рекомендаціями Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) розвиток органічного сільськогосподарського виробництва належить до заходів, спрямованих на боротьбу із зміною клімату та її наслідками. Органічне виробництво належить до системи агрогосподарювання CSA (Climate Smart Agriculture), що означає «кліматично розумне» сільське господарство, метою якого є забезпечення продовольчої безпеки, адаптація та пом'якшення негативного впливу на навколишнє природне середовище¹.

Специфіка ведення органічного сільськогосподарського виробництва передбачає використання переважно біологічних, механічних, фізичних та інших методів виробництва, які зумовлюють до збільшення робочої сили в середньому на 30 % порівняно з традиційним сільськогосподарським виробництвом, що сприяє вирішенню проблеми зайнятості в сільській місцевості та розвитку сільських територій.

Розвиток органічного сільськогосподарського виробництва передбачає реалізацію права кожного на доступ до безпечного харчування. Продукція органічного сільськогосподарського виробництва характеризується високими стандартами безпечності та якості, оскільки під час її виробництва заборонено використання генетично-модифікованих організмів, синтетичних речовин, у тому числі агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин та ін.

Популяризація здорового способу життя в світі, невід'ємною частиною якого є безпечне харчування, зумовлює щорічне збільшення світового споживання екологічно чистої продукції. За різними експертними оцінками, найближчим часом частка екологічно чистої продукції у світовому продовольчому балансі досягне 14 – 30%². Враховуючи національний аграрний потенціал Україна має

---

¹ Проект Стратегії адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 року. URL: <https://www.uahhg.org.ua>.

² Оверковська Т. К. Правові ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №11. С. 94.

реальну можливість стати одним із світових лідерів виробництва органічної сільськогосподарської продукції та розширити ринки її збуту, що сприятиме економічному зростанню та залученню інвестицій в аграрну сферу. За офіційною статистикою Україна посідає 11-те місце серед європейських країн за загальною площею сільськогосподарських угідь, сертифікованих як органічні. Але при цьому органічні землі займають менше 1 % з 42,7 млн га сільськогосподарських земель в Україні¹.

Водночас, зазначені позитивні переваги органічного сільськогосподарського виробництва у порівнянні з традиційним сільськогосподарським виробництвом, вказують і на так звані «слабкі сторони» органічного виробництва: за оцінками фахівців заборона використання будь-яких хімічних і синтетичних препаратів, стимуляторів росту тощо призводить до підвищених фінансових витрат, зумовлених невідворотним зменшенням урожайності на землях органічних господарств у порівнянні з традиційними інтенсивними технологіями, високою вартістю органічних добрив, екотехнологій та більш високим ступенем використання ручної праці².

За даними швейцарсько-українського проекту «Розвиток органічного ринку в Україні» Дослідного інституту органічного сільськогосподарства (FiBL) з усього обсягу реалізації органічної сільськогосподарської продукції 90 % припадає на експорт і лише 10 % – на внутрішній ринок³, при цьому, як правило, експортується сировина, а не перероблена продукція. Внутрішній ринок органічної продукції є недостатньо розвиненим. Сукупність зазначених чинників обґрунтовує необхідність вдосконалення публічного адміністрування в аграрній сфері шляхом державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання визначено Господарсь-

---

¹ Органічна Україна в інфографіці. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheska-ukraina-v-infografike/> (дата звернення: 19.03.2019).

² Музыченко О. МинАПК потянуло на органику. *Комментарии*. 2007. № 2 (19). 19 января.

³ Органічна Україна в інфографіці. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheska-ukraina-v-infografike/> (дата звернення: 19.03.2019).

ким кодексом України, в ст. 16 якого регламентовано основні випадки застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання, зокрема, надання дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом. Основним законодавчим актом, який визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах, є Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції».

Питанням державної підтримки органічного виробництва присвячена лише одна стаття – ст. 8, відповідно до якої державна підтримка може надаватися операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників. Тобто, державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва здійснюється в межах загальнодержавних та регіональних програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15.05.1992 р.¹ нові програми соціально-економічного розвитку України не можуть бути прийняті без урахування пріоритетності розвитку села. При цьому щорічний обсяг коштів Державного бюджету України у 2017 – 2021 роках, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, становить не більше 1 відсотка випуску продукції у сільському господарстві

---

¹ Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 45. Ст. 602.

(п. 42. р. VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України)¹.

Основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення встановлюються в Законі України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України»², проте в ньому навіть не згадується про необхідність забезпечення державної підтримки виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Не планується вжиття подібних заходів і Концепцією розвитку сільських територій, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р.³ Тобто, виробники органічної сільськогосподарської підтримки можуть претендувати лише на заходи державної підтримки, які передбачені аграрним законодавством для всіх сільськогосподарських товаровиробників. Такий підхід ставить виробників органічної сільськогосподарської продукції у невідгдане становище в конкуренції, що суперечить принципу рівності та принципам захисту економічної конкуренції. Адже умови господарювання таких виробників є складнішими, а витрати – значно вищими, що свідчить про несприятливі та дискримінаційні умови їх діяльності порівняно з виробниками продукції, які ведуть традиційне сільськогосподарське виробництво.

З поміж 550 бюджетних програм, фінансування яких було передбачено Законом України «Про Державний бюджет на 2019 рік» від 23.11.2018 р. № 2629-VIII⁴, лише 5 стосувалися підтримки АПК України (2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів»; 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва»; 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників»; 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»; 2801350 «Державна

¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.

² *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.

³ *Офіційний вісник України*. 2015. № 78. Ст. 2624.

⁴ *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 50. Ст. 400.

підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними»). Водночас, лише в одній програмі передбачено державну підтримку органічного сільськогосподарського виробництва.

На сьогоднішній день лише фермерські господарства можуть скористатися фінансовою підтримкою, яка надається через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, на конкурсних засадах на поворотній основі. Її розмір не повинен перевищувати 500 тис. гривень. Вона надається строком до п'яти років для проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) (п. 6 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102¹).

Вартість процедури сертифікації в середньому в Україні в 2017 році становила від 30 до 120 тис. грн./рік – ціна залежить від виду діяльності, розміру підприємства, обраного стандарту тощо².

Порівнюючи досвід зарубіжних країн, варто зазначити, що у країнах Європейського Союзу вартість даної процедури частково або повністю покривається за рахунок субсидій на процедуру сертифікації. Так, в Іспанії державою відшкодовується від 60 до 100 % витрат на сертифікацію, в Данії витрати на сертифікацію взагалі фінансуються з бюджету, якщо місцеві виробники сертифікують продукцію відповідно до датського органічного регулювання та Стандартів ЄС³.

Підсумовуючи аналіз законодавчого забезпечення державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва, варто погодитись з А. М. Статівкою, що внаслідок нескоординованої державної аграрної політики, органічне виробництво на сьогодні так і не стало пріоритетним напрямком аграрного сектору України.

---

¹ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Постанова Кабінету Міністрів України редакції від 1 березня 2007 р. № 349. *Офіційний вісник України*. 2004. № 34. Ст. 2269.

² Казанджі А. В. *Стратегічні вектори розвитку ринку органічної продукції України*. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 72–76. С. 74.

³ Там само. С. 74.

Причиною цього є недосконала нормативно-правова база, зокрема, в частині державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції¹.

Підвищення ефективності правового регулювання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва, перш за все, має ґрунтуватись на засадах комплексності та системності. Комплексність передбачає, що заходи державної підтримки мають охоплювати не лише підтримку виробників органічної продукції але й інших учасників аграрного ринку. Насамперед, мова йде про кінцевого споживача органічної сільськогосподарської продукції. Незважаючи на всі переваги органічної сільськогосподарської продукції, така продукція є недоступною для широкого загалу. Це пояснюється як її високою вартістю, адже ціни на вітчизняну органічну продукцію на 50 – 300 % вище за традиційну², так і відсутністю необхідної інформації та зацікавленості споживачів.

В цьому аспекті цікавим є досвід Молдови. Так, уряд Молдови запровадив програму заохочення споживання органічних харчових продуктів у державному секторі (школах, дитячих садках, лікарнях, армії та державних закладах). На додачу до популяризації значними є фінансові переваги для таких інституцій. Якщо державна або громадська організація купує органічні харчові продукти, вона отримує субсидію у розмірі 20 % середньої ціни традиційного продукту цієї номенклатури³.

В юридичній літературі комплексну підтримку органічного сільськогосподарського виробництва пропонують розглядати як:

¹ Статівка А. М. Деякі питання удосконалення аграрного законодавства у сфері державної підтримки органічного виробництва. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 20 – 21 жовтня 2017 р.): [у 2-х част.]. Частина друга. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2017. С. 52.

² Проблеми та перспективи розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. Центр екологічного землеробства «Південь Органік». URL: <http://finance.mnau.edu.ua/>.

³ Швейцарсько-український проект: Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства: досвід інших країн. 2013. 122 с. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/>.

а) підтримку виробництва; б) підтримку інфраструктурної розбудови та в) підтримку науково-освітянської сфери. Кожна із окреслених складових містить підпункти. Зокрема, підтримка виробництва охоплює стартову (дотація переходу, відшкодування витрат на сертифікацію, пільгове кредитування) та поточну (пільгове оподаткування, пільгове кредитування); підтримка інфраструктурної розбудови – розширення державного замовлення на органічну продукцію, сприяння побудові збутових ланцюгів, утворення державних органів сертифікації, які б надавали відповідні послуги за пільговими умовами. Підтримка науково-освітянської сфери має на меті залучення сільськогосподарської дорадчої служби для популяризації органічного виробництва та фінансування наукових досліджень в цій сфері¹.

Погоджуючись та підтримуючи в цілому зазначений підхід, варто зазначити, що комплексна державна підтримка має передбачати державну підтримку всіх стадій сільськогосподарського виробництва. Зокрема, мова йде про підтримку не лише виробництва та реалізації але й переробки сільськогосподарської продукції. Важливе значення має створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання, які виконують роботи та надають послуги виробникам органічної сільськогосподарської продукції. Державні програми, які стимулюють розвиток вітчизняного машинобудування для АПК, мають враховувати потреби виробників органічної продукції у відповідній сучасній техніці. В цій частині заслуговує на схвалення підхід, який пропонується запровадити в Проекті Закону про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку № 9162 від 04.10.2018 р.² щодо стимулювання формування аграрних кластерів. Під аграрним кластером пропонується розуміти систему, що функціонує на основі співпраці виробників сільськогосподарської продукції, виробників засобів виробництва, переробних підприємств, які сприяють формуванню агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості.

---

¹ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 477.

² URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64742.

Системність державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва передбачає «послідовність, прогнозованість результатів, пов'язаність заходів підтримки не лише один із одним, але й загалом з економічною політикою держави, спрямування на перспективний, а не тимчасовий результат господарської діяльності». З огляду на це, вважаємо, що особливості державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва мають бути визначені окремою статтею в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». При цьому, на рівні закону мають бути врегульовані не лише фінансова підтримка, але й інші види державної підтримки, що охоплюють кадрове забезпечення органічного виробництва, інформаційно-консультаційну підтримку виробників органічної продукції шляхом залучення інституту дорадництва, соціальної реклами тощо.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна зробити висновок, що органічне сільськогосподарське виробництво є пріоритетним та стратегічним видом сільськогосподарської діяльності в Україні. Водночас, спеціальний механізм державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва наразі в Україні відсутній, що зумовлює необхідність вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері на засадах комплексності та системності.

2.6. Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: сучасний стан та перспективи вдосконалення

Місце юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції визначається ступенем спеціалізації норм, які визначають правопорушення та відповідальність за них у відповідній сфері.

Аналіз правових положень чинного Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10.07.2018 р. №2496-VIII

(далі – Закон № 2496-VIII) дає підстави стверджувати, що юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції складає міжгалузевий субінститут, що включає сукупність правових норм, які визначають 1) специфічні різновиди правопорушень у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 2) окремі види санкцій за порушення законодавства в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 3) провадження у справах про порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

В усій множинності правопорушень у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції можна умовно виділити декілька груп, класифікуючи її, зокрема, за суб'єктом вчинення та стадією органічного виробництва та обігу.

Так, *за суб'єктом вчинення* правопорушення у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції ст. 40 Закону № 2496-VIII закріплює відповідальність шляхом накладення штрафів у визначених законом розмірі та порядку на операторів, органи сертифікації та осіб, які реалізують продукцію, марковану як органічна:

Оператори несуть відповідальність за: 1) невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів, розпорядчих актів) щодо усунення порушень вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 2) ненадання, несвоєчасне надання або надання недостовірної інформації про обсяги органічної продукції, що вводиться в обіг; 3) маркування продукції державним логотипом для органічної продукції або використання у маркуванні позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-яких однокореневих та/або похідних слів від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами, за відсутності сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства у

сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції;

Органи сертифікації несуть відповідальність за: 1) невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів, розпорядчих актів) щодо усунення порушень вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 2) ненадання, несвоєчасне надання або надання недостовірної інформації, передбаченої цим Законом, або звіту про видані ними сертифікати; 3) порушення вимог цього Закону щодо сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яке мало наслідком неправомірну видачу сертифіката; 4) повторне порушення вимог Закону щодо сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яке мало наслідком неправомірну видачу сертифіката;

Особи, які реалізують продукцію, марковану як органічна, несуть відповідальність за введення в обіг або реалізацію продукції без сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та/або її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції або вимогам законодавства держави походження такої продукції.

За стадіями органічного сільськогосподарського виробництва та обігу можна виділити правопорушення на стадії виробництва, маркування та реалізації органічної продукції.

Закон не конкретизує види протиправних діянь, що порушують вимоги законодавства на стадії виробництва органічної продукції, обмежуючись загальним поняттям «порушення законодавства», які тягнуть за собою зупинення дії або анулювання сертифікату (ст. 27 Закону № 2496-VIII). Крім того, для визначення протиправності діяння та притягнення до відповідальності на цій стадії видається неможливим без прийняття ряду нормативно-правових актів, зокрема, детальних правил органічного виробництва та обігу органічної продукції; переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях тощо.

Особливе значення має маркування продукції як органічної, оскільки по суті засвідчує факт її вироблення із дотриманням ви-

мог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Ст. 34 Закону № 2496-VIII кваліфікує маркування державним логотипом для органічної продукції, що була отримана не в результаті органічного виробництва, а також використання під час маркування такої продукції будь-яких позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та будь-яких однокореневих та/або похідних слів від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами як обман покупця або замовника. Така продукція підлягає вилученню в порядку, визначеному законом. Тобто, в даному випадку, визначено правову долю продукції маркованої з порушенням та кваліфіковано такі дії як обман покупця або змовника.

По суті мова йде про фальсифікацію продукції. Відповідно до ст. 1. п. 27 Закону України від 12.05.1991 р. «Про захист прав споживачів» фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи.

Вітчизняне законодавство не містить окремого визначення поняття «якість органічної продукції»¹. Однак п. 54 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. в редакції Закону від 22 липня 2014 року визначає окремі показники якості харчового продукту – показники та/або властивості харчового продукту, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань: відокремлення традиційного харчового продукту від інших харчових продуктів та інформування споживачів про властивості харчового продукту, в тому числі шляхом його маркування.

Враховуючи зазначене вище та визначення органічної продукції в Законі № 2496-VIII можна зробити висновок, що органічні продукти за якісними показниками мають відрізнятись від традиційних за рахунок дотримання особливих правил органічного ви-

---

¹ Туева О. М. Актуальні питання правової регламентації безпечності та якості органічної сільськогосподарської продукції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С.159–162.

робництва, що відображається за допомогою відповідного маркування.

Спеціальний закон № 2496-VIII встановлює юридичну відповідальність у вигляді штрафу для оператора за маркування неорганічної продукції державним логотипом в разі відсутності сертифіката (пп. 3 ч. 1 ст. 40). Конструкція зазначеної норми залишає відкритими ряд запитань. Зокрема, кого вважати суб'єктом відповідальності, а саме чи йде тут мова про спеціальний суб'єкт: особу, що має статус оператора чи будь-яку особу. Адже відповідно до ст. 1 Закону № 2496-VIII оператор – це юридична чи фізична особа – підприємець, яка займається виробництвом та/або обігом продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (ст. 1 Закон № 2496-VIII). А оскільки законодавство передбачає сертифікацію такої діяльності, за відсутності сертифіката особа не може вважатись оператором в розумінні ст. 1 Закон № 2496-VIII. З нашої точки зору, в даному випадку накладення штрафу відповідно до пп. 3 ч. 1 ст. 40 Закону № 2496-VIII має здійснюватись на осіб, що внесені до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (далі – Реєстр операторів), однак в силу тих чи інших обставин не мають на відповідний момент часу діючого сертифікату.

Всі інші випадки незаконного використання державного логотипу органічної продукції (особи що не внесені до Реєстру операторів) є підставою для притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Зокрема, за незаконне використання знака для товарів і послуг. Оскільки державний логотип для органічної продукції, затверджений Наказом Мінагрополітики України від 22.02.2019 р. № 67, 10 жовтня 2017 р. зареєстровано в Укрпатенті як знак для товарів і послуг (Свідоцтво № 232454 діє до 25.01.2026 р.¹).

Так, ст. 51² КУпАП України передбачає накладення штрафу з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення, за незаконне вико-

---

¹ URL: <http://base.uipv.org/searchBUL/search.php?action=viewdetails&dbname=tm&IdClaim=335995>.

ристання знака для товарів і послуг. А ст. 229 КК України передбачає кримінальну відповідальність у вигляді штрафу за незаконне використання знака для товарів і послуг або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Особливо поширено фальсифікувати органічну продукцію на етапі реалізації, зважаючи на її підвищену вартість на 40 – 50 % порівняно з традиційною. Стадія реалізації органічної продукції у вітчизняних торговельних мережах супроводжуються, здебільшого, інформаційною фальсифікацією: фальсифікація у вигляді відсутності сертифікатів (копії), їх прострочення, недобросовісна реклама, обман покупця працівниками торгівлі тощо.

Внаслідок надання неправдивої інформації споживачеві може бути спричинена матеріальна або моральна шкода. Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 6 грудня 2018 р. містить бланкетні норми щодо порядку виявлення порушень та юридичну відповідальності за порушення законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти (ст. ст. 29, 30).

Відповідно до ст. 35 Закону №2496-VIII встановлено відповідальність осіб, які здійснюють реалізацію продукції, маркованої як органічна, без відповідного сертифіката (копії). Вони несуть відповідальність згідно з цим Законом, тобто відповідно до ч. 3 ст. 40. А продукт, що маркований як органічний, але не відповідає вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, підлягає вилученню з реалізації як органічний. Така продукція може реалізовуватися як неорганічна за умови виправлення маркування.

Крім того, чинним законодавством України передбачено адміністративну відповідальність ст. 155² КУпАП «Обман покупця чи замовника» (обман покупця чи замовника працівниками торгівлі, громадського харчування і сфери послуг та громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності під час реалізації товарів) та ст. 156¹ КУпАП «Порушення законодавства про захист прав споживачів», зокрема, відмова працівників торгівлі, громадського харчування та сфери послуг і громадян, які займаються підприємницькою діяльністю в цих галузях, у наданні громадянам-споживачам

вачам необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про товари (роботи, послуги), їх кількість, якість, асортимент, а також про їх виробника (виконавця, продавця) (ч. 1), а так само надання виробниками або вищезазначеними особами недостовірної інформації про продукцію, в разі якщо ця інформація не зашкодила життю, здоров'ю та майну споживача (ч. 3).

Крім того, ч. 6 ст. 34 Закону № 2496-VIII визначає, що реклама будь-якого неорганічного продукту як органічного, у тому числі використання напису «органічний продукт» у власних назвах та торговельних марках, вважається недобросовісною рекламою. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу» від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР недобросовісна реклама – реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження. Недобросовісна реклама забороняється, а відповідальність за неї несе винна особа (ст. 10 Закону України «Про рекламу»).

За рекламу будь-якого неорганічного продукту як органічного, у тому числі використання напису «органічний продукт» у власних назвах та торговельних марках несуть відповідальність такі особи як: 1) рекламодавці, винні: у наданні недостовірної інформації виробнику реклами, необхідної для виробництва реклами; у замовленні розповсюдження реклами, забороненої законом; у порушенні порядку розповсюдження реклами, якщо реклама розповсюджується ними самостійно; 2) виробники реклами, винні у порушенні прав третіх осіб при виготовленні реклами; 3) розповсюдjuвачі реклами, винні в порушенні встановленого законодавством порядку розповсюдження та розміщення реклами. За відповідні правопорушення Закону України «Про рекламу» передбачено накладення штрафу, який визначається залежно від вартості розповсюдженої або виготовленої реклами, що відповідно визначається виходячи з договірної (контрактної) вартості без урахування суми внесених (нарахованих) податків, зборів (обов'язкових платежів), які встановлені Податковим кодексом України. У разі неможливості встановлення вартості такої реклами на рекламодавців та розповсюдjuвачів реклами накладається штраф у розмірі до 300 неопо-

датковуваних мінімумів доходів громадян. Органом, який має право накладати зазначений штраф, є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів – Держпродспоживслужба. Зазначений орган може також звертатися до суду з позовами про заборону відповідної реклами та її публічне спростування. Публічне спростування недобросовісної реклами здійснюється добровільно або за рішенням суду, за рахунок винної особи та в такому ж порядку, в якому вона була розміщена.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити чотири види юридичної відповідальності в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції:

адміністративно-господарська (зупинення або скасування *сертифікату* (ст. 27 Закону № 2496-VIII); *штраф*, передбачений ст. 40 Закону № 2496-VIII та ст. 23 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р.);

цивільно-правова (ч. 7 ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року);

адміністративна відповідальність (ст. 51² «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», ст. 155² КУпАП «Обман покупця чи замовника», ст. 156¹ «Порушення законодавства про захист прав споживачів», ст. 164³ «Недобросовісна конкуренція»);

кримінальна (ст. 229 КК України передбачає відповідальність у вигляді штрафу за незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару, або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.).

В теорії права прийнято розрізняти підставу настання юридичної відповідальності та підставу притягнення до неї¹. Згідно з цією концепцією, факт скоєння правопорушення не призводить автоматично до настання юридичної відповідальності, а слугує лише підставою для притягнення до неї.

Крім того, аналіз правової літератури свідчить про виділення фактичної, нормативної та процесуальної підстави настання юридичної відповідальності. Де нормативна підстава – наявність нор-

---

¹ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 474, 475.

ми права, яка забороняє поведінку і встановлює відповідні санкції; фактичною підставою притягнення до юридичної відповідальності є наявність факту правопорушення; а процесуальною підставою є наявність правозастосовочого акта (рішення компетентного органу, яким покладається юридична відповідальність, визначається її вид).

Таким чином, за наявності норми і діяння, яка її порушує, що було розглянуто вище, важливе значення має факт виявлення, належної фіксації та оформлення процесуальних документів, що формують таким чином процесуальну підставу. Недотримання процесуальної форми тягне за собою суттєві негативні наслідки, зокрема, визнання зібраних доказів неприпустимими.

Ключовим суб'єктом, що уповноважений здійснювати провадження у справах невідповідності органічного виробництва та обігу органічної продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, а також приймати рішення щодо застосування визначених законом засобів державного примусу є Держпродспоживслужба України.

Механізм здійснення державного контролю у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції прописаний у Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» та ґрунтується на ризик-орієнтованому підході. Контроль за діяльністю органів сертифікації відбувається відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

А провадження у справах про порушення операторами, органами сертифікації та особами, що реалізують продукцію, маркування як органічна, законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції здійснюється відповідно до положень ст. 66 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Однак будь-які заходи контролю інспектор Держпродспоживслужби має право здійснювати лише після повної регламента-

ції її процесуально-процедурної діяльності в зазначеній сфері на підзаконному рівні, що на сьогоднішній день не забезпечена.

Таким чином, аналізовані законодавчі положення є свідченням того, що на сьогодні діяльність у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції та специфіка правопорушень у відповідній сфері відображається у відповідальності та санкціях як мірі останньої, які часто мають змішаний характер, закріплюються у нормах як спеціального законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (Закон № 2496-VIII), так і нормах адміністративного, кримінального та цивільного законодавства.

Юридична відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції є регламентованою. Однак без прийняття ряду нормативно-правових актів робота механізму юридичної відповідальності є заблокованою. Мова йде, зокрема, про порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції; порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; порядок ведення Реєстру операторів, Реєстру органів сертифікації та Реєстру органічного насіння і садивного матеріалу; перелік речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях; вимоги до матеріально-технічної бази та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; порядок звітування органів сертифікації центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, та центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, про видані ним сертифікати; порядок розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації; порядок, періодичність декларування та подання зведених матеріалів щодо обсягів органічної продукції, яка вводиться в обіг органами сертифікації центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, та центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики.

Крім того, враховуючи досвід країн з розвинутою системою органічного виробництва, перспективним є розвиток інституту відповідальності не лише в ретроспективному напрямі, а й в позитивному. Зокрема, заслуговує на увагу концепція корпоративної соціальної відповідальності виробників органічної продукції¹.

---

¹ Концепція корпоративної соціальної відповідальності (Corporate Social Responsibility) набула поширення в умовах зростаючої конкуренції виробників органічної продукції особливо серед великих компаній. Запроваджується з метою демонстрації високих етичних цінностей для підтримки високого корпоративного іміджу: підтримка соціальних проектів, працевлаштування осіб з інвалідністю, захист особливо цінних ландшафтів та біорізноманіття, охорона довкілля тощо. Goessinger K., Freyer B. Corporate Social Responsibility and Organic Farming. Experiences in Austria / 16 th IFOAM Organic World Congress. Modena, Italy. June 16 – 20, 2008. URL: <http://ogprints.org/11978>.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У СФЕРІ РОСЛИННИЦТВА

3.1. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері рослинництва: проблеми законодавчого забезпечення

Зародження органічного виробництва у світі відноситься до першої половини 20-го сторіччя саме як органічного рослинництва. Це відображало тогочасні досягнення наук про землю, розвитку біохімії, хімічних добрив та інженерії, а також практику землеробства. Як відмічається у літературі, піонерами раннього руху органічного рослинництва були фермери, які намагалися вирішити такі багаторічні проблеми сільського господарства, як ерозія і виснаження ґрунтів, виродження сортів сільськогосподарських культур, низька якість продовольства та кормів для тварин, сільська бідність. Вони усвідомлювали, що здоров'я нації будується на сільському господарстві, а тому залежить від тривалої життєздатності ґрунту. Безперечно, що здоров'я та життєздатність ґрунту визначаються станом його гумусного вмісту. Відповідно, у сільському господарстві сформувалася стратегія управління ґрунтами, названа «гумусовим землеробством» або «гумусовим фермерством» («humus farming»). В основу цієї стратегії були покладені традиційні методи ведення сільського господарства, які не лише давали змогу збереження, але й відновлювали ґрунт як природну субстанцію. Проте поступово термін «гумусне землеробство» перестав використовуватися, коли у 1940-х роках набув популярності термін «органічне землеробство»¹.

Слід відмітити, що термін «органічне землеробство» (organic farming) офіційно прийнятий у США та англomовних країнах Єв-

---

¹ Милованов Є. В. Сучасні підходи до визначення поняття органічного сільськогосподарства. «НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ», «SCIENTIFIC HORIZONS». № 5 (68). 2018. С. 13.

ропейського Союзу, тоді як у Франції, Італії, Португалії, Швеції використовується термін «біологічне землеробство» (biological farming), а у Данії, Німеччині та Іспанії – застосовується термін «екологічне землеробство» (ecological farming). При цьому терміни «органічне землеробство» та «біологічне землеробство» розуміють як синоніми.¹ Отже, в основу терміну «органічне землеробство» покладена діяльність з використання сільськогосподарських земель для виробництва продовольства, в першу чергу, сільськогосподарських культур, які споживаються людиною.

Сучасне органічне виробництво, в першу чергу органічне рослинництво, спрямоване на забезпечення споживача безпечною та якісною харчовою продукцією, яка відрізняється від неорганічних продуктів харчування ступенем безпечності й корисності для здоров'я людини та має особливе маркування. Тому переваги органічного виробництва є значними порівняно з традиційним сільським господарством, як от: 1) комерційні переваги (більша рентабельність завдяки зниженню витрат та зростанню доходів; 2) зменшення негативних факторів, що завдають шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю населення; 3) продукування в органічному господарстві таких важливих екопослуг як збереження біорізноманіття, місцевих ландшафтів, зниження викидів вуглецю, а також відновлення, збереження та родючості ґрунтів. В цілому завдяки усуненню таких негативних зовнішніх ефектів, як ерозія ґрунту і забруднення пестицидами, органічне сільське господарство приносить економію в межах від 150 до 200 дол. США на га/рік, у порівнянні з традиційним виробництвом. В цілому, користь, яку приносить органічне землеробство навколишньому середовищу, оцінюється в 220 – 270 дол. США на га/рік.

Розвиток органічного рослинництва є перспективним не тільки з точки зору бізнесової діяльності, а й у зв'язку з можливістю відновити та кардинально поліпшити стан ґрунтів в Україні. Невдале господарювання на землі протягом останніх 50-ти років призвело до того, що на території України площа деградованих земель складає, за різними даними, від 10 до 15 млн га. Внаслідок ерозії щорічно втрачається біля 11 млн. т гумусу, 0,5 млн. т азоту, 0,4 млн. т

---

¹ Танчик С. П. Ефективність систем землеробства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2009. № 12. С. 7.

фосфору та 0,7 млн. т калію, а 38 % орних земель країни мають переуцільнені ґрунти.

Натомість органічне рослинництво являє собою землеохоронну технологію виробництва продовольчої продукції, про що свідчить вітчизняна практика. Так, в унікальному господарстві «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області на площі 8 тис. га ведеться органічне землеробство, яке сприяє відновленню родючості ґрунтів. Так, «...вміст гумусу у першій сівозміні центральної садиби господарства (с. Михайлики) 2001 року становив 3,85 %, а 2013 року – вже 5,42 %. У другій сівозміні ці показники становили відповідно 4,25 % та 5,14%.... Кожен гектар сівозмінної площі в ПП «Агроекологія» отримує із гноєм і сидератами 24 – 26 тонн органіки»¹.

Перспективи України як країни органічного землеробства є просто неймовірними. Адже через значно менші обсяги використання в Україні агрохімічних речовин, у порівнянні з їх використанням у західноєвропейських та інших розвинутих країнах, отримана на вітчизняних полях продукція значно чистіша (має менше залишків пестицидів), ніж у країнах Заходу.²

Крім того, світові тренди розвитку сільського господарства підтверджують, що його майбутнє саме за біотехнологіями, які уособлюються, зокрема, у органічному рослинництві. Власне такі оцінки органічного землеробства даються і науковцями. Так, як відмічають фахівці, органічне сільське господарство – це збалансована система виробництва аграрної продукції, що здійснюється сертифікованими суб'єктами господарювання з максимальним застосуванням біологічних факторів підвищення агротехнологічної продуктивності, що забезпечують екологічно, соціально та економічно ефективне і прозоре виробництво сільськогосподарської продукції з метою задоволення потреб ринку³. А у юридичній літературі висловлена

---

¹ Фурдичко О., Писаренко В. Від екології природи – до екології душі. *Урядовий кур'єр*. 2013. 10 жовтня. № 185.

² Сайко В. І. Стане золотою нива: новий погляд на стару проблему. *Дзеркало тижня*. 2010. № 31 (811). 28 серпня – 3 вересня.

³ Милованов Є. В. Сучасні підходи до визначення поняття органічного сільського господарства. *«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ»*, *«SCIENTIFIC HORIZONS»*. 2018. № 5 (68). С. 19.

думка про те, що «під органічним землеробством як правовою категорією слід розуміти сільськогосподарську діяльність, яка являє собою систему обробітку сертифікованих сільськогосподарських угідь, що використовуються для виробництва органічної продукції рослинного походження, та передбачає застосування виробниками такої продукції методів, принципів і правил вирощування такої продукції, передбачених вітчизняними нормативно-правовими актами, а також національними та ратифікованими Україною міжнародними стандартами органічного виробництва»¹.

Слід також відмітити, що останніми роками фахівці відзначають той факт, що в результаті розвитку органічного рослинництва вартість землі як об'єкта нерухомого майна проявляє тенденцію до зростання. Це проявляється у постійно зростаючих цінах на сільськогосподарські угіддя, на яких тривалий час ведеться органічне землеробство.

Україна займає 11 місце в Європі за площею сертифікованих земель для органічного сільського господарства. На сьогоднішній день в нашій державі частка сертифікованих органічних площ складає близько 1 % від загальної площі сільськогосподарських угідь України. Отже, цифри доводять, що Україна стала державою органічного землеробства.

Аналіз географічної карти виробників органічної продукції в Україні свідчить про те, що більшість українських господарств, які займаються виробництвом органічної продукції, розташовані на півдні країни – Одеська, Херсонська області, у західній Україні – Закарпатська, Львівська, Хмельницька області, а також у Київській, Вінницькій та Харківській областях. У зазначених регіонах є близько 7 – 8 млн. га ріллі, яка може бути використана в органічному землеробстві².

У багатьох випадках ініціатива переходу господарств України на засади органічного землеробства пов'язана з їх співпрацею з

---

¹ Цирюлик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного виробництва: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. С. 87.

² Рудницька О. В. Ринок продукції органічного землеробства в Україні. *Агроінком*. 2006. № 1. С. 31–34. С. 32.

різними міжнародними проектами, спрямованими на виробництво органічної продукції в Україні. Господарства, які обирають цей напрям, отримують технічну та іншу допомогу від міжнародних донорських організацій та співпрацюють з іноземними компаніями.

Однак, в Україні органічне землеробство могло б більш успішно розвиватися за умови проведення збалансованої державної органічної політики. Проведення такої політики диктується необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема, Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Питання розвитку сільського господарства визначені главою 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» цієї Угоди, де, зокрема, зазначено, що сторони співробітничать з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства (ст. 403). Таке співробітництво має включати і заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, у тому числі шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах (ст. 404).

В нашій державі здійснюються політико-правові заходи підтримки органічного рослинництва. Так, відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р, та Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018 – 2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р., розвиток ринку органічної продукції є пріоритетним. Зокрема, передбачено стимулювання збільшення площі сільськогосподарських угідь, на яких вирощується та/або виробляється органічна сільськогосподарська продукція та стимулювання переходу фермерських господарств на виробництво органічної продукції.

Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджені Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI, визначають одним із завдань у сфері забезпечення екологічно збалансованого природокористу-

вання збільшення до 2020 року частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7 відсотків від всієї площі сільськогосподарського земельного фонду країни.

Розвиток в Україні органічного сільськогосподарського виробництва є завданням, яке вирішується у тому числі й шляхом належного правового регулювання. Протягом тривалого часу виробництво та обіг органічних сільськогосподарських продуктів в Україні взагалі не було врегульовано. Початок законодавчого регулювання органічного рослинництва пов'язаний з прийняттям 14 вересня 2006 року Закону України № 142-V «Про дитяче харчування»¹. Цим Законом вперше були встановлені правові вимоги щодо зменшення чи навіть припинення використання засобів агрохімії на сільськогосподарських землях тих господарств, які виробляли сільськогосподарську продукцію для дитячого харчування. На виконання Закону «Про дитяче харчування» Кабінет Міністрів України прийняв 3 жовтня 2007 р. постанову № 1195 «Про затвердження Порядку надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування»². Проте дані правові акти не забезпечували належну правову базу для розвитку органічного землеробства, в тому числі й органічного рослинництва.

Позитивним зрушенням в цьому напрямку стало прийняття 3 вересня 2014 року Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Цим Законом вперше у правовій історії України були визначені правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини. Зокрема, Закон встановлював вимоги до виробників та виробничих процесів органічної продукції, врегульовував відносини контролю та нагляду за функціонуванням на ринку органічної продукції, містив загальні засади сприяння раціональному використанню ґрунтів та забезпечення доцільного використання і відтворення природних ресурсів. Головна мета Закону полягала в створенні зрозумілих регулюючих правил виробництва органічної сільськогосподарської продукції для забезпечення впевненості споживачів у тому, що продукти та сировина,

---

¹ Відомості Верховної Ради України. 2006. № 44. Ст. 433.

² Офіційний вісник України. 2007. № 76. Ст. 2819.

марковані як органічні, є дійсно такими. По суті, Законом «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» були визначені підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері рослинництва.

Згідно з Законом, кожен сільськогосподарський товаровиробник, який мав намір розпочати виробництво органічної рослинницької продукції, повинен був пройти кілька кваліфікуючих етапів.

Першим етапом були підготовчі роботи. На даному етапі кожне підприємство повинно було пройти оцінку придатності земель для виробництва органічної продукції та сировини відповідно до ст. 23 Закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Одночасно, Закон визначав, що порядок проведення такої оцінки мав бути затверджений Кабінетом Міністрів України, проте відповідний нормативно-правовий акт так і не був прийнятий.

Крім того, Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» передбачено проведення обов'язкової агрохімічної паспортизації земель. Результати проведеної паспортизації мали фіксуватися в агрохімічному паспорті поля (земельної ділянки) сільськогосподарського призначення, розробка якого здійснюється з метою державного контролю за зміною показників родючості, забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Більше того, дані агрохімічної паспортизації підлягають внесенню до Державного земельного кадастру України та несуть у собі інформацію про стан родючості ґрунтів. Таким чином, законодавством була «запрограмована» колізія інституту сертифікації ґрунтів для потреб органічного рослинництва та інституту агрохімічної паспортизації сільськогосподарських угідь.

Другим кваліфікуючим етапом набуття сільськогосподарським товаровиробником статусу виробника органічної рослинницької продукції було освоєння технологічних процесів виробництва та переробки органічної рослинницької продукції. Для виходу на ринок органічної продукції підприємство обов'язково повинно було пройти сертифікацію, тобто встановлення відповідності органічним стандартам вирощування сільськогосподарських культур.

Згідно з ст. 24 Закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», оцінка відповідності виробництва органічної продукції (сировини) проводилася органом з оцінки відповідності відповідно до правил процедури підтвердження відповідності, які визначалися центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері оцінки відповідності, та з детальними правилами виробництва та обігу відповідної органічної продукції (сировини). Оцінка відповідності виробництва органічної продукції та сировини здійснювалася аудитором з сертифікації.

Однак, Законом не був встановлений порядок та процедура призначення органів з оцінки відповідності. Крім того, далеко не всі виробники органічної продукції виявляли бажання проходити сертифікацію. Як наслідок, деякі недобросовісні агровиробники поставляли до країн ЄС звичайну сільськогосподарську продукцію, що суттєво погіршило імідж української продукції. Тому в 2016 р. в ЄС впровадили систему офіційних додаткових перевірок кожної ввезеної партії органічної продукції з 10 країн світу, в тому числі з України.

Отже, відсутність ефективного державного контролю органічної продукції є наслідком відсутності в нашій країні повноцінної системи сертифікації. А Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, на яку покладено функцію контролю, не може належним чином здійснювати такий контроль.

Отже, надзвичайно важливо створити національну систему сертифікації, а також систему контролю. Враховуючи наявність в Україні недержавних суб'єктів, що здійснюють сертифікацію органічного виробництва, створення національної системи доцільно, на наш погляд, створити державно-приватну систему контролю, яка ефективно діє в ЄС.

Загалом, Закон «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» містив велику кількість доручень щодо прийняття органами виконавчої влади підзаконних нормативно-правових актів. Проте із передбачених Законом 23 нормативно-правових актів фактично було затверджено лише 7. Таким чином, не були прийняті 65 % підзаконних правових ак-

тів. Це й стало однією з причин низької ефективності дії Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Крім того, Закон не повною мірою враховував зміст правового регулювання виробництва продукції органічного землеробства на основному ринку збуту української сільськогосподарської продукції – Європейському Союзу. Все це зумовило необхідність розробки нового законопроекту про органічне землеробство.

Тривалий час підстави та умови ведення органічного землеробства в ЄС визначалися Регламентом Ради (ЄС) № 2092/91 щодо органічного виробництва сільськогосподарської продукції, який в дію вступив у січні 1993 р.

Однак у 2007 році підстави та умови ведення органічного землеробства у ЄС істотно змінилися. Прийнятим 28 червня 2007 року Регламентом Ради (ЄС) 834/2007 було скасовано Регламент (ЄС) № 2092/91 та переглянуті основні вимоги щодо органічного виробництва і маркування органічних продуктів, більш чітко визначено цілі, принципи та правила органічного виробництва. Все це мало сприяти прозорості, росту довіри споживачів представлених на ринку органічних продуктів та гармонізованому сприйняттю концепції органічного виробництва в цілому. Цей Регламент забезпечує основу сталого розвитку органічного виробництва, гарантуючи ефективне функціонування внутрішнього ринку, чесну конкуренцію, та захищає інтереси споживача. Водночас прийнятим 5 вересня 2008 року Регламентом Ради (ЄС) № 889/2008 вимоги до виробництва продукції органічного землеробства, її маркування та контролю реалізації встановлені Регламентом Ради (ЄС) № 834/2007 правила ведення органічного землеробства та реалізації органічної продукції були деталізовані.

Крім того, Регламентом Ради (ЄС) № 1235/2008 від 8 грудня 2008 року були уточнені процедури імпорту органічних продуктів з третіх країн. Зокрема, у Регламенті визначено, якими повинні бути документальні докази, необхідні для імпорту органічних продуктів до ЄС, та за яких умов можливий дозвіл до вільного обігу товарів, що імпортуються, відповідно до статті 33 Регламенту (ЄС) № 834/2007.

Оскільки в імпортованій до ЄС органічній продукції мали місце випадки виявлення залишків заборонених до використання у

органічному землеробстві речовин, зокрема, пестицидів, в грудні 2015 року Європейська Комісія прийняла Настанови щодо додаткових заходів контролю імпорту органічних продуктів, що походять з України, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Таджикистану, Узбекистану і Російської Федерації. А 29 листопада 2016 року Європейська Комісія переглянула та залишила без змін дані Настанови для України, Російської Федерації та Казахстану, і вони почали діяти з 1 січня 2017 року.

Таким чином, законодавство ЄС про органічне землеробство встановило особливості функціонування ринку органічної продукції, а також визначило вимоги до виробництва органічної продукції, сертифікації, маркування та імпорту з інших країн.

Ключовою вимогою законодавства ЄС до продукції органічного землеробства є відповідність її виробництва правилам органічного виробництва (стандартам), які, зокрема, забороняють використання ГМО, мінеральних та азотних добрив тощо. Законодавство ЄС передбачає, що сільськогосподарська продукція може позначатися й ідентифікуватися як органічна лише за умови, якщо принаймні 95% складників сільськогосподарського походження у такій продукції є органічними.

Крім того, на виробників органічної продукції покладений обов'язок виконання вимог, визначених Регламентом Ради (ЄС) № 834/2007, а в процесі виробництва органічної продукції, яке вони здійснюють, такі виробники визначаються як оператори.

Для виходу на ринок органічної продукції ЄС кожен її виробник – оператор – має пройти сертифікацію, тобто довести, що він у процесі виробництва та реалізації продукції органічного рослинництва дотримується всіх визначених законодавством ЄС органічних правил та стандартів. Зокрема, першим кроком такого оператора, який виробляє, переробляє або імпортує з будь-якої країни органічні продукти, або реалізує такі продукти на ринку, або ж знаходиться у перехідному періоді до органічного землеробства, є повідомлення про свою діяльність уповноваженого органу влади з метою включення свого підприємства до системи органічного контролю. Такі уповноважені органи зобов'язані щонайменше 1 раз на рік відвідувати оператора з метою перевірки дотримання ним правил органічного землеробства.

Кожне підприємство, яке виявило бажання виробляти та реалізувати продукцію органічного рослинництва, має пройти конверсійний (перехідний) період – період переходу від традиційного до органічного землеробства. Тривалість конверсійного періоду для кожного підприємства є індивідуальною. Водночас під час такого періоду до виробника застосовуються усі без винятку правила ведення органічного землеробства, які встановлені Регламентом Ради (ЄС) № 834/2007. Проте вироблена у перехідний період рослинницька продукція може позначатися як така, що вироблена в процесі переходу до органічного землеробства.

Після успішного завершення перехідного періоду оператор отримує сертифікат відповідності та набуває право маркувати свою продукцію як органічну та реалізовувати її на ринку. Слід відмітити, що на всій території ЄС у маркуванні, рекламному матеріалі або комерційних документах дозволено використовувати терміни, слова і скорочення, що походять від термінів «біо», «еко» тощо окремо, чи в сполученні на будь-якій мові, якщо продукти виготовлені у повній відповідності з вимогами правил органічного землеробства. Така відповідність позначається на упаковках розфасованих харчових продуктів «органічним» логотипом. Цей логотип затверджений Регламентом Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно логотипу органічного виробництва Європейського Союзу зі змінами, внесеними Регламентом (ЄС) № 889/2008 та Регламентом (ЄС) № 271/2010 від 24 березня 2010 року. В основу логотипу взятий «свролисток», що містить два добре відомі символи – прапор Європейського Союзу та листок рослини, який символізує природу і стабільність. Водночас законодавство ЄС дозволяє кожній державі-учасниці запровадити свій національний логотип, яким будуть позначатися органічні продукти, вироблені у відповідній країні.

Попри обов'язковість та деталізованість процедури контролю за дотриманням операторами вимог органічного землеробства, законодавство ЄС передбачає можливість застосування країнами-учасницями різних контролюючих систем. Проте у жовтні 2017 року в ЄС запустили електронну систему TRACES, яка дозволяє відстежувати переміщення органічних продуктів харчування по всій території ЄС.

Вищезазначені підходи до правового регулювання органічного землеробства були використані при розробці нового «органічного» закону України – Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» № 2496-VIII¹, який був прийнятий 10 липня 2018 року та введений у дію 2 серпня 2019 року.

Перш за все Законом здійснена класифікація галузей органічного виробництва, у складі яких виділяється галузь органічного рослинництва, яка включає й насінництво та розсадництво (ст. 13). Згідно з ст. 1 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», органічне рослинництво являє собою органічне виробництво, пов'язане з вирощуванням культурних рослин, а також заготівлею об'єктів рослинного світу із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Отже, Закон не обмежує зміст органічного рослинництва вимогами щодо її виробництва, а розглядає його як сферу діяльності, що включає як виробництво такої продукції, так і її реалізацію, в тому числі маркування та обіг. Таке визначення свідчить, що законодавець, врахувавши досвід ЄС у галузі регулювання органічного землеробства, визначає органічне рослинництво як комплексну сферу суспільних відносин, розглядаючи виробництво, маркування та реалізацію органічної рослинницької продукції як єдину сферу правового регулювання.

Водночас основу органічного рослинництва складає технологічний процес вирощування відповідних сільськогосподарських культур. Тому Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» встановлює чіткі вимоги перш за все до процесу вирощування таких культур. Так, згідно з ст. 18 Закону, органічними можуть визнаватися сільськогосподарські культури, вирощені з дотриманням таких ключових вимог, як:

1) застосування для захисту рослин переважно агротехнічних, біологічних, механічних і фізичних методів з урахуванням відповідних сівозмін, а також шляхом вибору відповідних видів та сортів, стійких до шкідників і хвороб;

---

¹ *Офіційний вісник України*. 2018. № 62. Ст. 2131.

2) використання під час вирощування та обробки рослин методів, що оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин рослинам, у тому числі використання живих мікроорганізмів;

3) використання ґрунтозахисних технологій вирощування рослин, що запобігають виникненню у ґрунті ерозійних чи інших деградаційних процесів;

4) використання добрив, меліорантів, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів та урожайності сільськогосподарських культур, для поліпшення якості рослинницької продукції, які розщеплюються біологічно, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

5) використання неорганічних засобів захисту рослин, меліорантів, регуляторів росту рослин лише у порядку та обсягах, визначених законодавством у вказаній сфері, обігу та маркування органічної продукції, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

6) заборона використання мінеральних азотних добрив;

7) регулярне очищення та дезінфекція приміщень та споруд, що використовуються для органічного рослинництва речовинами, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

8) використання для сівби органічного насіння та використання для посадки органічного садивного матеріалу, крім випадків, встановлених цим Законом;

9) здійснення біологічного контролю за шкідниками та хворобами рослин.

Крім того, в органічному рослинництві дозволяється використання біодинамічних препаратів.

Водночас у ст. 23 Закону встановлені вимоги до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати

у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях. До них відносяться засоби захисту рослин, добрива і речовини для покращення ґрунту тощо. Нарешті, статтею 24 Закону передбачені випадки застосування винятків з вимог до органічного виробництва, частина яких стосується органічного рослинництва.

Важливою умовою ведення органічного рослинництва є успішне проходження виробником органічної рослинницької продукції (оператором) перехідного періоду, який завершується сертифікацією органічного виробництва. Так, згідно з ст. 25 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», датою початку перехідного періоду є дата укладення між оператором та органом сертифікації договору на проведення сертифікації. Тривалість перехідного періоду визначається залежно від галузі органічного виробництва. За результатами проведення першої інспекції оператора органом сертифікації ця дата може переглядатися залежно від галузі органічного виробництва з урахуванням методів господарювання оператора, застосування інгредієнтів і компонентів, дозволених законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що підтверджується відповідними документами.

Водночас для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду щодо земельних ділянок для вирощування однорічних культур не може бути менше ніж 24 місяці до початку посіву, а для багаторічних культур (крім фуражних) – менше ніж 36 місяців до першого збирання органічної продукції. Під час перехідного періоду оператор зобов'язаний дотримуватися вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Зокрема, він не має права реалізовувати продукцію, вироблену під час перехідного періоду, як органічну. Проте за рішенням органу сертифікації продукція рослинництва, вироблена під час перехідного періоду, може маркуватися як «продукція перехідного періоду до органічного виробництва», за умови що: 1) перехідний період триває понад 12 місяців; 2) продукт містить лише один інгредієнт рослинного походження; 3) такий напис не відрізняється (за кольором, розміром, стилем) від іншого опису товару.

Таким чином, Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» передбачає, що у правовій регламентації відносин органічного рослинництва основним об'єктом таких відносин є не сільськогосподарські угіддя чи вирощувана органічна рослинницька продукція, а технологічний процес вирощування такої продукції. Саме такий процес є цілісним об'єктом «органічної» сертифікації. Водночас метою такої сертифікації та, власне, її завданням правового регулювання органічного рослинництва є досягнення двох важливих «органічних» результатів. Перший з них полягає у забезпеченні виробництва та споживання безпечної та корисної для людини продовольчої продукції. Проте не менш важливою є й інша мета сертифікації та завдання законодавства про органічне рослинництво – забезпечення збереження та підвищення родючості сільськогосподарських угідь. Адже, як відмічається у літературі, світовий досвід правового регулювання органічного землеробства свідчить, що його правова регламентація спрямована не тільки проти недопущення використання у процесі органічного землеробства синтетичних матеріалів, а й на стимулювання використання «формуючих ґрунт» культур¹. Саме на цих двох вимогах базуються всі землеохоронні правила та норми у системі правової регламентації відносин у сфері органічного рослинництва.

3.2. Правові засади використання земельних ділянок для органічного землеробства

Відомо, що основою землеробства як провідної галузі сільськогосподарського виробництва виступає використання землі з метою вирощування сільськогосподарських культур. Землеробство, будучи окремою галуззю господарської діяльності, використовує унікальну здатність рослин поєднувати енергію сонячного випромінювання у формі органічної речовини з неорганічними сполуками водню і вуглецю. Його головне завдання полягає в продуктивному використанні землі, збереженні та підвищенні родючості

---

¹ Ревенко А. С. Мировой рынок продовольствия в эпоху «генной» революции. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. С. 95.

грунтів, підтриманні рівноваги екосистем у процесі обробітку ґрунту, регулюванні чинників життєдіяльності рослин для виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо основою землеробства виступають рослини, то головним засобом і предметом праці є земля, точніше сільськогосподарські угіддя як складова земель сільськогосподарського призначення.

Органічне землеробство, будучи специфічною діяльністю, яка здійснюється у процесі обробітку ґрунту, безпосередньо пов'язане з органічним рослинництвом. Останнє розглядається в якості самостійної галузі органічного виробництва з вирощування культивованих сільськогосподарських рослин, серед яких розрізняються польові, овочеві, плодові та ягідні, а також інші сільськогосподарські рослини.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»¹ (ст. 1) визначає органічне рослинництво як органічне виробництво, пов'язане з вирощуванням культурних рослин, а також заготівлею об'єктів рослинного світу з дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

В юридичній літературі аналізується співвідношення словосполучення «органічне рослинництво» та «органічне землеробство», які близькі за змістом, та зроблено висновок, що у земельно-правовому аспекті більш вдалим видається термін «органічне землеробство»².

Правову конструкцію «органічне землеробство» в юридичній літературі пропонують визначати як сільськогосподарську діяльність, що являє собою систему обробітку сертифікованих сільськогосподарських угідь, які використовуються для виробництва органічної продукції рослинного походження, та передбачає застосування виробниками такої продукції методів, принципів і правил її вирощування, передбачених законодавством, а також національ-

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 5448-д. *Голос України*. 01 серп. 2018 р. № 2496-VIII.

² Циліорик Р. А. Земельно-правові засади органічного землеробства: монографія. Харків: Юрайт, 2019. С. 33.

ними та ратифікованими Україною міжнародними стандартами органічного виробництва¹.

Аналіз правового регулювання відносин, які виникають у процесі ведення сучасного органічного землеробства, зумовлює необхідність з'ясування питань, які стосуються визначення об'єкта цих відносин, його специфічних ознак та правового режиму. В даному випадку мова йде про землю, які виступають основною органічного землеробства.

Згідно з чинним законодавством виробництво органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження має проводитися у процесі ведення органічного землеробства на придатних для цього земельних ділянках. Оскільки йдеться про землі, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, відповідні земельні ділянки надаються за рахунок земель сільськогосподарського призначення.

Землями сільськогосподарського призначення ст. 22 Земельного кодексу України визнає землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. Ці землі згідно з названою статтею передаються у власність та надаються в користування як фізичним, так і юридичним особам для використання їх за цільовим призначенням. У першому випадку громадяни та інші фізичні особи мають використовувати земельні ділянки на титулі власності або користування для: ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства. Юридичні особи повинні використовувати землі сільськогосподарського призначення, в тому числі для ведення: товарного сільськогосподарського виробництва (сільськогосподарські підприємства), підсобного сільського господарства (несільськогосподарські підприємства, установи та організації, релігійні організації і об'єд-

---

¹ Циліорик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків, 2019. С. 4.

нання громадян). Як бачимо, закон не виокремлює в якості окремого виду цільового призначення земель для ведення органічного виробництва, в тому числі органічного землеробства. Не містить відповідної вказівки на можливість використання земель сільськогосподарського призначення для ведення органічного землеробства і Класифікація видів цільового призначення земель, затверджена наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 23 липня 2010 р. № 548.

Водночас поряд з традиційним сільськогосподарським виробництвом сільськогосподарської продукції рослинного походження сьогодні актуалізується питання щодо ведення органічного землеробства на землях сільськогосподарського призначення, які мають відповідати встановленим вимогам.

Спробуємо встановити та охарактеризувати властиві цим земельним ділянкам ознаки. Передовсім слід звернути увагу на те, що названі земельні ділянки виступають складником земель сільськогосподарського призначення, оскільки вони надані або призначені для виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема органічної продукції рослинного походження. Це означає, що всі положення, які характеризують охорону та використання, а також в цілому правовий режим земель сільськогосподарського призначення, притаманні й органічним землям, тобто землям, які використовуються чи призначені для ведення органічного землеробства. Водночас, їм властиві й особливі риси, які будуть досліджуватися нижче.

Для використання земель сільськогосподарського призначення з метою виробництва органічної продукції рослинного походження особливого значення набуває придатність їх для досягнення вказаної мети. Згідно із законодавством оцінка придатності земель для виробництва органічної продукції (сировини) здійснюється центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у галузі земельних відносин. Саме цей орган має видавати сертифікат відповідності органічних земель тим вимогам, які встановлені для них спеціальним законодавством.

Придатність земель (грунтів) для виробництва органічної продукції та сировини мала б встановлюватися відповідно до положень, закріплених ст. 23 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який втратив чинність у серпні 2019 р. Порядок оцінки придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції згідно з ч. 2 ст. 23 цього Закону повинен був затверджуватися Кабінетом Міністрів України. Проте й донині такий Порядок не затверджений. Отже питання щодо обов'язкових нормативних критеріїв визначення придатності земель (грунтів) сільськогосподарського призначення для виробництва органічної продукції, в тому числі рослинного походження, залишається відкритим.

На жаль, і чинний нині Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» теж не передбачає правових приписів, які б визначали критерії, що мають використовуватися при вирішенні питання щодо придатності земель сільськогосподарського призначення для виробництва органічної продукції. Правда даним Законом (ч. 3 ст. 25) встановлено, що для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду щодо земельних ділянок для вирощування однорічних культур не може бути меншою 24 місяців до початку посіву, а для культур багаторічних (крім фуражних) – не меншою 36 місяців до першого збирання органічної продукції. Безперечно, що оцінка придатності земельних ділянок сільськогосподарського призначення для виробництва органічної продукції рослинного походження виступає належною гарантією виробництва такої продукції. Відсутність правової регламентації такої оцінки в Україні зводить нанівець і саму гарантію¹.

Видається, що при розробці Порядку оцінки придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції рослинного походження необхідно враховувати, що вирощування такої продукції може здійснюватися в межах сільськогосподарських угідь, які використовуються для ведення товарного сільсько-

---

¹ Ковальчук Т. Г. Щодо правового регулювання оцінки придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.). Харків: «Доміно», 2017. С. 105, 106.

господарського виробництва та особистого селянського господарства. В основу оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції рослинного походження мають бути покладені не лише якісні показники ґрунтів і рослин, що будуть вирощуватися, а й віддаленість цих земель від джерел забруднення. Йдеться, зокрема, про діючі промислові підприємства, а також об'єкти, які можуть забруднювати довкілля токсичними або іншими небезпечними викидами, автомобільні дороги тощо. Слід приймати до уваги і накопичений вміст забруднюючих речовин у самому ґрунті на відповідних земельних ділянках. Окрім того при розробленні критеріїв оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції землеробства обов'язково повинні враховуватися дані агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, завдання якої полягає у визначенні показників якісного стану ґрунтів, їх зміни у процесі господарської діяльності, а також умов для раціонального використання органічних добрив, збереження від забруднення і відновлення родючості ґрунтів. Землі, які будуть оцінені придатними для органічного землеробства, що буде підтверджувати відповідний сертифікат, повинні визнаватися об'єктом особливої правової охорони.

Це означає, що правовий режим сільськогосподарських угідь, які призначені або вже використовуються для вирощування органічної продукції рослинного походження, має бути уточнений в Земельному кодексі України. Землі, сертифіковані для органічного рослинництва, будучи за змістом статті 150 Земельного кодексу України особливо цінними у складі земель сільськогосподарського призначення, повинні визнаватись об'єктом особливої правової охорони. Як підкреслює П. Ф. Кулинич, з метою забезпечення збереження придатності екологічно чистих територій для використання в майбутньому для вирощування органічної продукції рослинного походження доцільно надати землям цих територій статусу земель, потенційно придатних для вирощування такої продукції. При цьому мають бути встановлені для названих земель особливі правові вимоги не тільки для їх вилучення для несільськогосподарських потреб, а й щодо будівництва на несільськогосподарських землях цих територій промислових та інших об'єктів, що можуть

забруднювати ґрунти та інші елементи довкілля¹. Така пропозиція слухна і заслуговує на увагу та підтримку. Її реалізація не тільки сприятиме резервуванню зазначених земель для цілей органічного рослинництва, а й забезпечуватиме захист їх від надмірного антропогенного навантаження.

Підкреслюючи необхідність якнайшвидшого розроблення на рівні Кабінету Міністрів України Порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва продукції рослинного походження, зазначимо, що ґрунти земель сільськогосподарського призначення слід розглядати як чинник, що виконує екологічні функції. Саме завдяки цій властивості ґрунтів вони можуть забезпечувати виробництво екологічно чистої продукції органічного землеробства. Така продукція може бути отримана лише при використанні земель, стан придатності яких відповідатиме встановленим в законі вимогам, які впливають із закріпленого в Земельному кодексі України принципу екологічної безпеки².

Слід зазначити, що за висновками представників ґрунтознавчої науки, якими було проведено дослідження еколого-токсикологічного стану, наприклад, орних земель в Україні, що використовуються зазвичай для виробництва продукції рослинного походження, придатними для вирощування екологічно-чистої продукції, виявились лише окремі зони (території) держави³.

Фахівцями-ґрунтознавцями доведено, що антропогенне забруднення територій в Україні носить не суцільний, а локальний характер. Ними було встановлено, що в межах України наявні лише чотири невеликих регіони, в яких стан ґрунтів гарантує можливість вирощування органічної продукції, що відповідає світовим стандартам. Йдеться, зокрема, про Північно-Полтавський, Він-

---

¹ Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. С. 541.

² Циліорик Р. А. Екологічний чинник при використанні земель для органічного землеробства. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матер. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 16 – 17 черв. 2017 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 194.

³ Кисіль В. І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи: монографія. Харків: Штрих, 2000. 161 с.

ницько-Прикарпатський, Південно-Подільський та Північно-Східно-Луганський регіони¹.

Підкреслимо, що право користування землями для ведення органічного рослинництва можуть здійснювати лише спеціалізовані господарюючі суб'єкти. Згідно із законом вони мають назву «оператори», тобто господарюючі суб'єкти, які отримали статус виробника органічної продукції та включені до Реєстру виробників органічної продукції. Фізичні та юридичні особи, які не занесені до Реєстру виробників органічної продукції (сировини), не мають права здійснювати виробництво такої продукції.

При безпосередньому використанні земель для ведення органічного землеробства законодавство повинно покладати додаткові спеціальні обов'язки на носіїв земельних прав – господарюючих суб'єктів, які виробляють органічну продукцію рослинного походження. Це передбачено Детальними правилами виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р.²

Слід зазначити, що до виробників органічної рослинної продукції законодавством висуваються спеціальні вимоги. Так, виконання загального обов'язку власниками і користувачами земельних ділянок, які використовуються для ведення органічного землеробства, щодо підвищення родючості ґрунтів та збереження інших корисних властивостей землі регламентується ст. ст. 91, 96 Земельного кодексу України.

У цьому зв'язку важливого значення набуває питання, яке стосується застосування схем чергування культур у сівозмінах, запровадження яких виступає гарантією раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Відомо, що на основі наукових досліджень та узагальнення передового досвіду ведення сільськогосподарського виробництва запроваджуються на нормативно-правовому рівні відповідні рекомендації. В ряді ви-

---

¹ Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / під ред. М. К. Шикили. Київ: Оранта, 1998. 680 с.

² Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження: пост. Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 р. № 587. *Офіційний вісник України*. 2016. № 71. Ст. 2390.

падків висуваються вимоги щодо обов'язкового ведення сівозмін відповідно до ґрунтово-кліматичних умов і вирощуваних культур, встановлення ступеня ефективності добрив та їх використання, створення нових високопродуктивних сортів рослин для різних природно-кліматичних зон України. Так, ч. 3 ст. 103 Земельного кодексу України зобов'язує власників та користувачів земельних ділянок співпрацювати при вчиненні дій, спрямованих на забезпечення прав на землю кожного з них та використання цих ділянок із запровадженням і додержанням прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та охорони земель. В даному випадку йдеться, зокрема, про раціональну організацію територій, дотримання сівозмін та ін. Водночас відповідно до ч. 5 ст. 111 Земельного кодексу України відомості про обмеження у використанні земель зазначаються у схемах землеустрою і техніко-економічних обґрунтуваннях використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектах землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Чинне земельне законодавство (ст. ст. 184, 186 Земельного кодексу України) передбачає складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін, упорядкування угідь, а також розроблення системи заходів щодо охорони земель. При цьому слід підкреслити, що проекти землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, визначають організацію землеволодінь та землекористувань з виділенням сівозміни, виходячи з екологічних та економічних умов, формування інженерної та соціальної інфраструктури. Законом України «Про охорону земель» передбачено запровадження нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, серед яких визначені й нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах.

Останні нормативи затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164. Вони визначені залежно від природно-сільськогосподарських регіонів (Поліський, Лісостеповий, Північностеповий та ін.). Цікаво зазначити, що допустимі нормативи періодичності вирощування культури на одному і тому

самому полі становлять, наприклад, для: озимих жита і ячменю, ячменю ярого, вівса, гречки – не менше ніж через один рік; пшениці озимої, картоплі, проса – не менше ніж через два роки; льону – не менше ніж через п'ять років; капусти – не менше ніж через шість років; соняшника – не менше ніж через сім років.

Структура посівних площ (у відсотках) включає до свого складу: зернові та зернобобові культури; технічні культури (у тому числі ріпак та соняшник), картопля і овочеваштанні культури; кормові культури, а також чистий пар.

Зазначимо, що за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін, ст. 211 Земельного кодексу України передбачена юридична відповідальність.

Відомо, що серед агротехнічних заходів, які позитивно впливають на відтворення та підвищення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення, самостійне місце займають схеми чергування культур у сівозміні та застосування органічних добрив. Ці заходи не вимагають особливих фінансових витрат та є загальнодоступними.

Чергування культур має відбуватися таким чином, щоб у результаті здійснення цього заходу стан ґрунту під час вирощування попередньої польової культури відповідав вимогам щодо вирощування наступної культури. Реалізація цього заходу повинна позитивно впливати на родючість ґрунтів та підтримувати бездефіцитний баланс гумусу, а також захищати ґрунт від ерозії та інших деградаційних процесів.

Застосування органічних добрив під час виробництва органічної продукції рослинного походження має сприяти відтворенню родючості ґрунту, забезпеченню бездефіцитного балансу поживних речовин у ґрунті. При визначенні родючості ґрунту за основу приймаються дані агрохімічного обстеження, які зафіксовані в паспорті поля. Доречно зазначити, що сьогодні при використанні земель сільськогосподарського призначення, на умовах оренди одним із обов'язкових додатків при укладенні договорів оренди таких земель є агрохімічний паспорт поля, яке орендується.

В сучасній земельно-правовій літературі висловлюються пропозиції щодо визначення поняття земель сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення органічного землеробства. Так, В. І. Андрейцев слушно вважає, що в Земельному кодексі України слід запровадити окремий розділ «Органічні землі», якими він пропонує вважати визначені земельно-правовою документацією земельні ділянки в межах земель сільськогосподарського призначення для виробництва, переробки, зберігання тощо сільськогосподарської органічної продукції за допомогою органічних речовин, яким властива висока споживча якість та безпека для здоров'я і життя людей, довкілля та інших матеріальних і духовних цінностей. На його думку, ці землі, їх розміри та місце розташування, а також склад визначаються державним земельним кадастром і підлягають сертифікації центральним органом управління, до повноважень якого входить регулювання земельних відносин та контроль за використанням, охороною земель або за його дорученням відповідним територіальним органом¹.

П. Ф. Кулинич звертає увагу на те, що землі, які будуть оцінені придатними для органічного землеробства, потрібно визнати об'єктом особливої правової охорони та пропонує вважати сертифіковані відповідно до вимог вирощування органічної продукції земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності чи користуванні суб'єктів господарювання, що вирощують чи мають намір вирощувати та реалізовувати органічну сільськогосподарську продукцію, а також перебувають у стані постійного сертифікованого моніторингу з боку споживача через систему сертифікатних організацій з метою забезпечення відповідності якості земель органічних господарств критеріям якості органічної та екологічно чистої продукції².

Погоджуючись в цілому з наведеними підходами до визначення земель для ведення органічного землеробства слід підтримати

---

¹ Андрейцев В. І. Проблема удосконалення правового режиму органічних земель сільськогосподарського призначення. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.). Харків: «Доміно», 2017. С. 3–5.

² Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. С. 540.

точку зору, згідно з якою було б доречним вважати такими землями визначені землевпорядною документацією сертифіковані земельні ділянки в межах земель сільськогосподарського призначення та надані в користування чи передані у власність для вирощування органічної продукції (сировини) рослинного походження за допомогою таких органічних речовин, яким властива споживча якість та безпека для життя і здоров'я людини та довкілля особами, що мають статус виробників (операторів) екологічно чистої продукції (сировини) рослинного походження, або призначені для цих цілей¹.

Землі для ведення органічного землеробства характеризуються наступними основними ознаками:

1) для використання цих земель з метою виробництва органічної продукції рослинного походження особливе значення має їх придатність для реалізації вказаної мети, що підтверджується відповідним сертифікатом, виданим спеціалізованою установою;

2) право користування землями для ведення органічного землеробства можуть здійснювати лише спеціалізовані господарюючі суб'єкти (оператори), що отримали статус виробників органічної продукції (сировини) та включені до Реєстру виробників органічної продукції;

3) при безпосередньому використанні земель для ведення органічного землеробства законодавство покладає додаткові обов'язки на суб'єктів, які будуть виробляти органічну продукцію (сировину) рослинного походження;

4) використання земель для органічного землеробства має бути екологічно збалансованим, оскільки ці землі (грунти) виконують важливі екологічні функції.

Особливості правового режиму сертифікованих земель для ведення органічного землеробства зводяться до наступного:

- їх необхідно визнати об'єктом особливої правової охорони;
- якісний стан даних земель має перебувати під постійним обов'язковим моніторингом та контролем;
- використання цих земель для виробництва органічної продукції (сировини) має економічно підтримуватися і стимулюватися державою;

---

¹ Цилюрк Р. А. Понятіе земель для ведення органіческого земледелия. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 33. С. 116–119.

- землі для ведення органічного землеробства повинні займати окреме місце у складі особливо цінних земель, оскільки їх використання забезпечує публічні інтереси;

- за правопорушення у сфері використання, охорони та відтворення цих земель законодавством повинна бути передбачена підвищена юридична відповідальність.

Все викладене свідчить про необхідність закріплення на законодавчому рівні визначення земель, призначених для ведення органічного землеробства, та уточнення їх правового режиму. Найбільш доречним було б передбачити відповідну статтю в главі 5 Земельного кодексу України, яка визначає правовий режим земель сільськогосподарського призначення.

3.3. Правові форми використання земель для здійснення органічного виробництва

На сьогодні актуальною вбачається проблема розповсюдження використання земельних ресурсів для ведення органічного виробництва, яке повинно замінити традиційні види використання земель. Українські чорноземи мають забезпечити нашій країні процвітання, адже за умов надмірного антропогенного навантаження увагу привертають екологічно чисті ґрунти. Вони є основою для вирощування сільськогосподарської сировини і виробництва органічних та безпечних продуктів харчування. Саме тому вітчизняні землі потребують дбайливого ставлення і правильного застосування інтелектуального потенціалу в цій сфері.

Варто зауважити, що особливістю процесу органічного виробництва є те, що воно ґрунтується на системному контролі, тобто на оцінці методів виготовлення продукції, а не лише на оцінці вихідного продукту. Головна ідея органічного виробництва – це господарська діяльність у гармонійно збалансованій взаємодії з природою і якомога меншою залежністю від зовнішніх вхідних ресурсів (палива, синтетичних добрив, засобів захисту рослин та ін.). Ідеальною моделлю органічного виробництва є змішане, системно замкнене (безвідходне) органічне господарство з одночасним отриманням продукції рослинництва і тваринництва, за оптималь-

ного та необхідного для потреб обох сфер виробництва, науково обґрунтованого поєднання оброблювальних земель (ріллі), полів із багаторічними травами, а також кормовими культурами¹.

У науці, так і на практиці загальнопоширеною є думка про те, що виробництво органічної продукції зазвичай характеризується більш низькою продуктивністю. Однак, за результатами досліджень, під час яких було проведено близько 160 польових дослідів, встановлено, що середня врожайність органічної продукції виявилася тільки на 9 % нижче, ніж при вирощуванні культур із застосуванням хімічних засобів². Саме тому, ураховуючи той факт, що бурхливий розвиток виробництва органічної продукції почався не так давно, то технології в цій галузі ще не досягли свого піку. Отже, можна прийти до висновку, що в недалекому майбутньому продуктивність органічної продукції може наздогнати традиційне виробництво, а то і перегнати його. Однак, лише за умови, що в цю галузь вкладатимуться значні, як матеріальні, так і інтелектуальні ресурси.

Основними завданнями органічного виробництва є отримання продуктів, екологічно безпечних для людини, охорона природних властивостей ґрунтів, води і повітря, підтримання родючості ґрунту, створення максимальних умов для збереження енергії і сировини, як для нинішніх, так і для майбутніх поколінь.

Якщо суб'єкт господарювання починає переходити на виробництво «органічної» продукції, то йому не тільки доведеться відмовитися від пестицидів, гербіцидів та ін., перш за все йому потрібно буде змінити ставлення до самого процесу виробництва. Виробник повинен бути мотивований не лише тим, що він виходить на новий ринок, на якому можна отримати прибуток, мотивація повинна мати більш фундаментальний характер і орієнтуватися на турботу про природу. Вище за все доведеться ставити саме якість продуктів. Саме це і є основною конкурентною перевагою і змістом такого виробництва. Що можна мати на увазі під якістю? В першу чергу – це корисність продуктів їм при цьому весь процес повинен проходити в гармонії з природою.

---

¹ Шарапатака Б., Урбан И. *Органическое сельское хозяйство*. Чешская Республика: Биоинститут, Оломоуц, 2010. С. 283.

² Харитонов С. А. *Органическое сельское хозяйство как инновационное направление в аграрном развитии*. *Аграрная Россия*. 2011. № 2. С. 54.

В цьому контексті важливого значення набуває земля, на якій проводитиметься така діяльність. Вона виступає основним засобом виробництва органічної продукції.

У земельно-правовій літературі землями для органічного виробництва визначають сертифіковані відповідно до вимог вирощування органічної продукції земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності чи користуванні суб'єктів господарювання, що вирощують чи мають намір вирощувати та реалізовувати органічну сільськогосподарську продукцію, а також знаходяться у стані постійного сертифікаційного моніторингу з боку споживача через систему сертифікаційних організацій з метою забезпечення відповідності якості земель органічних господарств критеріям якості органічної продукції¹.

Крім того, висловлюються пропозиції про внесення до Земельного кодексу України змін, відповідно до яких запровадити окремий розділ «Органічні землі». Під останніми пропонується розуміти «визначені земельно-правовою документацією земельні ділянки у межах земель сільськогосподарського призначення для виробництва, переробки, зберігання тощо сільськогосподарської органічної продукції за допомогою органічних речовин, яким властиві висока споживча якість та безпека для здоров'я і життя людей, довкілля та інших матеріальних і духовних цінностей»².

Незважаючи на значну увагу до земельно-правового аспекту органічного виробництва на доктринальному рівні, законодавцем він все ще не вирішений. На жаль, Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»³ не визначає порядку і особливостей здійснення прав на землю суб'єктами органічного виробництва.

---

¹ Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: моногр. Київ: Логос, 2011. С. 540.

² Андрейцев В. І. Проблеми удосконалення правового режиму органічних земель сільськогосподарського призначення. *Правові засади ведення органічного землеробства* : збірн. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 року). Харків: «Доміно», 2017. С. 4, 5.

³ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n354>.

Земельним кодексом України також не врегульовано це питання. Однак, на підставі аналізу положень чинного Земельного кодексу України можна зробити висновок про те, що правовими формами використання земельних ділянок для здійснення органічного виробництва можуть бути: право власності, право оренди, право постійного користування, право емфітевзису, а також деякі інші титули зобов'язальних прав.

У доктрині земельного права наголошується на тому, що ефективність ведення сільськогосподарського виробництва (в тому числі й органічного) підвищується внаслідок здійснення права приватної власності на такі землі. Саме приватна власність на землю повинна надавати землевласнику впевненість у тому, що продукт його праці не буде у нього відібраний, а сам виробник матиме спокій, бажання постійно й старанно працювати, втілювати результати своєї праці у речі не тільки матеріального, а й морального, духовного та іншого порядку. Наголошується, що наявність права приватної власності на землю разом зі справедливим механізмом її економічної й правової реалізації є чинником ефективного виробництва на землі¹.

У цьому контексті слушною є думка професора В. В. Носіка, що власник землі й хлібороб мають поєднуватися в одній особі, вироблена на землях сільськогосподарська продукція повинна належати їй виробнику і може бути вільно реалізована ним на внутрішньому і зовнішньому ринках².

Дійсно, власник земельної ділянки є першим, хто зацікавлений у збереженні стану земельної ділянки, який відповідатиме вимогам для органічного виробництва, зумовлена тим, що в майбутньому саме використання земельної ділянки як засобу виробництва органічної продукції буде джерелом отримання прибутку для суб'єкта господарювання.

---

¹ Статівка А. М. Правові засади сучасної аграрної реформи в Україні та роль селянина в її проведенні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 53.

² Носік В. В. Юридична природа принципів земельного права. *Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8 – 9 листопада 2013 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права, 2013. Ч. 1. С. 148.

Ще однією правовою формою використання земель для органічного виробництва є право постійного користування. В Земельному кодексі України (ст. 92) воно визначається як право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку. Кодексом також визначено коло суб'єктів, які в силу закону можуть набувати таке право (державні та комунальні підприємства, релігійні організації, організації осіб з інвалідністю, заклади освіти тощо). Крім них на сьогодні також є суб'єкти, які стали постійними землекористувачами відповідно до попередніх редакцій Земельного кодексу (до набуття чинності редакцією чинного Земельного кодексу України), право яких визнається державою й залишається чинним станом на теперішній час, попри відповідні зміни у законодавчому регулюванні земельних відносин.

Особливістю права постійного землекористування слід вважати відсутність заздалегідь встановленого строку користування, що, з одного боку, надає цьому виду землекористування сталого характеру, а з іншого – підвищує ступінь стабільності правомочностей постійного землекористувача. Сутність права постійного користування полягає в можливості використовувати земельну ділянку (здійснювати органічне виробництво) без встановлення конкретного терміну такого користування. Цим постійне користування землями для органічного виробництва позитивно відрізняється від тимчасового користування земельною ділянкою, адже землекористувач є зацікавленим у збереженні земельної ділянки у стані, придатному для здійснення органічного виробництва. Проте, враховуючи законодавчі обмеження щодо кола суб'єктів права постійного користування земельною ділянкою, така правова форма використання земель для органічного виробництва є малопоширеною на практиці.

У той же час, для ведення органічного виробництва може здійснюватись на земельних ділянках, що використовуються на умовах оренди або на підставі емфітевзису. В умовах існування мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення (пункти 14, 15 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України) вони є найбільш розповсюдженими титулами, на яких використовуються відповідні земельні ділянки.

В сьогоднішніх умовах розвитку земельних відносин оренда відіграє важливу роль як одна з домінуючих форм реалізації права власності та ефективного використання земель. Нині сільськогосподарська діяльність ведеться переважно на орендованих землях, часта яких у їх загальному землекористуванні становить близько 92 %.

Як відомо, строк використання земельної ділянки на умовах оренди завжди є одним із найважливіших питань оренди земель для органічного виробництва. Укладаючи договір оренди земельної ділянки, сторони обмежені строками дії такого договору. Як відомо, строк використання земельної ділянки на умовах оренди завжди є одним із найважливіших питань оренди сільськогосподарських земель. Укладаючи договір оренди земельної ділянки, сторони обмежені мінімальним та максимальним строком. Земельним кодексом України визначено, що строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (в тому числі і органічного виробництва) становить сьогодні не менше 7 років. Водночас Кодекс встановлює, що такий строк не може перевищувати 50 років (ст. 93).

Орендарі, що займаються діяльністю в сфері органічного виробництва, зацікавлені в установленні якомога довгих строків оренди. Безперечно, триваліші терміни оренди дозволяють орендарям вкладати свої кошти у довгострокове поліпшення земель, організацію стабільного виробництва та проводити заходи щодо збереження й охорони ґрунтів, які використовуються для здійснення органічного виробництва. Однак, не завжди так виходить, тому орендарі земель для органічного виробництва є певною мірою незахищеними, адже не можуть бути впевненими в майбутньому. Як слушно наголошує А. М. Мірошниченко, саме це є вагомою, якщо не основною, причиною порівняно низького ступеню розвитку органічного землеробства в Україні¹.

---

¹ Мірошниченко А. М. Мораторій на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення як перешкода для розвитку органічного землеробства в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.). Харків: «Доміно», 2017. С. 175.

Водночас у сучасних умовах, як свідчить вивчення практики землекористування, громадяни та юридичні особи віддають перевагу отриманню земельних ділянок саме у власність (наприклад, шляхом приватизації), а не в оренду. Отже, як влучно зазначає П.Ф. Кулинич, «з погляду конкуренції земельно-правових інститутів право оренди землі є хорошим правовим інститутом, а право власності на землю – кращим»¹.

Також заслуговує на увагу введений у земельне законодавство України в 2007 р. інститут емфітевзису. Останнім часом він набув поширення і став відчутним конкурентом інституту права оренди.

Емфітевзис як довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для сільськогосподарських потреб має свої значні переваги. Цей інститут є досить актуальним і має відмінності від оренди. Значення емфітевзису також підсилюється тим, що при майже повному блокуванні вторинного ринку земель сільськогосподарського призначення доцільним є звернення до альтернативного інституту, що може забезпечити інтереси користувача отримати більш надійні та стабільні права, ніж при укладенні договору оренди.

Відповідно до п. 1 ст. 102¹ Земельного кодексу України, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) виникає на підставі договору між власником земельної ділянки та особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для таких потреб, відповідно до Цивільного кодексу України.

До недавніх пір з метою обходу мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення була поширена практика укладання договорів емфітевзису щодо земель сільськогосподарського призначення на строк до 200 років. Однак, із внесенням змін до Земельного кодексу України щодо обмеження строку дії користування земельною ділянкою державної, комунальної та приватної власності для сільськогосподарських потреб до 50 років (ч. 4 ст. 102¹ ЗК України), таку практику було припинено у 2018 році.

---

¹ Кулинич П. Ринок сільськогосподарських земель в Україні: чи зможе він функціонувати на праві оренди. *Юридичний журнал*. 2014. № 4–5 (142–143). С. 51.

В той же час, варто наголосити на деяких позитивних характеристиках емфітевзису, відмінних від оренди. В першу чергу, це можливість для землекористувача відчужувати право користування земельною ділянкою та вносити його до статутного фонду третьої особи. Крім того, за договором емфітевзису, право користування земельною ділянкою може бути передано іншій особі без отримання попередньої згоди землевласника. Наявність таких можливостей дає землекористувачу впевненість у тому, що після укладення договору емфітевзису землевласник фактично втрачає можливість впливати на подальшу долю земельної ділянки, яку використовує землекористувач ведення органічного виробництва.

По-друге, важливого значення набуває відсутність у чинному законодавстві істотних умов, що встановлюються до договору емфітевзису. Сторони такого договору мають узгодити лише ті умови, які самі вважають істотними. Це надає сторонам набагато більше свободи та дає змогу погоджувати лише ті умови, які важливі для них, що особливо актуально при здійсненні права користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення для органічного виробництва.

В умовах існування мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення наявність такого інституту як емфітевзис є економічно привабливим для землекористувача, внаслідок чого практика укладення договорів емфітевзису є все більш розповсюдженою в сучасних умовах.

Така актуальність обумовлена дією мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення. Якщо ж мораторій буде скасовано, то з'явиться можливість придбання у власність земельних ділянок для ведення органічного виробництва. В такому випадку, землекористувачі будуть зацікавлені в укладанні договорів купівлі-продажу земельної ділянки. Це обумовлено тим, що право власності є абсолютним, без будь-яких інших умов, які встановлюються договором емфітевзису для здійснення права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. При цьому, суспільні відносини, пов'язані із тимчасовою передачею земельної ділянки в користування для сільськогосподарських потреб, можуть бути врегульовані шляхом укладення договору оренди земель. Остання, у порівнянні з емфітевзисом, є простим

і практичним правовим механізмом передачі прав користування землею. Саме тому заслуговує на підтримку думка П. Ф. Кулинич, який наголошує, що в довгостроковій перспективі право оренди землі цілком витисне архаїчні правові форми передачі прав на земельні ділянки з практики регулювання земельних відносин¹, однією з яких і є емфітевзис.

Здійснення прав на землі для органічного виробництва як для землевласників, так і для землекористувачів має свої особливості. Варто зазначити, що землі сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, є основою органічного виробництва. Однак, не всі землі сільськогосподарського призначення можуть використовуватися для такого виробництва. Стан земельних ділянок для органічного землеробства повинен відповідати певним вимогам. Саме приведення до такого стану, а в подальшому його підтримання є визначальним для землевласників та землекористувачів при здійсненні ними прав на відповідні земельні ділянки.

З метою вироблення органічної продукції суб'єкт господарювання (оператор) повинен пройти сертифікацію на відповідність до вимог органічного виробництва. Такі вимоги визначаються Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (ст. 14). Серед них, зокрема, є наступні: відокремлення у часі або просторі виробництва та зберігання органічної продукції; використання переважно відновлюваних ресурсів та власних ресурсів, у тому числі продуктів переробки відходів та побічної продукції рослинного та тваринного походження, за умови що вони відповідають вимогам до органічного виробництва; використання технологій, що не завдають шкоди здоров'ю людей, рослинам, добробуту тварин, запобігають забрудненню навколишнього природного середовища або мінімізують його; використання харчових добавок, мікроелементів та добавок для технологічних цілей у гранично допустимих кількостях, визначених законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; використання води як інгредієнта органічної про-

---

¹ Кулинич П. Ф. Особисті земельні сервітути за законодавством України. *Юридичний журнал*. 2007. № 10. С. 21.

дукції, що відповідає вимогам, встановленим законодавством до води питної.

Також законом у процесі органічного виробництва забороняється застосування: 1) будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин (у тому числі птиці та комах), промислових мікроорганізмів шляхом застосування для виробництва генетично модифікованих організмів та продуктів, що містять, складаються або вироблені із генетично модифікованих організмів, крім застосування ветеринарних лікарських засобів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених Законом; 2) синтетичних речовин, у тому числі агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин (у тому числі птиці та комах); 3) іонізуючого випромінювання; 4) гідропонних методів; 5) речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману щодо природи (походження) продукту; 6) стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин, крім застосування речовин, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених цим Законом.

На підставі аналізу зазначених положень законодавства можна прийти до висновку, що не всі земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Україні використовувалися з дотриманням таких вимог. А тому не всі ділянки є придатними для ведення органічного виробництва.

Отже, можна констатувати, що найбільш прийнятною правовою формою використання земельних ділянок для здійснення органічного виробництва слід вважати право власності, адже власник зацікавлений у збереженні стану земельної ділянки, для подальшого продовження здійснення органічного виробництва. Право постійного користування земельними ділянками для органічного виробництва не дуже поширене на практиці. У свою чергу, право оренди земельної ділянки та емфітевзис на сьогодні

в умовах дії мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення є найбільш розповсюдженими правовим формами тимчасового використання земельних ділянок для здійснення органічного виробництва. Слід зазначити, що при здійсненні прав на землі для органічного виробництва власники та користувачі відповідних земельних ділянок не мають права використовувати їх на власний розсуд. Для того щоб вироблена продукція дійсно була органічною, носії земельних прав повинні дотримуватися приписів, визначених законодавством України, зокрема Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» та іншими нормативно-правовими актами. На підставі аналізу положень зазначених нормативно-правових актів можна стверджувати про наявність певних законодавчих обмежень при здійсненні прав на землі для органічного виробництва.

3.4. Право приватної власності на землю як основна форма використання земель для виробництва органічної продукції рослинного походження

Зі здобуттям Україною незалежності, враховуючи позитивний досвід розвинутих європейських держав, в основу реформування земельних відносин покладено трансформацію права власності на землю через демонополізацію державної власності та запровадження права приватної власності. Зміна форм власності визначила хід проведення земельної реформи в Україні, ставши важливим кроком на шляху формування конкурентної економіки та громадянського суспільства. Однак варто визнати, що сама по собі зміна суб'єктів власності на землю не є самоціллю, вона є лише найкращим правовим інструментом на шляху до нової якості суспільних правовідносин, спрямованих на вирішення екологічних, економічних, рекреаційних та інших соціальних запитів суспільства.

На превеликий жаль, земельна реформа в Україні, що була спрямована на перерозподіл земель з одночасною їх передачею до інших форм власності, не забезпечила своєї основної мети щодо

раціонального використання та охорони земель. Так, на державному рівні цілком відкрито визнається, що стан земельних ресурсів України близький до критичного, а проведення земельних реформ не лише не розв'язало значну кількість проблем у сфері земельних відносин, а лише загостило їх¹. Якісний стан сільськогосподарських угідь стабільно погіршується. Майже на всіх землях спостерігається неухильне зниження вмісту гумусу в ґрунтах².

Відтак, зміст сучасних правових форм використання землі, первинною серед яких є право власності, має ґрунтуватись на концепції сталого землекористування, що потребує свого теоретико-правового обґрунтування та найшвидшого закріплення на рівні законів України як невідкладних.

Особливе значення в напрямку забезпечення сталого використання земельних ресурсів набуває Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014, що ратифікована в Україні згідно з Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII³, яка передбачає співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом упровадження найкращих практик у цих сферах, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

---

¹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 26. Ст. 218.

² Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / [А. П. Гетьман та ін.] ; за ред. проф. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. С. 158.

³ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

Відповідно правове забезпечення органічного землеробства як однієї з пріоритетних складових сталого сільськогосподарського виробництва стає особливо актуальним, враховуючи низку аспектів екологічного, економічного, соціального характеру. В умовах поглиблення глобальної екологічної кризи, людство починає дедалі більше усвідомлювати необхідність переосмислення всієї філософії відносин, які складаються між соціумом і біосферою у процесі використання земельних ресурсів взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема, адже на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського землекористування перед суспільством постало завдання зменшити й упорядкувати всі антропогенні дії: мінімізувати обробіток, відновити ґрунтозахисні сівозміни, агротехнічні меліорації тощо. Рівень антропогенного навантаження слід обов'язково вимірювати і порівнювати з можливостями ґрунту до самовідновлення¹. Відтак, необхідною вимогою під час вирішення конкретних завдань сталого розвитку біосфери є підпорядкованість законів розвитку суспільства умовам функціонування біосфери. Тобто, органічне землеробство в цьому випадку має включати забезпечення таких умов використання земель, за яких задоволення широкого кола потреб громадян не створює екологічних ризиків чи загрози деградації ґрунтів та передбачає пріоритетним гарантування якісних природних властивостей земель як місця та умови життєдіяльності людини.

Економічний аспект органічного виробництва, зумовлений попитом на органічну сільськогосподарську продукцію, що відкриває доступ до американських та європейських ринків збуту такої продукції. Зокрема, ринок органічної сільськогосподарської продукції стрімко зростає, і за прогнозами експертів до 2020 року може сягнути 200 – 250 млрд. доларів США². З усього обсягу продажів органіки 90 % припадають на експорт і лише 10 % – на внутрішній ринок. Загалом в Україні виробляється понад 400 найменувань органічної продукції. Найбільше її купують Нідерланди, Німеччина

---

¹ Медведєв В. В. Взаємозв'язки між антропогенними навантаженнями, деградацією і сталістю ґрунтів. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 8. С. 54.

² Артиш В. І. Виробництво і реалізація органічної продукції в світі. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 84.

і Великобританія, але загалом українську органічну продукцію імпортують більш ніж 40 країн світу¹.

У свою чергу соціальний аспект органічного виробництва, включаючи попередні фактори, передбачає споживання найбільш якісної сільськогосподарської продукції. Адже виробництво органічної продукції виключає застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) передбачено використання методів, принципів та правил для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.

Протягом останніх п'яти років загальна площа органічних сільськогосподарських земель зростає в Україні в 1,5 рази. Однак це менше 1 % сільгоспугідь нашої країни і становить 381 тис. га. Найбільша площа сертифікованих органічних земель – в Одеській (102 тис. га), Херсонській (76 тис. га), Дніпропетровській (38 тис. га) і Житомирській (32 тис. га) областях.

На жаль, площа сільськогосподарських земель, сертифікованих як органічні, в Україні є нижчою ніж в європейських країнах. Зокрема, передові позиції в органічному землеробстві належить Іспанії, де обробляються понад 2 млн. га органічних земель, Італії 1,9 млн. га органічних земель, Франції 1,7 млн. га органічних земель². За таких умов є необхідність вжиття заходів державного стимулювання розвитку органічного землеробства, що включатиме перехід до договірних відносин у сфері землекористування. При цьому заходи стимулювання мають передбачати не лише отримання прямої фінансової допомоги, а, перш за все, оплату певних послуг, пов'язаних, зокрема, з розробкою тих же проектів землеустрою щодо дотримання сівозмін, чи науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт, які нададуть нових можливостей у сфері органічного землеробства.

Особливого значення щодо розвитку органічного землеробства набуває форма використання земель, що зумовлено додатковими

---

¹ Органічна Україна в інфографіці. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheskaya-ukraina-v-infografike/>.

² Органічна Україна в інфографіці. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheskaya-ukraina-v-infografike/>.

витратами для забезпечення відповідної сертифікації таких земель та більш тривалого виробничого процесу з метою досягнення економічної ефективності. Відтак використання землі для виробництва органічної продукції має поєднувати як інтереси приватного власника, так і суспільства в органічному землеробстві.

Розвиток суспільних відносин сьогодні ставить завдання знайти баланс, компроміс між публічними (забезпечення екологічної, економічної, продовольчої безпеки тощо) і приватними інтересами (наприклад, отримання прибутку в процесі здійснення підприємницької діяльності тощо), виключити їх конфронтацію. Питання про узгодження приватних і публічних інтересів у праві, встановлення їх оптимального балансу існує постійно, що можна прослідкувати у правовому регулюванні відносин власності на землю як в Конституції України, так і в нормах Основного закону багатьох європейських країн, які, гарантуючи право приватної власності на землю, передбачають можливість припинення такого права у суспільних інтересах. Поряд із гарантуванням права приватної власності на землю, земельною політикою багатьох розвинених країн світу передбачаються заходи щодо недопущення зосередження в одних руках занадто великих земельних масивів: у Данії закон встановлює верхню межу розміру власного і орендованого землекористування – 150 га. сільськогосподарських угідь. У Німеччині жодна ділянка не повинна бути меншою за 1 га. максимальна площа у користуванні – від 400 до 500 га. Досить часто необхідною умовою для набуття права оренди або права придбання земельної ділянки є вимога, щоб орендар або покупець був місцевим жителем, мав професійну підготовку, досвід роботи і необхідний капітал для ефективного використання земель, які він отримує у власність або користування (Данія, Німеччина, Фінляндія, Нідерланди, Італія). Максимальну величину земельної власності на сім'ю встановлено в Румунії – 100 га, в Угорщині – 300 га на особу, в Болгарії сім'я може мати у власності не більше 30 га, а в районах інтенсивного землеробства не більше 20 га¹.

---

¹ Квітка Г. Досвід землеволодіння: аграріям об'єднаної Європи замісно господарювати. *Землепорядний вісник*. 2009. № 8. С. 40–46; Ряснянська А. М. Досвід формування власності на землю. URL: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/14.pdf>.

Узгодження відбувається не просто через обмеження публічних чи приватних інтересів, а передбачає нову якість правового рулювання, коли задоволення публічного інтересу сприяє забезпеченню приватного інтересу. У тій чи іншій ситуації, як відзначається в літературі, будь-який приватний інтерес може бути зведено, розглянуто або подано і в якості публічного інтересу. Зокрема, гарантування права приватних власників земельних ділянок водночас забезпечує суспільний інтерес у продовольчій безпеці та побудові громадянського суспільства. А з іншого боку, публічний інтерес втрачає сенс, коли він не потрібний і не несе цінності реалізації для окремо взятого суб'єкта правовідносин¹, наприклад, повна монополізація державою власності на землю.

Публічний інтерес може і повинен бути відображеним у нормах як публічного, так і приватного права, оскільки тільки «роботою» публічного інтересу, зазначає І. В. Венедиктова буде забезпечений інтерес приватний². Тому ключовим принципом попередження протиріч між публічним і приватним інтересом є створення умови, коли додержання публічних інтересів є вигідним усім носіям приватних інтересів і відбувається через реалізацію приватного інтересу.

Відповідною формою поєднання публічного та приватного інтересу у відносинах, пов'язаних з використанням земель, є конституційні норми (ст. 13 – 14 Конституції України) щодо дворівневої системи права власності на землю, які спрямовані на правове регулювання відносин власності зобов'язального характеру, з метою поєднання інтересів особи, держави та народу загалом у сфері набуття та здійснення прав на землю, що відображає соціальний зміст або соціальну функцію власності. Зурахуванням функцій землі в природі й суспільстві сучасна конституційна концепція права власності на землю в Україні, як стверджує В. В. Носік, передбачає дворівневу збалансовану структуру, де суб'єктами права власності виступають, на вищому рівні, Український народ як громадяни України всіх національностей. На нижчому рівні, суб'єкта-

---

¹ Венедиктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Харків: Нове Слово, 2011. С. 93.

² Венедиктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Харків: Нове Слово, 2011. С. 90.

ми права власності на земельні ділянки є фізичні і юридичні особи, держава і територіальні громади як юридичні особи приватного права¹. Презюмується, що держава в особі відповідних органів відображає волю народу, визначаючи правовий режим земель, правові форми використання земель, забезпечує охорону та контроль за використанням земель. При цьому, згідно зі ст. 3 Конституції України «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»². Відтак, право власності на землю гарантується як для громадян, так і інших суб'єктів, зокрема, юридичних осіб та держави, задовольняючи широке коло суспільних та приватних інтересів.

Зокрема, інтереси приватних осіб передбачають можливість реального доступу до землі через: використання дієвих, прозорих, зрозумілих, не розтягнутих у часі процедур набуття права власності, а також права користування земельною ділянкою; свободу укладання цивільно-правових угод із земельними ділянками, наявність повної та доступної інформації щодо земельних ділянок, які можуть бути набуті в процесі здійснення безоплатної приватизації земельних ділянок або укладення цивільно-правових угод із ними; наявність ефективної та доступної системи реєстрації права власності чи інших прав на земельну ділянку, мінімізацію транзакційних витрат. До кола приватних інтересів слід віднести також можливість вільного використання земельних ділянок, що перебувають у власності громадян, з урахуванням встановлених обмежень та захисту відповідного права.

У свою чергу інтереси держави в даному випадку збігаються з інтересами особи, оскільки права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Разом з тим, у сферу інтересів держави входить також забезпечення особливої охорони земель, їх збереження для прийдешніх поколінь, гарантування екологічної безпеки, захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальна спрямованість економіки, облік та ефективне планування в сфері використання земель, справляння

---

¹ Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 118.

² Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

плати за землю, викуп земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, які переважно відображають інтереси приватного власника у збереженні та відтворенні землі.

Поєднання вказаних інтересів зумовлює забезпечення інтересів народу в цілому, до яких має бути віднесено також забезпечення рівних умов доступу до землі якнайширшого кола осіб, присвоєння і розподіл абсолютної і додаткової вартості від використання сільськогосподарської і несільськогосподарської землі для задоволення суспільних потреб, створення умов для еквівалентного обміну між промисловістю та сільським господарством, впровадження ефективної системи оподаткування власників землі й землекористувачів, сприяння розвитку всіх можливих організаційно-правових форм господарювання на землі, підтримки сільськогосподарських товаровиробників впровадженням системи дотацій для ефективних власників землі, недопущення розвитку латифундій через необґрунтоване збільшення кількості земель в одних руках, як і необґрунтоване подрібнення землеволодінь у сфері товарного сільськогосподарського виробництва, гарантування права загального землекористування для забезпечення широкого кола рекреаційних, оздоровчих, естетичних, духовних потреб громадян, проведення зовнішньої політики в інтересах національних сільськогосподарських товаровиробників¹, що значною мірою забезпечується в процесі реалізації приватної власності на землю та приватного інтересу щодо ефективного використання земель, отримання дотацій на вирощену сільськогосподарську продукцію тощо.

Право приватної власності на землю дозволяє максимально задовольнити приватний інтерес у доступі до землі та використанні землі через найширше коло повноважень власника, що поєднує егоїстичні інтереси особи (володіння земельною ділянкою; отримання стабільного, високого прибутку; задоволення інших матеріальних та нематеріальних потреб) із загальними суспільними інтересами (збереження властивостей земель, забезпечення екологічної, економічної та продовольчої безпеки), як правило, таким чином, щоб приватні інтереси (егоїзм особи) задовольня-

---

¹ Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 319.

лись корисним для суспільства способом. Як справедливо зазначає М. В. Шульга, певна частина земельних відносин у процесі реалізації сучасної земельної реформи поступово трансформуються і в межах цих відносин має забезпечуватися баланс публічних і приватних інтересів у здійсненні прав на землю та реалізації соціальної функції права власності на землю¹.

Відповідно гарантування права власності як оптимальної форми використання землі включаючи виробництво органічної продукції безперечно розширює коло правомочностей суб'єкта, що здійснює використання такої земельної ділянки, та закладає максимальні стимули для збереження та покращення властивостей відповідного природного об'єкта, що знаходиться в розпорядженні приватного власника. Адже особиста зацікавленість власника в отриманні найвищого прибутку під час використання чи продажу земель сільськогосподарського змушуватиме його вживати усіх заходів, необхідних для відновлення позитивних властивостей такої земельної ділянки. Крім того, наявність широкого кола норм зобов'язального характеру, що передбачають вжиття певних санкцій аж до конфіскації земельної ділянки, знову зачіпає особистий інтерес, який може бути втрачено внаслідок безоплатного припинення права на земельну ділянку. Підпорядкування інтересів приватного власника земельної ділянки інтересам суспільства не означає їх повного «поглинання» останніми. Адже одним із ключових інтересів суспільства є ефективне функціонування інституту приватної власності на землю та надання власникові правових можливостей для реалізації його приватної ініціативи та приватних інтересів².

Право власності в сучасних умовах домінування концепції сталого соціально-економічного розвитку держави має набути дещо нового змісту порівняно з абсолютним правом власності, що мало місце ще на початку минулого століття або, тим більше, з його то-

---

¹ Шульга М. В. Земельні відносини в Україні: особливості правового регулювання. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10 – 11 вересня 2010 р.): збірник наукових праць / за заг. ред. А. М. Статівки та ін. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. С. 78–80.

² Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. С. 230.

тальним обмеженням, чи повним ігноруванням, яке було характерне для радянської епохи монополії державної власності. Право власності на сучасному етапі покликане виконати соціальну функцію, спрямовану на отримання найвищого ефекту або віддачі від земельної ділянки як для приватного власника, так і суспільства в цілому за умови дотримання пріоритету щодо охорони, відтворення та збереження властивостей землі.

Вказана ситуація передбачає обмежене втручання держави як на етапі використання такої ділянки, так і в процесі розподілу вирощеної сільськогосподарської сировини. Тобто державне втручання може бути з метою гарантування суспільних інтересів, перш за все, як запровадження певних стимулів до екологізбалансованого використання земель, надання певної дорадчої чи консультативної допомоги, запровадження дотацій на вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської продукції або вжиття жорстких заходів примусу в разі реальної загрози суспільним інтересам щодо захисту природних властивостей відповідних земель чи наявності екологічної небезпеки внаслідок нераціонального використання земель.

Встановлення інших заходів впливу на суб'єктів власності на землю видається неприйнятним з огляду на усунення приватної ініціативи та нівелювання ефективності земельної власності як такої.

Право власності передбачає найбільш ефективне використання земельних ділянок, з урахуванням встановлених обмежень, зокрема, в межах відповідного цільового призначення та планування території.

Відтак особливого значення набуває теоретико-доктринальне обґрунтування права власності як оптимальної форми використання земель для органічного землеробства, яка захищаючи приватний інтерес кожної особи, має забезпечити суспільні потреби у використанні землі як основного національного багатства на засадах соціальної справедливості. Саме баланс потреб та інтересів є не що інше, як забезпечення принципу соціальної справедливості та найбільшої ефективності у використанні землі. Адже лише в разі узгодження інтересів різних суб'єктів громадянського суспільства право стає інструментом справедливості та прогресу.

Відповідно органічне землеробство поєднує приватні та суспільні інтереси щодо постійного та ефективного використання

земельних ресурсів за умови збереження їх властивостей. Зміст раціонального органічного землеробства в умовах сталого розвитку включає дотримання встановлених нормативів у сфері охорони земель, конкретизацію відповідних нормативів у межах договірних відносин, ефективне стимулювання проведення тих чи інших ґрунтоохоронних заходів, задоволення широкого кола потреб власників земельних ділянок та громадян України у довгостроковій перспективі.

Варто відзначити що, земля у більшості європейських країн, які лідирують у виробництві органічної продукції рослинного походження, є об'єктом приватної власності. На жаль, проголошена в Україні власність на землю так і залишається декларацією, що виключає можливість розпорядження власною ділянкою, обмежуючи реальні перспективи повноцінного розвитку фермерських господарств. В очікуванні зняття мораторію на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, селяни не здають належні їм земельні частки (паї) або ж заключають короткострокові договори оренди. Через це орендарі не квапляться здійснювати на ній органічне землеробство, адже не відчують себе господарями на віддалену перспективу.

При цьому В. Ф. Сіренко, досліджуючи поняття соціальної держави, особливого значення надає національній власності як загального надбання народу, що характеризує взаємозв'язок і взаємозалежність між власністю і можливістю використовувати її в інтересах всього суспільства, на благо кожного громадянина країни. Відсутність державної власності, на думку вченого, звужує можливості громадян в отриманні благ від держави. А панування приватної власності при її величезній концентрації в руках вузької групи осіб і майже повній відсутності в абсолютній більшості громадян країни приводить в кінцевому рахунку до найглибшої нерівності між великими власниками та громадянами, позбавленими значущої власності¹. Уся практика реформ, стверджує далі В. Ф. Сіренко, показала, що протягом двадцятиріччя ні приватизація, ні ринок, ні конкуренція не здатні забезпечити матеріальний, соціальний і

---

¹ Сіренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное (Очерки. Дискуссионные вопросы). Киев: Институт государства и права им. В. М. Коорецкого НАН Украины, 2013. С. 270.

культурний достаток переважній більшості населення України. А причина одна: порядок, форма і результати розподілу власності в Україні несправедливі¹.

Такий підхід хоч і видається на перший погляд очевидним, однак, фактично, лише загострює увагу до проблеми розподілу власності, і особливо власності на землю, у тому числі в приватних руках. Адже прискіпливий аналіз тих приватизаційних процесів, які відбуваються в Україні, зокрема, в частині приватизації земель товарного сільськогосподарського призначення, які виступають засобом виробництва в сільському господарстві, засвідчує, що внаслідок їх проведення право власності залишається лише декларацією, оскільки воно не містить повноваження розпорядження, відповідно відсутнім є і ринок земель сільськогосподарського призначення. Тобто фактично земельна ділянка знаходиться в особи на праві користування. Однак, і такий юридичний титул не є забезпечений відповідним правовим механізмом реалізації та не приносить відчутного позитивного ефекту, оскільки в державі відсутні реальні механізми здійснення виробничої діяльності на таких ділянках особами, яким вони передані внаслідок приватизаційних процедур. Фактично протягом двадцяти семи років земельних реформ відбувається формально-юридичне оформлення власності за відсутності реальних правових механізмів її реалізації, зокрема, щодо земель сільськогосподарського призначення. Водночас, приватизація, за умови відсутності інтересу у формальних власників до обробітку земель, може стати механізмом переходу права власності до обмеженого кола осіб, що не відповідатиме змісту соціальної справедливості у відносинах власності.

З іншого боку, В. Ф. Сіренко як прихильник переважаючої державної власності не заперечує позитивних аспектів існування приватної власності й особливо трудової власності. Відповідно трудова приватна власність, за його ж висновками, є передумовою економічної свободи особистості, розвитку її підприємницької активності, відповідає психологічній природі особистості та з

---

¹ Сіренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное (Очерки. Дискуссионные вопросы). Киев: Институт государства и права им. В. М. Коорецкого НАН Украины, 2013. С. 296.

соціальної точки зору є найбільш справедливим типом власності¹. Більше того, у сучасних умовах науково-технічного прогресу, з огляду на економічну доцільність, така власність обмежена окремими сферами і галузями виробництва, до яких, зокрема, вчений відносить сільське господарство, заперечуючи тим самим свої ж категоричні твердження щодо неприпустимості приватної власності на землю як національне надбання.

Приватна власність на землю як ефективний механізм сільськогосподарського виробництва є надійним інструментом як економічної, так і соціальної політики в усіх розвинутих європейських країнах та США². Відповідно, завданням держави виступає не узурпація власності, а недопущення надмірної концентрації об'єктів власності, у тому числі, земельних ділянок в одних руках. Тобто соціальна справедливість у ринкових умовах полягає в забезпеченні реалізації можливостей громадян щодо ефективної підприємницької, господарської та трудової діяльності, вільних та рівних умов набуття права власності за умови недопущення надмірної концентрації такої власності в одних руках, створення конкурентного середовища, що, в свою чергу, забезпечуватиме як високі соціальні стандарти працюючих осіб, так і наявність коштів, через ефективну податкову систему, для соціальних виплат та пільг непрацездатним особам. Натомість проголошення виключної державної власності на землю як національне надбання не спроможне гарантувати ані соціальних, ані економічних, ані політичних стандартів якості життя, оскільки монополія державної власності обмежує приватну ініціативу та ставить у залежність від держави осіб, які використовують ту чи іншу земельну ділянку.

У свою чергу, використання земель для виробництва органічної продукції рослинного походження передбачає не просто одномоментні вигоди, а спрямоване на постійне отримання найбільшої міри життєво необхідних благ за умови підтримання земельних ресурсів у незмінному або покращеному стані.

---

¹ Сиренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное (Очерки. Дискуссионные вопросы). Киев: Институт государства и права им. В. М. Коорецкого НАН Украины, 2013. С. 284.

² Land Use and Society Geography, Law, and Public Policy. Island Press, 2004. 455 Pg.

Важливим правовим критерієм забезпечення раціонального використання земель з метою органічного землеробства, має виступати ефективно функціонуючий механізм права приватної власності на землю, спрямований на забезпечення невиснажливої та екологічно обґрунтованої експлуатації природних багатств при одночасному забезпеченні сталого розвитку¹. Таке використання земельних ресурсів, можливе за умови реалізації низки чинників, які обумовлені поєднанням суспільних та приватних інтересів в процесі здійснення права приватної власності на землю, що включають:

особисту зацікавленість суб'єктів земельних прав у органічному використанні (коли отримання стабільного доходу прямо пов'язане із відновленням землі) та охороною земель. Така зацікавленість може бути в першу чергу, за умови стабільності у використанні природного ресурсу, що передбачає необмежений у часі період володіння таким ресурсом. Відтак формою використання земель має бути право приватної власності, яке потребує відповідного законодавчого закріплення з метою визначення правових механізмів реалізації усіх повноважень власника. У даному випадку важливо зламати сприйняття тимчасовості характеру відносин земельної власності, що зумовлені триваючими реформаційними процесами та обмеженнями у реалізації права власності. У свою чергу, стабільність права власності на землю обумовлює особисту зацікавленість в отриманні стабільного прибутку, стабільного працевлаштування та високого доходу в разі продажу відповідної земельної ділянки, що прямо залежить від понесених витрат на заходи щодо її раціонального використання з метою ведення органічного землеробства;

здійснення управлінських функцій, пов'язаних з охороною земель, мають передбачати чіткі критерії та нормативи, які забезпечуватимуть можливість самоконтролю з боку власника за станом та властивостями земель; наявність механізмів стимулюючого та карального характеру, за умови ефективно функціонуючої служби державного контролю в сфері охорони земель. Такий механізм має

---

¹ Правовые проблемы рационального использования и охраны сельскохозяйственных земель : материалы круглого стола. *Государство и право*. 1998. № 4. С. 49–50.

базуватись на вимогах природничих, аграрних наук у сфері використання тих чи інших земель, що дозволить запропонувати дієві та зрозумілі вимоги в сфері використання та особливо охорони земель. Діяльність органів державної влади має носити, в першу чергу, дорадчий зміст та попереджувальний характер, при цьому власник повинен бути широко обізнаний з приводу відповідних вимог щодо раціонального використання та охорони земель для органічного землеробства та усвідомлювати, що їх недотримання передбачає негативні наслідки, аж до припинення права власності, оскільки йдеться про публічні інтереси, пов'язані із забезпеченням правового режиму основного національного багатства;

раціональне використання та охорона земель в даному випадку забезпечує суспільні інтереси у сфері збереження та відтворення земель, які, виступаючи національним надбанням, виконують низку соціальних функцій, гарантують продовольчу та екологічну безпеку держави, є основним джерелом доходів та способом працевлаштування значної частини сільського населення, забезпечують експорт держави та надходження валютної виручки, створюють умови для проживання у сільській місцевості, зберігаючи народні звичаї, традиції, національну самобутність, а відтак діяльність, що переслідує досягнення загальносуспільних інтересів, у випадках її низької віддачі повинна дотуватися державою.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У СФЕРІ ТВАРИННИЦТВА ТА АКВАКУЛЬТУРИ

4.1. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері тваринництва: проблема законодавчого забезпечення

Запровадження концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва актуалізує розвиток органічного виробництва у галузі тваринництва. Виробництво органічної продукції тваринного походження є не лише різновидом екологічного господарювання, але й практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва взагалі. Адже воно передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки.

За даними Федерації органічного руху України, станом на кінець 2018 р. в Україні нараховувалось понад 390 сертифікованих органічних господарств розміром від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі. Лідерами за кількістю органічних господарств є Київська і Херсонська області. Серед найбільших виробників органічної продукції тваринництва в Україні: ПП «Агроекологія», ТОВ «Галекс-Агро», група компаній «Етнопродукт», ТОВ «Органік Милк», ТОВ «Старий Поріцьк» та ін.¹

---

¹ Международная конференция «Развитие органического сектора в Центральной / Восточной Европе и странах Центральной Азии» (г. Киев, 16 – 17 апр. 2015 г.), Федерация органичного руху України. URL: <http://organic.com.ua/ru/conference> (дата звернення: 16.07.2018).

На думку експертів, органічні продукти корисніші за звичайні аналоги, наприклад, в органічному молоці на 70 % більше вітамінів, антиоксидантів та поліненасичених жирних кислот. Крім того, органічні ферми утворюють на 30 % менше викидів парникових газів у порівнянні зі звичайними фермами, а отже менше забруднюють атмосферу¹. У зв'язку з цим цілком слушним видається твердження В. В. Носіка про те, що набуття й реалізацію фізичними та юридичними особами права на виробництво органічної продукції тваринництва, бджільництва, аквакультури відповідно до вимог чинного аграрного законодавства необхідно розглядати як одну із складових здійснення гарантованого у ст. 50 Конституції України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в агросфері². Отже, органічні продукти – це особливий спосіб виробництва, особлива якість, особлива користь і, відповідно, особлива ціна. Виробники пояснюють це додатковими витратами, пов'язаними зі специфікою органічного виробництва, більшою кількістю праці і людських витрат, необхідністю відновлення природного мікробіологічного балансу ґрунтів, підвищеними витратами на зберігання і логістику, зумовленими коротшими строками придатності органічних продуктів, а також необхідністю сертифікації. Разом із тим в усьому світі органічне тваринництво розвинене значно менше, ніж рослинництво. Це пояснюється більшою складністю організації процесу виробництва органічної продукції тваринництва, виконання вимог, що висуваються до утримання тварин, їх годівлі, лікування, та інших принципів, закладених у розроблених регламентах, на підставі яких сертифікуються сільськогосподарські підприємства.

Нормативну регламентацію органічного виробництва у тваринництві було запроваджено в Україні у 2013 році Законом «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». 2 серпня 2019 р. вступив у дію новий Закон України від

---

¹ Каблучка Є. За останні півтора роки кількість органічних виробників збільшилася вдвоє. Енегро. Лайф. інфо. URL: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846.htm> (дата звернення: 15.05.2018).

² Носік В. В. Право на органічне землеробство у контексті здійснення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 178, 179.

10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Серед його позитивних новел – визначення понять органічного тваринництва й органічної аквакультури, а також закріплення вимог щодо органічного виробництва в цих галузях. Відповідно до положень ст. 1 Закону органічне тваринництво становить собою органічне виробництво, пов'язане з утриманням, розведенням (виробництвом) сільськогосподарських тварин (птиці, комах) і продукції для отримання продукції тваринного походження; а органічна аквакультура – це органічне виробництво, пов'язане зі штучним розведенням, утриманням та вирощуванням об'єктів аквакультури згідно з вимогами законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Прогалиною Закону вбачається відсутність дефініції таких понять, як «органічне бджільництво» й «органічне птахівництво», адже надалі Закон оперує ними, отже їх визначення надало б регулюванню в указаній сфері більшої конкретики¹.

Підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві визначаються законодавством двох рівнів. До першого належать загальні нормативно-правові акти, що встановлюють підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва в цілому, – це Закони України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про ветеринарну медицину» та ін. Другий рівень представлений нормативно-правовими актами, що визначають підстави й умови ведення органічного виробництва в окремих галузях тваринництва (скотарство, аквакультура, бджільництво тощо).

Відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» загальними підставами ведення органічного виробництва у тваринництві є вимоги до суб'єкта, що має право на його ведення. Таким суб'єктом може бути юридична або фізична особа-підприємець (оператор), яка: а) пройшла сертифікацію – пе-

---

¹ Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: моногр. Харків: Юрайт, 2018. С. 273.

ревірку й встановлення відповідності виробництва та обігу продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва; б) отримала відповідний сертифікат; в) включена до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції.

Що стосується сертифікації, зараз в Україні немає єдиного уповноваженого на це органу, що одночасно можна розглядати і як позитивне, і як негативне явище. Негативним цей факт вбачається через брак єдиної інформаційної бази, системи контролю тощо; позитивним – через те, що кожен виробник самостійно може вирішувати, за якою системою і в якому сертифікаційному органі він може отримати сертифікат. При цьому можна звернутися до будь-якого сертифікаційного органу, який є міжнародно-акредитованим (ч. 2 ст. 27 Закону). На даний час на території України працюють 15 іноземних сертифікаційних органи й один вітчизняний («Органік стандарт»), що має міжнародну акредитацію на проведення сертифікаційних робіт і визнання Європейської комісії та Швейцарської Конфедерації. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», особа вправі укладати договір на проведення сертифікації лише з одним органом сертифікації в межах відповідної галузі органічного виробництва та обігу. У той же час у ст. 28 встановлено більш жорсткі вимоги до органу сертифікації, адже передбачено внесення до Реєстру органів сертифікації лише тих підприємств, установ, організацій чи їх підрозділів, що: 1) мають акредитацію відповідно до законодавства України у сфері органічного виробництва за однією або кількома галузями органічного виробництва; 2) є юридичними особами, зареєстрованими згідно із законодавством України; 3) не є операторами; 4) мають належну матеріально-технічну базу, необхідну для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва; 5) можуть підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва (досвід роботи та спеціальні знання у відповідній галузі органічного виробництва); 6) мають принаймні одного інспектора з відповідної галузі органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який працює на постійній основі. До речі, вимоги

до такого інспектора закріплені у ст. 30 названого Закону, а Порядок підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 березня 2019 р.¹

Сертифікація може здійснюватися як за міжнародними стандартами країн або об'єднань країн, так і за приватними стандартами, які визнаються на міжнародному ринку. Найпопулярніші на сьогодні стандарти органічного виробництва: європейські стандарти; Національна Органічна Програма США (*NOP*); Японські національні сільськогосподарські стандарти (*JAS*); Стандарти «Біо Свісс» (*Bio Suisse*) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників та ін.

Фізичні та юридичні особи, яким надано право займатись органічним виробництвом у тваринництві, зобов'язані виконувати такі правила: а) дотримуватися вимог Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», правил та методів органічного виробництва; б) забезпечувати відокремлення виробництва органічної продукції від виробництва продукції неорганічної й перехідного періоду; в) використовувати технології, які запобігають або мінімізують забруднення довкілля; г) враховувати місцевий та регіональний екологічний стан територій під час вибору продукції для виробництва; д) мінімізувати використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів; е) забезпечувати збереження та відтворення родючості ґрунтів.

У ст. 19 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» закріплено вимоги до органічного тваринництва. Законодавець пішов шляхом їх класифікації на групи: щодо походження тварин, методів утримання, розведення, годування тварин, профілактики хвороб та ветеринарного лікування, прибирання та дезінфекції. Звертає на себе увагу відсутність такої важливої групи вимог для органічного тваринництва, як вимоги щодо пасовищ. Це вбачається явною прогалиною цього Закону. Адже від якісного стану пасовищ, зон їх розміщення, наявності доступу до водних джерел, їх

---

¹ Офіційний вісник України. 2019. № 32. Ст. 1172.

стану та інших чинників залежить, чи можна отриману продукцію тваринництва вважати органічною.

Спеціальні правила органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві встановлені для окремих видів органічної продукції тваринного походження. Так, Постановами Кабінету Міністрів України затверджено: Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження від 30 березня 2016 р.; Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва від 23 березня 2016 р.; Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури від 30 вересня 2015 р. Дані нормативно-правові акти з урахуванням специфіки виробництва вказаних видів сільськогосподарської продукції встановлюють спеціальні правила її органічного виробництва.

Наприклад, Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження встановлюють вимоги до сільськогосподарських тварин, їх порід, умов утримання, кормів, процесу розведення, вільного вигулу й випасу, забою тощо, а також визначають технологічні особливості виробництва такої продукції, підстави й умови ведення такого виробництва.

Перша умова, що регламентується цим нормативно-правовим актом, стосується порядку відбору тварин і формування стад для виробництва органічної продукції тваринного походження. Так, під час вибору порід тварин для виробництва органічної продукції перевага надається місцевим породам, ураховується їх стійкість до специфічних хвороб або проблем із здоров'ям (п. 4). Обов'язковою умовою ведення такого виробництва є й необхідність ідентифікації та реєстрації тварин відповідно до вимог законодавства.

Наступна умова – це необхідність відмежування виробництва органічної продукції тваринництва від продукції традиційного виробництва, яка в законодавстві встановлюється як обов'язок органічного виробника (п. 11 вказаних Детальних правил). Виробник зобов'язаний розділяти органічну продукцію тваринного походження і продукцію перехідного періоду, а органічних тварин утримувати окремо від тварин, які утримуються відповідно до традиційних технологій сільгоспвиробництва, вести журнал обліку всіх своїх дій.

Ще однією умовою ведення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві виступає наявність у виробника

відповідних приміщень, потужностей і територій для утримання, випасання й годівлі тварин. Зокрема, Детальними правилами встановлюються вимоги до приміщень, де утримується худоба, до числа її голів на 1 га (п. 14). Тварини повинні мати доступ до відкритих пасовищ, їх утримання на прив'язі або в ізоляції забороняється (п. 18). Безприв'язне утримання тварин та їх випасання на відкритих пасовищах – це базові правила органічного тваринництва. Але слід зауважити, що для цього підходить далеко не кожне пасовище. Насамперед, органічний статус належить отримати полям і пасовищам, що використовуються для ведення органічного тваринництва. Зарубіжні вчені теж розглядають пасовища як елементи стратегії сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, що сприяють збереженню екосистем та забезпеченню населення якісною і безпечною продукцією тваринництва¹.

Відповідно до Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження птиця повинна мати доступ до відкритих майданчиків не менше ніж протягом однієї третини свого життя. Водоплавна птиця повинна мати доступ до річки, струмка, ставка, озера або водного басейна для задоволення її фізіологічних і поведінкових потреб (п. 19).

Окремі положення Детальних правил присвячені кормам для тварин, які вирощуються в рамках органічного виробництва, з чим пов'язано наступну умову ведення органічного тваринництва. Для годівлі великої рогатої худоби використовуються корми, не менше 50 % яких вироблені в даному господарстві або в іншому господарстві того ж регіону, що здійснює виробництво органічної продукції тваринництва (п. 26). Тварини вигодовуються натуральним материнським молоком (п. 30). Додатком 3 до вказаних Детальних правил регламентується перелік кормових добавок і речовин, що використовуються для годівлі тварин під час органічного виробництва.

Окремим чином урегульовуються питання підтримання здоров'я тварин і боротьби з їх хворобами. Перш за все, при виборі

---

¹ Arjjumend Hasrat. Nomadic pastoralism at crossroad: a need for restructuring the paradigm and policy of rangeland commons. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 105.

порід тварин береться до уваги ступень їх адаптації до місцевих умов, їх життєздатність, а також стійкість до хвороб. У подальшому здоров'я тварин підтримується шляхом стимулювання їх природного імунного захисту від хвороб (регулярного вигулу, доступу до ділянок на свіжому повітрі й до пасовищ, а також вибору відповідних кормів і методів господарювання). Заборонено застосування хімічних ветеринарних препаратів або антибіотиків із профілактичною метою, речовин для стимулювання росту або продуктивності тварин, гормонів і подібних речовин для здійснення контролю за репродукцією та ін. (п. 33–35).

Аналогічно згідно з Детальними правилами виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва виробник повинен: (а) використовувати бджіл з урахуванням породного районування; (б) проводити їх підгодівлю виключно органічним медом з медоносних рослин, які не є генетично модифікованими, до яких не застосовувалися хімічні добрива, пестициди синтетичного походження; (в) обирати місця для розміщення пасік відповідно до цих Правил; (г) підтримувати здоров'я бджіл шляхом здійснення превентивних заходів.

Нормативними умовами ведення органічного бджільництва є розміщення пасік таким чином, щоб у радіусі 3-х кілометрів від них були розташовані джерела натурального нектару й пилку, який походить з органічно вирощених або дикорослих культур; щоб вони були на відстані не менше 500 метрів від шосейних доріг і залізниць, пилорам, високовольтних ліній електропередачі напругою 110 кВ і більше; на відстані не менше 1-го кілометра від тваринницьких і птахівницьких будівель; на відстані не менше 5-ти кілометрів від воскопереробних підприємств, підприємств кондитерської та/або хімічної промисловості, аеродромів, військових полігонів, радіолокаційних, радіо- та/або телетрансляційних станцій, інших джерел мікрохвильового випромінювання; на відстані не менше 7-ми кілометрів від товарних пасік, які не виробляють органічну продукцію (п. 7). Вулики повинні бути виготовлені з натуральних матеріалів (п. 8). Період переходу від виробництва традиційної (неорганічної) продукції (сировини) бджільництва до виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва має тривати не менше 12 місяців.

Аналіз положень розглянутих вище підзаконних нормативно-правових актів засвідчує складність процесу переходу до органічного виробництва в галузі тваринництва, оскільки воно передбачає попередню наявність органічних кормів, придатних для ведення органічного виробництва та випасання тварин земель, які мають бути розташовані у спеціальних зонах, призначених для його ведення. Чимало питань викликає й питання придатності тварин для органічного виробництва, адже для початкового формування або оновлення стада чи отари пунктами 5 і 6 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження дозволяється вводити тварин, вирощених в умовах традиційного (неорганічного) виробництва, але їх число не повинно перевищувати 10% поголів'я великої рогатої худоби і 20 % поголів'я дорослих свиней, овець і кіз на рік. Наведені положення викликають певні сумніви, оскільки у такому випадку йдеться не про органічне виробництво, а скоріше про виробництво перехідного періоду. Адже в умовах традиційного виробництва при вирощуванні тварин можуть використовуватися різноманітні хімічні речовини, антибіотики, гормони росту, ГМО тощо, залишки яких ще деякий час перебувають в організмі тварини, а їх вплив може відчуватися і згодом. Більше того, це положення суперечить встановленій вимозі відмежовувати в межах одного господарства органічне виробництво від традиційного.

Перейдемо далі до такої умови ведення органічного виробництва у тваринництві як наявність придатних земель сільськогосподарського призначення. Ст. 25 Закону встановлює тривалість перехідного періоду щодо сінокосів і пасовищ для виробництва органічних кормів та земельних ділянок для вирощування багаторічних фуражних культур – не менше ніж 24 місяці до першого збирання органічної продукції. Інших вимог щодо придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції тваринництва Закон не містить. Однак наявність придатних земельних ділянок є необхідною умовою ведення органічного виробництва у тваринництві, адже саме на таких земельних ділянках можна вирощувати кормову базу для відгодівлі сільськогосподарських тварин, випасати худобу, розмішувати пасіки тощо. Сільськогосподарські землі для ведення органічного сільського господарства мають відповіда-

ти певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами – пестицидами, важкими металами, радіонуклідами та ін. Аналогічна вимога міститься й у п. 6 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури, де закріплено, щовиробництво органічної продукції аквакультури здійснюється на ділянках, вільних від будь-яких забруднюючих речовин, використання яких неприпустиме під час виробництва такої продукції. Отже, стан земельних ділянок, що використовуються для ведення органічного тваринництва, має відповідати вимогам, що впливають із закріпленого в Земельному кодексі України принципу екологічної безпеки. Слід погодитися і з П. Ф. Кулиничем, який пропонує вважати сертифікованими для потреб органічного землеробства землями сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких за своїми продуктивними й екологічними характеристиками відповідають визначеним законодавством критеріям (нормативам)¹. При цьому придатні для ведення органічного тваринництва земельні ділянки, як вбачається, ще й мають бути розташовані в межах спеціальних зон, призначених для таких цілей.

Підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва продукції аквакультури визначаються Законами України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про аквакультуру», Детальними правилами виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури. Статтею 22 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» встановлено вимоги до органічної аквакультури: а) урахування здатності об'єктів аквакультури пристосовуватися до перебування у повністю або частково контрольованих умовах; б) використання переважно природних методів репродукції; в) годування об'єктів аквакультури органічними кормами; г) регулярне очищення й дезінфекція використовуваного обладнання, басейнів, водойм, приміщень та споруд; д) використання засобів для очищення й дезінфекції виключно з речовин, які включені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється ви-

---

¹ Кулинич П. Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти. *Держава і право: зб. наук. пр.* Серія: «Юрид. і політ. науки». Київ, 2009. Вип. 43. С. 416.

користувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; е) гуманне ставлення до об'єктів аквакультури, зведення до мінімуму їхніх страждань, утримання з урахуванням їх фізіологічних та поведінкових потреб. Закон містить і додаткові вимоги до органічної аквакультури, поділяючи їх на групи щодо: походження й методів утримання, розведення, годування, профілактики хвороб і ветеринарного лікування.

При виробництві органічної продукції (сировини) аквакультури згідно з п. 11 зазначених Детальних правил необхідно забезпечити проведення оцінки стану навколишнього природного середовища з урахуванням умов останнього й можливих негативних впливів на нього. Дане положення вбачається слушним з огляду на необхідність мінімізації можливого негативного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля задля забезпечення його розвитку на умовах сталості. З цією метою виробник розробляє план сталого управління, в якому визначає заходи з управління виробничими одиницями для збору врожаю аквакультури, до якого додається інформація про вплив діяльності на довкілля; з проведення моніторингу стану довкілля і зменшення негативного впливу на навколишнє водне та наземне середовище; відомості про нагляд за справністю обладнання; програму зменшення відходів, яку слід брати до уваги у процесі провадження будь-якої діяльності. Наявність указанного плану – одна з обов'язкових умов ведення органічного виробництва продукції аквакультури.

Звернімо увагу на те, що органічне виробництво продукції аквакультури може здійснюватися виключно у водоймах і на їх ділянках, вільних від будь-яких забруднюючих речовин. Між тим, зараз в Україні більшість водних об'єктів належать до категорії забруднених і дуже забруднених. При цьому Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури закріплюють необхідність здійснення заходів щодо очищення та поліпшення якості води та створення системи запобігання забрудненню водойм (п. 8 і 9). Це зумовлює обов'язок виробників робити капітальні вкладання у водний об'єкт, призначений для ведення органічної аквакультури, й тягне додаткові витрати. Зазначене вимагає відповідної фінансової підтримки органічних

виробників з боку держави на етапі створення й розвитку органічного виробництва продукції аквакультури, що підтримується й науковцями¹. Адже державі так само належить бути зацікавленою в розвитку органічного виробництва як засобу забезпечення сталого розвитку агросфери.

Ще однією проблемою сьогодні слід назвати брак відповідних державних стандартів органічної продукції тваринного походження. Дійсно, її виробники посилаються на чинні ДСТУ традиційної продукції тваринного походження, зазначаючи, що її вироблено в умовах органічного виробництва. Утім, безумовно, стандарти продукції традиційного сільгоспвиробництва й органічної продукції мають бути різними. А відповідні державні стандарти на органічну продукцію тваринництва потрібно розробити й затвердити окремо по різних її видах. Слід зазначити, що державні стандарти на органічну сільськогосподарську продукцію прийнято у Російській Федерації (ГОСТ Р 57022-2016 «Продукція органічного виробництва»), в Республіці Узбекистан (O`zDSt 3084/ 2016 «Органічні сільськогосподарські та харчові продукти») та в інших державах.

В цілому, розвиток органічного виробництва у галузі тваринництва сьогодні в Україні стримує низка чинників, які за сферою походження можна поділити на зовнішні і внутрішні. Зовнішні стримуючі чинники виникають у зовнішньому середовищі стосовно сільгоспвиробника. Серед них: (а) правові – значна кількість прогалин і дефектів у законодавстві, яке врегульовує відносини у сфері органічного сільського господарства, відсутність відповідних державних стандартів на органічну сільськогосподарську продукцію по окремих її видах; (б) економічно-соціальні – високі фінансові витрати при переході на цю форму господарювання, відсутність стимулювання розвитку й підтримки органічних виробників з боку держави, низький рівень життя значної частини населення; (в) об'єктивно-природні – нинішній стан сільськогосподарських угідь, водних об'єктів, лісів, повітря, всього навко-

---

¹ Гордєєв В. І. Правове забезпечення виробництва органічної продукції аквакультури. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 42, 43.

лишнього природного середовища, які десятки років використовувалися в цілях традиційного сільгоспвиробництва. Потрібен час, щоб природне середовище могло самовідновитися й цілком очиститися від забруднюючих його хімічних сполук і речовин; (г) організаційні – брак Державного Реєстру операторів, внесення до якого є визначальною ознакою права на здійснення виробництва органічної продукції; (д) психологічні – відсутність впевненості у споживачів в тому, що продукція, яка позиціонується виробниками як органічна, дійсно є такою.

Внутрішні чинники характеризують самого виробника і поділяються на: (а) чинники економічного характеру (нестача необхідних коштів, трудових ресурсів тощо), (б) особистісного характеру (спрямованість лише на отримання максимального прибутку без уваги до довкілля, а також реалізація продукції традиційного виробництва під маркою органічної та ін.), (в) земельного характеру (дефіцит придатних для ведення органічного виробництва земельних ділянок, розташування їх у зонах, непридатних для його ведення). Комплексне подолання перелічених чинників створить відповідне підґрунтя для активного розвитку в Україні органічного сільського господарства.

Україна має великий потенціал для виробництва органічної продукції тваринництва, бджільництва, аквакультури, її реалізації шляхом експорту, а також постачання на внутрішній ринок у середньостроковій перспективі. Органічна продукція стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача. З урахуванням цього Україна може стати одним з головних експортерів такої продукції як на ринку ЄС, так і на світовому ринку. Доцільність упровадження в Україні органічного сільськогосподарського виробництва у галузі тваринництва зумовлюється також необхідністю збереження довкілля, розвитку сільських територій, підвищення ефективності й сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпечення населення якісною та екологічно безпечною продукцією тваринного походження, поліпшення іміджу України як виробника й експортера високоякісної органічної продукції, а також забезпечення продовольчої безпеки держави.

4.2. Проблеми правового забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції аквакультури

Органічне виробництво сільськогосподарської продукції є одним із раціональних та екологічних методів ведення сільського господарства. Останнім часом як в Україні, так і в усьому світі у зв'язку з необхідністю зміни парадигми сільськогосподарського господарювання, запровадженням концепції сталого розвитку в агросферу все більшої актуальності набуває розвиток органічного сільськогосподарського виробництва у галузі тваринництва. Виробництво органічної продукції тваринного походження виступає практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки воно передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави й одночасно гарантує населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки¹.

Забезпечення повноцінного життя та міцного здоров'я людини декларується пріоритетом у діяльності більшості держав. Значною мірою здійснення зазначеного залежить від гарантування якості, безпечності та доступності продуктів харчування, серед яких особливу увагу слід звернути на рибну продукцію².

Аквакультура сьогодні є перспективним напрямком розвитку рибиництва. У період світового падіння рибних запасів, що спостерігається у промисловому рибальстві за останні десятиріччя, стрімкого розвитку набуває виробництво органічної сільськогосподарської продукції аквакультури – вирощування водних біоресурсів у контрольованих умовах³. Вперше термін «аквакультура»

---

¹ Каблучка Є. За останні півтора роки кількість органічних виробників збільшилася вдвоє. ЕнергоЛайф. інфо. URL: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846> (дата звернення: 27.08.2018).

² Риба – користь і корисні властивості риби URL: <https://korust.znay.info/rybakoryst-i-korysni-vlastyvosti-ryby>.

³ Шовкун Ю. В. Проблеми правового регулювання та визначення аквакультури. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 4. 2016. С. 77–80.

було використано в 1975 році при поясненні поняття «океанологія» в третьому виданні «Великої радянської енциклопедії». Зазначалось, що аквакультура (лат. aqua – вода; cultura – вирощування, догляд) – це розведення і вирощування водних організмів (риб, молюсків, ракоподібних, водоростей) у контрольованих умовах для підвищення продуктивності водойм¹.

Законодавство України про аквакультуру ґрунтується на нормах Конституції України. Саме на це слушно вказує В.В. Носік, що набуття й реалізація фізичними та юридичними особами право на виробництво органічної сільськогосподарської продукції тваринництва, бджільництва, аквакультури відповідно до вимог чинного аграрного законодавства необхідно розглядати як одну із складових здійснення гарантованого у ст. 50 Конституції України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в аграрній сфері².

Відповідно до ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, у тому числі в сфері аквакультури. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів, тому забезпечення якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції аквакультури відповідно до вимог аграрного законодавства необхідно розглядати як одну із складових норм ст. 50 Конституції України.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції аквакультури, як і будь-якої іншої, відбувається не стихійно, а відповідно до усталених державою правил, які містяться в нормативно-правових актах, правових звичаях, правових прецедентах, нормативно-правових договорах. Нормативно-правова база в сфері аквакультури складається із Законів України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та мар-

---

¹ Шаляпин Г.О. . О проблеме определения понятия «Аквакультура» в международном и национальном праве. *Електронне приложєние к «Российскому юридическому журналу»*. 2011. № 2. 195 с.

² Носік В. В. Право на органічне землеробство у контексті здійснення права на безпечне життя і здоров'я довкілля в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 177–181.

кування органічної продукції», «Про аквакультуру», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про тваринний світ», інших законодавчих актів, міжнародних договорів України, які застосовуються в Україні в порядку, передбаченому Законом України «Про міжнародні договори України», та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері рибництва є Закон України «Про аквакультуру», який визначає принципи державної політики, основні засади розвитку і функціонування аквакультури, правові основи діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури. Дія цього Закону України поширюється на правовідносини у сфері аквакультури, що здійснюються у внутрішніх водних об'єктах (їх частинах), рибогосподарських технологічних водоймах, внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній (морській) економічній зоні України, а також на ділянках суші території України, які використовуються для цілей аквакультури. Діяльність у сфері аквакультури не належить до спеціального використання водних біоресурсів.

В ньому регламентується процес вирощування рибної продукції для її подальшої реалізації. Зокрема виділяються три основні напрями отримання товарної аквакультури: 1) випасна, 2) ставкова, 3) індустріальна. Для здійснення випасної аквакультури використовуються рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), рибогосподарські технологічні водойми при цьому не використовуються. Випасна аквакультура здійснюється за екстенсивною формою за відсутності негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Незважаючи на те, що в чинному законодавстві існують нормативно-правові акти, які регламентують правові питання рибного господарства, вбачається, що сучасний стан врегулювання цих суспільних відносин є недосконалим, характеризується наявністю прогалин, колізій та дублюванням правових норм. Передусім варто звернути увагу на відсутність єдиного підходу до термінологічного апарату. Зокрема, чинне законодавство містить різні визначення основних, базових понять, таких як: рибне господарство, риб-

ництво, аквакультура, рибальство, промисел, водні живі ресурси тощо¹.

В контексті зазначеного необхідно деталізувати, що під поняттям «рибне господарство» розуміється галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості. Із наведеного визначення не зрозуміло, чи є ведення рибного господарства сільськогосподарською діяльністю. Для з'ясування цього питання слід зосередити увагу на понятті «аквакультура», яке визначається Законом України «Про аквакультуру»².

Варто зазначити, що чинне законодавство вживає терміни «рибництво» та «аквакультура» як синоніми. Зокрема, в ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» закріплено два ідентичні визначення понять «рибництво» (підгалузь рибного господарства) та «аквакультура»³. Більш широке та деталізоване визначення цих понять містить ст. 1 Закону України «Про аквакультуру», відповідно до якої аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури в повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-плеїнної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надан-

---

¹ Марченко С. І. Особливості правового регулювання рибного господарства в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 243. С. 85–93.

² Правове регулювання виробництва рибної продукції. URL: https://pidruchniki.com/86699/agropromislovis/pravove_regulyuvannya_virobnitstva_ribnoyi_produktsiyi.

³ Марченко С. І. Особливості правового регулювання рибного господарства в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 243. С. 85–93.

ня рекреаційних послуг. Таким чином С. І. Марченко зазначає, що законодавство містить широке та вузьке визначення аквакультури. У вузькому розумінні термін «аквакультура» є тотожним «рибництву» і полягає у штучному розведенні, утриманні та вирощуванні водних живих ресурсів. У широкому розумінні аквакультура включає рибництво та інші види діяльності, у тому числі й надання рекреаційних послуг¹.

Порівняння наведених визначень дає підстави стверджувати, що сільськогосподарською слід вважати таку діяльність (зокрема і в сфері рибного господарства), що передбачає вирощування тварин чи рослин (гідрофіти), які мають різноманітні пристосування для життя у воді. Це цілком узгоджується з розумінням аграрного права як галузі права, нормами якої врегульовано суспільні відносини з виробництва сільськогосподарської продукції, її подальшої переробки та реалізації².

Нині Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» є загальним нормативно-правовим актом, який врегулював відносини в усіх галузях органічного сільськогосподарського виробництва, у тому числі й в тваринництві та аквакультурі. Як зазначає Т. В. Курман, позитивними його новелами виступають визначення понять органічного тваринництва та органічної аквакультури, а також закріплення вимог щодо органічного виробництва в цих галузях³.

Зокрема, цей Закон закріплює основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах.

---

¹ Марченко С. І. Особливості правового регулювання рибного господарства в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 243. С. 85–93.

² Аграрне право України: підруч. для студ. виш. навч. закл. / В. П. Жушман [та ін.]; за ред.: В. П. Жушман, А. М. Статівка. Харків: Право, 2010. 296 с.

³ Курман Т. В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.

Відповідно до ст. 1 цього Закону визначається поняття «органічна аквакультура» – органічне виробництво, пов’язане із штучним розведенням, утриманням та вирощуванням об’єктів аквакультури відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Відносини у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції в Україні регулюються Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» та виданими відповідно до нього нормативно-правовими актами, законодавством про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров’я та благополуччя тварин, про карантин рослин, про захист рослин, про насінництво та розсадництво, про ветеринарну медицину, про бджільництво, про аквакультуру, про виноградарство та виноробство, про охорону і використання рослинного і тваринного світу, а також земельним, лісовим, екологічним та іншим спеціальним законодавством, що регулює відносини у цій сфері.

Органічна аквакультура є галуззю органічного виробництва.

Вимогами до органічної аквакультури є: врахування здатності об’єктів аквакультури пристосовуватися до перебування у повністю або частково контрольованих умовах; використання переважно природних методів репродукції; годування об’єктів аквакультури органічними кормами, крім тих видів об’єктів аквакультури, яким не згодують корми під час вирощування; регулярне очищення та дезінфекція обладнання, басейнів, водойм, приміщень та споруд, що використовуються для об’єктів аквакультури; використання засобів для очищення та дезінфекції споруд для утримання об’єктів аквакультури під час органічного виробництва виключно з речовин, включених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; гуманне ставлення до об’єктів аквакультури, у тому числі зведення до мінімуму їхніх страждань, та утримання об’єктів аквакультури з урахуванням фізіологічних та поведінкових потреб.

Додатковими вимогами до органічної аквакультури є:

1) щодо походження та методів утримання: вирощування молодняка, який походить з маточного стада, що вирощене відповідно до вимог органічного виробництва; персонал повинен володіти базовими знаннями і навичками щодо здоров'я та належного утримання об'єктів аквакультури; тривалість транспортування об'єктів аквакультури має бути зведена до мінімуму із забезпеченням належних умов утримання;

2) щодо розведення: забороняється штучна гібридизація, клоонування і виробництво одностатевих різновидів, синтез поліплоїдних форм; створення належних умов, що відповідають потребам певного виду, для управління маточним стадом, вирощування і виробництва молодняка;

3) щодо годування: задоволення потреб у харчуванні природним шляхом під час виробництва об'єктів аквакультури (у тому числі моллюсків), яким не згодують корми під час вирощування, а які живляться природним планктоном, крім молодих особин, що відгодовуються у розплідниках та інкубаторах; щодо неорганічних кормових матеріалів рослинного походження, кормових матеріалів тваринного і мінерального походження, кормових добавок, певних продуктів, які застосовуються у годуванні тварин і в якості технологічних добавок, дозволяється використовувати лише речовини, внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; забороняється використовувати активатори росту і синтетичні амінокислоти;

4) щодо профілактики хвороб і ветеринарного лікування: профілактика хвороб повинна ґрунтуватися на утриманні тварин у оптимальних умовах завдяки вибору відповідного місця, оптимальної конструкції споруд, а також завдяки належному господарюванню і управлінню, у тому числі шляхом регулярної очистки та дезінфекції споруд і обладнання, застосування високоякісних кормів, відповідної щільності розміщення, а також вибору відповідних видів; негайне лікування хвороби для запобігання стражданню тварин; заборона використання синтетичних алопатичних ветеринарних лікарських засобів та антибіотиків, крім випадків, коли застосування фітотерапевтичних, гомеопатичних чи інших продуктів є не-

доцільним; дозволяється використання імунологічних ветеринарних препаратів; дозволяється використання ветеринарних засобів для захисту здоров'я людей і тварин відповідно до законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Вимогами до виробництва органічних морських водоростей є: вирощування морських водоростей у прибережних районах, не забруднених речовинами, що забороняється використовувати під час виробництва органічної продукції або іншими шкідливими для здоров'я людини речовинами; використання добрив лише при вирощуванні у закритих виробничих об'єктах, якщо їх використання дозволяється законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; збирання диких водоростей та їхніх частин, що ростуть у морських природних умовах лише в районах зростання водоростей, не забруднених речовинами, що заборонені до використання під час органічного виробництва та збирання яких не впливає на стабільність природного середовища, існування або збереження видів рослин у районі збирання відповідно до законодавства; використання органічних і бактеріальних добрив, препаратів, меліорантів, регуляторів росту рослин, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для підвищення урожайності морських водоростей, для поліпшення якості морських водоростей, що розщеплюються біологічно, лише у порядку та обсягах, визначених Порядком (детальними правилами) органічного виробництва та обігу органічної продукції. Використання мінеральних азотних добрив забороняється.

Додатковими вимогами до органічного виробництва диких водоростей є: заготівля диких водоростей та/або їхніх частин у районах їх зростання, що мають високу екологічну якість, не піддавалися обробці речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, або шкідливими для здоров'я людини речовинами; відсутність впливу заготівлі диких водоростей на стабільність природного середовища, існування або збереження видів рослин у районі збирання та виснаження його ресурсів; забезпечення простежуваності диких водоростей.

Для виробництва органічної аквакультури тривалість перехідного періоду щодо водних об'єктів, які не можуть бути висушені, очищені та дезінфіковані, становить 24 місяці; щодо об'єктів, які були висушені або знаходилися під паром, перехідний період становить 12 місяців; щодо об'єктів, які були висушені, очищені та дезінфіковані, перехідний період становить шість місяців.

Орган сертифікації може визначити ретроспективну дату початку перехідного періоду, якщо з такої дати водні об'єкти не піддавалися обробці речовинами іншими, ніж ті, що дозволені законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Тривалість перехідного періоду щодо місць збору морських водоростей становить шість місяців. Тривалість перехідного періоду щодо культивування морських водоростей не може бути менше ніж шість місяців або один повний виробничий цикл.

Орган сертифікації може дозволити одночасне органічне та неорганічне виробництво об'єктів аквакультури за умови їх чіткого розділення, різних фаз виробництва та різних періодів утримання. Орган сертифікації може дозволити одночасне вирощування в інкубаторах та розплідниках органічного та неорганічного молодняка об'єктів аквакультури за умови його фізичного розділення та окремої системи подачі води.

У той же час у ст. 28 Закон встановив більш жорсткі вимоги до органу сертифікації, передбачивши внесення до Реєстру органів сертифікації підприємство, установу, організацію чи їхній підрозділ, що: 1) має акредитацію відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» у сфері органічного виробництва та/або обігу продукції за однією або кількома з таких галузей; 2) є юридичною особою, зареєстрованою згідно із законодавством України; 3) не є оператором; 4) має належну матеріально-технічну базу та інші об'єкти інфраструктури, необхідні для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; 5) може підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції (досвід роботи та спеціальні знання у відповідній галузі органічного виробництва); 6) має принаймні одного інспектора з відповідної галузі органіч-

ного виробництва та/або обігу органічної продукції, який працює на постійній основі. Вимоги до такого інспектора закріплені у ст. 30 Закону.

Спеціальні правила органічного сільськогосподарського виробництва продукції (сировини) аквакультури на сьогодні встановлені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури» від 30 вересня 2015 р., які визначають вимоги до виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури та є обов'язковими для її виробників (фізичних та юридичних осіб).

Основою виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури є: відповідне планування і організація біологічних процесів, які базуються на екосистемах з використанням їх внутрішніх природних ресурсів, із застосуванням методів, які забезпечують використання живих організмів і механічних методів виробництва, виробництва органічної продукції аквакультури на засадах раціонального використання водних біоресурсів, заборони застосування генетично модифікованих організмів, похідних генетично модифікованих організмів або продуктів, вироблених генетично модифікованими організмами, за винятком ветеринарних медичних продуктів, та за результатами оцінки ризику, а також у разі потреби здійснення запобіжних і профілактичних заходів, обмеження застосування вхідних продуктів; зведення до мінімуму використання ресурсів, що не відновлюються, і продуктів несільськогосподарського походження; урахування місцевого або регіонального екологічного балансу під час вибору продукції для виробництва; підтримання у здоровому стані об'єктів аквакультури шляхом стимулювання природного імунного захисту, а також вибір відповідних кормів і методів господарювання; підтримання біологічного розмаїття природних водних екосистем, забезпечення функціонування у належному стані навколишніх водних і суходільних екосистем.

Виробництво органічної продукції (сировини) аквакультури здійснюється на ділянках, вільних від будь-яких забруднюючих речовин, використання яких неприпустиме під час виробництва такої продукції.

Органічні та неорганічні виробничі потужності для виробництва аквакультури повинні належним чином відокремлюватися.

Виробники ведуть відповідні записи для підтвердження такого відокремлення. Підрозділи, на яких виробляються неорганічні об'єкти аквакультури, також підпорядковуються системі контролю органічних об'єктів аквакультури. Заходи з відокремлення органічних та неорганічних виробничих потужностей здійснюються з урахуванням природних процесів, відокремлених систем подачі води, дотримання відстаней, течії і розташування відносно неї виробничих потужностей.

У ставках, штучних місткостях для вирощування риби та каналах, які використовуються для виробництва продукції аквакультури, облаштовуються ложа з природною фільтрацією або біологічними чи механічними фільтрами для збирання відходів чи застосовуються водні рослини та/або тварини (двостулкові молюски), які сприяють очищенню та поліпшенню якості води. У разі потреби двічі на рік проводиться моніторинг стічних вод з підприємств аквакультури.

Системи запобігання забрудненню повинні розміщуватися в місцях, у яких водний потік та глибина є такими, що забезпечують мінімізацію впливу на дно водойми та навколишнє водне середовище, мають відповідний дизайн, конструкцію сажалок, та утримуватися з урахуванням їх місця розташування в навколишньому природному середовищі.

Дизайн та конструкція водних систем, які запобігають потраплянню забруднюючих речовин, забезпечують такі значення фізико-хімічних параметрів, які гарантуватимуть підтримання здоров'я об'єктів аквакультури та задоволення їх поведінкових потреб.

Слід забезпечити проведення оцінки стану навколишнього природного середовища з урахуванням умов такого середовища, можливих негативних впливів, того, що результати оцінки повинні гарантувати прийнятність органічного виробництва (сировини) аквакультури, а також інтересів громадськості.

Системи запобігання забрудненню проектуються, розміщуються і функціонують таким чином, щоб мінімізувати ризик виникнення можливих нещасних випадків.

Виробник розробляє план сталого управління, в якому визначено заходи з управління виробничими одиницями для збору врожаю аквакультури, який щороку оновлюється та до якого додається ін-

формація про вплив діяльності на навколишнє природне середовище, проведення моніторингу стану довкілля, а також заходи, які здійснюються з метою зменшення негативного впливу на навколишнє водне та наземне середовище, включаючи кількість поживних речовин за один цикл виробництва чи за один рік. Зазначений план повинен містити відомості про нагляд за справністю обладнання. Складовою плану сталого управління є програма зменшення відходів, яку слід брати до уваги під час провадження будь-якої діяльності.

Виробник веде та зберігає журнал обліку, який у будь-який час повинен бути доступним для центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів. У журналі обліку міститься інформація про: 1) походження і дату надходження, перехідний період об'єктів аквакультури, які доставлені у господарство з вирощування об'єктів аквакультури (далі – господарство); 2) номер партії, вік, кількість особин, вагу та призначення об'єктів аквакультури, які вибули з господарства; 3) втрачену рибу; 4) тип і кількість корму для риби, задокументовані випадки використання додаткових кормів для коропів; 5) цілі, дату лікування, дозування, тип застосованого лікувального засобу та період відвикання у разі лікування об'єктів аквакультури; 6) здійснення заходів запобігання захворюванням: чистку, висушування, водні процедури.

Поряд з водоймами забезпечується наявність природної рослинності, буферної зони, на якій не дозволяється вирощувати органічну продукцію аквакультури.

Розташоване на суші господарство повинне відповідати таким вимогам: здійснення відстежування та контролю за рівнем витрат та якістю води, що надходить та виходить у проточних системах; наявність природної рослинності на не менш як 5 відсотках периметру («земля-вода») зони.

Штучний обігрів чи охолодження води допускається лише в інкубаторах та розплідниках. Вода з природних свердловин використовується для підігріву чи охолодження на всіх стадіях виробництва.

У разі виробництва прісноводної риби дно рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми по-

винне відповідати природним умовам. У разі вирощування коропа дно рибогосподарського водного об'єкта та рибогосподарської технологічної водойми повинне бути з природного ґрунту.

Система подачі води повинна бути відокремлена та оснащена природними, біологічними фільтрами, технологіями природної фільтрації, в окремих випадках – механічними фільтрами з метою збирання відходів.

Заборонено застосування установок замкнутого водопостачання, крім інкубаційних цехів та басейнів, під час виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури, а також під час виробництва видів, що використовуються як корм для відгодівлі об'єктів аквакультури.

У разі ведення індустріальної аквакультури застосовуються механічні фільтри для збирання відходів, а також за можливості водяна рослинність або двостулкові молюски та інші водні біоресурси для покращення якості стічних вод.

Забезпечується ефективне використання наявних ресурсів органічних добрив (гною, торфу та торфогнойових компостів, сапропелю, органічних відходів переробки сільськогосподарської продукції тощо).

Заходи з біологічної меліорації або хімічної меліорації здійснюються із застосуванням місцевих покладів вапняків, крейди і мергелів.

Під час виробництва органічної аквакультури (сировини) забезпечується використання відновлюваних джерел енергії та матеріалів, які підлягають вторинній переробці. Залишкове тепло використовується мінімально.

На початку збору врожаю проводиться оцінка біопродуктивності. Під час транспортування слід забезпечити дотримання належних умов утримання об'єктів аквакультури. Забезпечується створення умов, що відповідають потребам певного виду для управління маточним стадом, вирощування і виробництва молодняка.

Утримання об'єктів аквакультури здійснюється з урахуванням особливостей технології вирощування та географічного розташування господарства (зони аквакультури). Утримання об'єктів аквакультури здійснюється таким чином, щоб унеможливити їх

потрапляння у навколишнє природне середовище. Персонал, який безпосередньо працює з об'єктами аквакультури, повинен володіти необхідними базовими знаннями і навичками щодо здоров'я та належного утримання таких об'єктів.

Втручання людини у природні процеси, що притаманні для об'єктів аквакультури, повинне бути мінімальним з використанням належного устаткування та складенням відповідної звітності з метою уникнення травм та стресових ситуацій. Методи догляду за маточним стадом гарантують мінімізацію ризику заподіяння фізичної шкоди та стресу; у разі потреби допускається застосування анестезії. Кількість операцій із схрещування повинна бути мінімальною для забезпечення нормального функціонування риб.

Організація середовища утримання органічних об'єктів аквакультури здійснюється з дотриманням таких умов: наявність достатнього простору для нормального існування об'єктів аквакультури з урахуванням потреб кожного їх виду; утримання об'єктів у воді належної якості з відповідним рівнем розчиненого у воді кисню; відповідність рівня температури та освітлення біологічним потребам видів з урахуванням географічного розташування господарств. Жива риба транспортується у відповідних цистернах, заповнених чистою водою такої температури та з такою кількістю кисню, що задовольняють її фізіологічні потреби. Перед транспортуванням органічної риби та рибної продукції цистерни повинні бути добре очищені, продезінфіковані та промиті. Для зменшення стресу органічної риби здійснюються відповідні заходи. Під час транспортування щільність посадки особин не повинна бути такою, що може заподіяти їм шкоду. Під час вибору порід та видів об'єктів аквакультури враховується їх здатність пристосовуватися до перебування у штучних умовах або у відповідних рибогосподарських водних об'єктах та рибогосподарських технологічних водоймах. Місцеві види використовуються для виведення порід, які будуть більш пристосовані до умов існування у господарстві, мають належний стан здоров'я та розвинуту систему травлення. Центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, надається документальне підтвердження походження об'єктів аквакультури, які надходять до господарства. Для

відтворення відбираються такі види об'єктів аквакультури, під час догляду за якими не буде заподіяно значну шкоду диким видам об'єктів аквакультури.

Не допускається синтез поліплоїдних форм, штучна гібридизація, клонування і виробництво одностатевих форм, за винятком ручного вибраковування. З урахуванням впливу щільності популяції та практики господарювання на умови існування об'єктів аквакультури проводиться постійний моніторинг стану об'єктів вирощування за такими показниками, як пошкодження плавців, інші ушкодження тіла, темпи росту, поведінка та загальний стан здоров'я.

Під час вирощування органічної продукції щільність посадки (біомаса) та практика господарювання з виробництва об'єктів аквакультури повинна відповідати показникам. Під час використання штучного освітлення враховуються такі обмеження: тривалість світлового дня не перевищує максимального рівня, за якого гарантується дотримання етологічних потреб, географічних умов та загального стану тварин на господарстві; цей максимальний рівень не перевищує 16 годин протягом дня, крім цілей відтворення. Необхідно уникати стрибкоподібних змін інтенсивності освітлення за допомогою використання ламп з функцією регулювання яскравості чи фонового освітлення. З метою підтримання нормального стану здоров'я та життєдіяльності тварин аерація заборонена, крім випадків, коли аератори працюють на відновлюваних джерелах енергії. Інформація про здійснення таких заходів фіксується в журналі виробництва продукції (сировини) аквакультури.

Використання кисню допускається лише у разі необхідності підтримання нормального стану здоров'я об'єктів аквакультури, під час критичних періодів виробництва чи транспортування, а також за таких умов: раптове підвищення температури, падіння атмосферного тиску чи забруднення водного середовища; нерегулярне проведення таких процедур, як відбір проб та сортування; для гарантування виживання популяції. Інформація про здійснення зазначених заходів фіксується в журналі виробництва продукції (сировини) аквакультури.

З організмами-забруднювачами боротьба ведеться лише вручну або за допомогою фізичних методів. Записи про здійснення захис-

них та запобіжних заходів, що запроваджуються проти хижаків, робляться в плані сталого управління. Заохочується проведення відповідної звірки та узгодження планів управління із сусідніми операторами.

Годівля об'єктів аквакультури здійснюється кормами, які відповідають їх харчовим потребам на різних стадіях розвитку. Рослинна частка корму повинна походити з органічного виробництва, а частка корму, отримана з водних тварин, – з природних популяцій риб, щодо яких існує висновок про їх задовільний стан. У процесі вирощування органічної молоді водних тварин як корм може використовуватися традиційний для цих об'єктів аквакультури фіто- і зоопланктон.

Кормовий раціон може містити не більш як 60 відсотків органічної продукції рослинництва. Організація кормового режиму для риб, ракоподібних та голкошкірих здійснюється з дотриманням таких умов: здоровий стан об'єктів аквакультури; висока якість продукції, включаючи харчовий склад, який повинен гарантувати високу якість остаточної їстівної продукції; незначний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Продукти харчування у раціоні хижих водних тварин використовуються з дотриманням таких умов: органічне походження кормового матеріалу; походження рибного борошна та жиру з продуктів переробки органічної аквакультури; походження рибного борошна, жиру та інгредієнтів рибного походження з продуктів переробки риб, виловлених для вживання людиною за умови здійснення сталого рибальства; у разі виготовлення кормів з цілої риби відповідна рибна сировина повинна походити з рибальства, яке здійснювалося з дотриманням вимог законодавства.

Астаксантин органічного походження, такого як панцири ракоподібних органічного походження, може використовуватися як корм для лосося та форелі з урахуванням їх фізіологічних потреб. Якщо органічні джерела недоступні, допускається використання природних джерел астаксантину (таких як дріжджі *Phaffia*).

Гістидин (*histidine*), отриманий в ході ферментації, може бути використаний як корм для лососевих риб, якщо кормові продукти не забезпечують достатню кількість гістидину, щоб задовольнити потреби раціону риб і запобігти утворенню катаракти.

Застосування іонізуючої радіації для оброблення органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка використовується в органічних харчових продуктах чи кормах, забороняється.

Кормовий раціон креветок може містити не більш як 25 відсотків рибного борошна і 10 відсотків риб'ячого жиру, отриманих під час здійснення сталого рибальства. З метою забезпечення креветок всіма необхідними речовинами у необхідній кількості в їх раціон може бути додано органічний холестерин. Якщо холестерин органічної якості недоступний, може бути використаний неорганічний холестерин, отриманий з вовни, моллюсків тощо.

У процесі вирощування органічних моллюсків на стадії личинок може бути використаний як корм фіто- і зоопланктон. Під час утримання таких об'єктів аквакультури, як моллюски та об'єкти інших видів, які живляться природним планктоном, забезпечується можливість задоволення їх потреб у харчуванні природним шляхом, крім молодих особин, що відгодовуються у розплідниках та інкубаторах. Не допускається використання активаторів росту та синтетичних амінокислот. Заборонено використання гормонів та гормональних добавок.

Профілактика захворювань ґрунтується на здійсненні заходів з утримання об'єктів аквакультури в оптимальних умовах завдяки вибору відповідного місця та оптимальної конструкції споруд, а також провадження на належному рівні господарської діяльності та управління, зокрема шляхом регулярного очищення та дезінфекції споруд і обладнання, застосування високоякісних кормів, відповідної щільності розміщення, а також вибору видів і різновидів.

У разі виникнення захворювання для запобігання стражданню об'єкта аквакультури лікування слід проводити негайно; традиційні хімічно синтезовані ветеринарні препарати, у тому числі антибіотики, можуть застосовуватися у разі потреби та виключно за умови, що застосування фітотерапевтичних, гомеопатичних та інших продуктів є недоцільним.

Допускається використання імунологічних ветеринарних медичних препаратів та використання ветеринарних медичних засобів для захисту здоров'я людей і тварин відповідно до вимог законодавства.

План управління здоров'ям об'єктів аквакультури повинен містити опис заходів з біобезпеки та запобігання захворюванням, включаючи письмову угоду про рекомендації щодо підтримання здоров'я, з урахуванням розмірів виробництва, надання кваліфікованих послуг від ветеринара, який повинен відвідувати господарство не рідше одного разу на рік, а у разі запобігання захворюванню двостулкових молюсків – не рідше одного разу на два роки.

Все обладнання, техніка та системи повинні бути чистими та продезінфікованими. Чищення обладнання та техніки проводиться за допомогою фізичних та механічних засобів.

У разі застосування «літування» як санітарно-профілактичного методу рибництва центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, визначає необхідність і тривалість застосування такого методу. Застосування методу «літування» документується після кожного виробничого циклу у відкритих системах виробництва у морі. Метод «літування» також рекомендується для інших способів виробництва, де використовуються танки, ставки та сажалки. Зазначений метод не є обов'язковим для вирощування двостулкових молюсків. Під час застосування методу «літування» сажалка або інша місткість, що використовуються для виробництва об'єктів аквакультури, вивільняється, дезінфікується та зберігається порожньою перед початком повторного використання.

Залишки рибного корму, фекалій і мертві тварини швидко видаляються, щоб уникнути будь-якого ризику заповідання значної шкоди навколишньому природному середовищу в частині забезпечення належної якості води, зведення до мінімуму ризиків захворювань та для запобігання привертанню уваги комах або гризунів. Ультрафіолетове світло і озон використовуються тільки в інкубаторах і розплідниках. Для біологічного контролю ектопаразитів переважно використовуються чистіша риба, прісна і морська вода та розчин хлориду натрію.

У разі коли, незважаючи на профілактичні заходи, виникають проблеми із здоров'ям, під час ветеринарного лікування використовуються: у першу чергу – речовини з рослин, тварин і мінералів у гомеопатичних розчинах; у другу чергу – рослини та їх екстрак-

ти, що не мають знеболюючої дії; у третю чергу – такі речовини, як мікроелементи, метали, природні імуностимулятори або дозволені пробіотики.

Використання алопатичних методів лікування обмежено двома курсами лікування на рік, за винятком вакцинації та схем примусового викорінення хвороби. У випадках, коли виробничий цикл становить менше одного року, застосовується обмеження щодо алопатичних методів лікування лише один раз на рік. Якщо вимоги стосовно обмеження щодо алопатичних методів лікування порушені, зазначені об'єкти аквакультури не можуть продаватись як органічні продукти.

Обмеження щодо використання препаратів для лікування паразитів, не включаючи обов'язкових схем контролю, становить два рази на рік або один раз на рік, якщо виробничий цикл становить менше ніж 18 місяців.

Період виведення алопатичних ветеринарних препаратів та препаратів для лікування паразитів, включаючи лікування під обов'язковим контролем та схеми елімінації хвороб, становить два встановлених періоди виведення або у разі, коли цей період не визначено, – 48 годин.

Про використання ветеринарних лікарських препаратів повідомляється центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів.

Вирощування двостулкових молюсків може проводитись в одній водній зоні одночасно з виробництвом органічних рибних об'єктів та морських водоростей у полікультурній системі з внесенням відповідного запису до плану сталого управління. Двостулкові молюски також можуть вирощуватись у полікультурі разом з береговими равликами.

Органічне виробництво двостулкових молюсків здійснюється у зонах, розділених стовпами, поплавцями або іншими чіткими мітками та у разі потреби обмежених сітчастими мішками, клітками та іншими штучними засобами. Органічні господарства з вирощування молюсків забезпечують максимальну безпеку для видів, що потребують охорони. У разі використання сіток від хижаків їх конструкція не повинна заподіяти шкоду птахам, що пірнають.

За умови незаподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, дотримання вимог законодавства дикий посадковий матеріал з-за меж виробничої одиниці може використовуватись для розмноження у разі, коли двостулкові моллюски походять з: колоній, які очевидно не переживуть зимову погоду; природних колоній, розташованих на збірних колекторах.

З метою відстеження робиться відповідний запис про те, як, де і коли було зібрано дикий посадковий матеріал. Дикий посадковий матеріал двостулкових моллюсків з неорганічних виробничих одиниць може бути введено до органічних виробничих одиниць у розмірі не більш як 80 відсотків у перший рік вирощування, 50 відсотків – у другий рік вирощування та 0 відсотків – у третій рік вирощування.

У виробництві застосовується щільність посадки, яка не перевищує щільність, що застосовується для моллюсків в неорганічних умовах виробництва у певній місцевості. Моллюски можуть бути оброблені вапнистим розчином один раз протягом виробничого циклу з метою контролю за конкуруючими організмами, що спричиняють забруднення.

Донне розведення моллюсків дозволяється, якщо у місцях збору та вирощування не заподіюється шкода навколишньому природному середовищу. Висновок щодо мінімального впливу на навколишнє природне середовище робиться за результатами огляду та звіту за використовуваною областю, який надається виробником центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів. Звіт додається як окрема глава до плану сталого управління.

Допускається вирощування устриць у мішках на опорних конструкціях, які встановлюються таким чином, щоб запобігти формуванню суцільного бар'єру вдовж узбережжя. Мішки або інші пристрої для вирощування устриць обережно розміщуються на дні відповідно до припливної течії для покращення виробництва.

Органічна аквакультура базується на вирощуванні об'єктів аквакультури, які походять з органічного маточного стада та органічного господарства. У разі відсутності об'єктів вирощування з органічного маточного стада або органічного господарства в ор-

ганічному господарстві використовуються виловлені дикі водні біоресурси чи неорганічні об'єкти аквакультури лише з метою годування, покращення генетичного матеріалу, а також в разі відсутності доступу до органічної аквакультури.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Детальних правил виробництва органічних морських водоростей» від 30 вересня 2015 р. визначаються особливості виробництва органічних морських водоростей для їх подальшого використання у харчовій, фармацевтичній промисловості та як корму для об'єктів аквакультури.

Під виробництвом органічних морських водоростей у цих Детальних правилах слід розуміти збирання в природному середовищі морських водоростей або їх вирощування на відокремлених ділянках природного середовища або у штучних місткостях та першину обробку для подальшого обігу.

Вирощування органічних морських водоростей здійснюється у прибережних районах моря, що не забруднені продуктами або речовинами, які не призначені для органічного виробництва, або забруднювачами, що загрожують органічній природі продуктів, або у штучних умовах на суходолі у закритих виробничих об'єктах з контрольованими умовами середовища помешкання, що відповідають вимогам законодавства про органічну продукцію (сировину).

На усіх стадіях вирощування органічних морських водоростей у природних умовах від збору молодих водоростей до збору врожаю застосовуються методи, що не викликають значного впливу на навколишнє водне середовище та популяцію водоростей. З метою забезпечення широкого генофонду для доповнення культивованої культури здійснюється регулярний збір молодих дикорослих водоростей.

Використання добрив не припускається, крім продукції, що вирощується у закритих виробничих об'єктах, і добрив, використання яких дозволено для органічного виробництва.

Для всіх видів виробничої діяльності, що провадяться для органічного виробництва морських водоростей, здійснюється екологічне оцінювання навколишнього природного середовища з урахуванням виробничих одиниць з метою встановлення умов розташування виробничої одиниці, навколишнього природного

середовища, що її оточує, та ймовірних наслідків експлуатації виробничої одиниці. Для видів діяльності та об'єктів, які підлягають оцінці впливу на довкілля, здійснюється оцінка впливу на довкілля в порядку, визначеному Законом України «Про оцінку впливу на довкілля».

Виробник розробляє план сталого управління виробництвом органічних морських водоростей на рік та подає його компетентному органу контролю чи уповноваженій ним установі, підприємству. План включає детальний опис впливу діяльності на навколишнє природне середовище, заходи щодо проведення моніторингу навколишнього природного середовища та щодо зменшення негативного впливу на таке середовище, що передбачають запобігання потраплянню поживних речовин у навколишнє природне середовище, повний опис установок на суходолі і морі та заходи щодо нагляду та ремонту технічного обладнання. У разі збирання диких морських водоростей до плану сталого управління додається повний опис і карта узбережжя та морських зон збирання та зон на суходолі, де провадиться діяльність після збирання. Виробник стежить, щоб зібраний обсяг органічних морських водоростей не був вищим за оптимальний для даного водного середовища з метою забезпечення можливості відновлення відповідної аквакультури та запобігання заподіяння шкоди водному середовищу. Під час виробництва органічних морських водоростей вживаються заходи до забезпечення належного стану навколишніх водних і суходільних екосистем.

Органічні морські водорості вирощуються лише на відокремлених ділянках природного середовища або з використанням продукції органічної аквакультури (вирощування риб, ракоподібних та молюсків), виробничі одиниці якої розташовані поблизу відокремленої ділянки природного середовища для вирощування органічних морських водоростей як частини полікультурної системи.

На виробничих об'єктах, де використовуються зовнішні джерела поживних речовин, їх рівень у стічних водах повинен бути таким самим або нижчим, ніж рівень у воді, що надходить. Оснащення та обладнання, яке використовується для вирощування морських водоростей, виготовляється з вторинної сировини.

Органічні та неорганічні виробничі одиниці повинні належним чином відокремлюватися. Під час планування розміщення відокремлених виробничих одиниць враховується природне розташування окремих систем водопостачання, відстань, течія припливів та відпливів і розташування органічної виробничої одиниці проти течії або за течією.

Виробник органічної продукції надає перевагу використанню відновлювальних джерел енергії та обов'язковому використанню матеріалів, які підлягають вторинній переробці. З метою запобігання недопущенню негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, збереження екобалансу водних об'єктів проводиться регулярний моніторинг якості стічних вод. Линви та інше устаткування, що використовується для вирощування морських водоростей, мають бути придатними для повторного використання або переробки.

Організми, що спричиняють біологічне обростання, видаляються лише фізичним шляхом або вручну та в разі можливості повертаються у море на відстані від господарства. Очищення обладнання та об'єктів здійснюється за допомогою фізичних або механічних засобів. Якщо кінцевим продуктом є свіжі морські водорості, для промивання свіжозібраних морських водоростей використовується морська вода. Якщо кінцевим продуктом є висушені морські водорості, для промивання може використовуватися питна вода. Сіль може використовуватися для усунення вологи. Виробничі дільниці, на яких використовується сіль для обробки водоростей, повинні бути облаштовані таким чином, щоб надлишок солі, а також відпрацьована сіль не потрапляли у навколишнє природне середовище.

Для висушування водоростей використовуються природні джерела теплової енергії або такі, що не наносять шкоди навколишньому природному середовищу. Використання відкритого полум'я, яке входить у прямий контакт з морськими водоростями з метою їх висушування, забороняється.

Збирання некультивованих морських водоростей і їх частин природного походження вважається органічним виробництвом у разі, коли: зони розповсюдження морських водоростей є екологічно чистими; збирання морських водоростей не впливає на довго-

строкову стабільність навколишнього природного середовища або збереження видів у зоні збирання.

Якщо морські водорості, які у подальшому маркуватимуться як органічна продукція (сировина), збираються на спільній (загальній) площі, на якій дозволяється реалізація вилученого щорічного ліміту органічної та неорганічної продукції, а не на відокремленій у просторі ділянці, призначеній лише для збирання органічної продукції (сировини), повинно бути забезпечене документальне підтвердження того, що весь урожай з такої площі відповідає вимогам органічного виробництва.

Виробник веде облік виробництва та збирання органічних морських водоростей у журналі обліку. У журналі обліку міститься така інформація: перелік видів, дата і кількість зібраних або вирощених органічних морських водоростей; дата внесення, тип і кількість використаного добрива.

У разі збору диких морських водоростей у журналі додатково зазначаються: інформація про історію діяльності із збору врожаю для кожного виду водоростей; кількість морських органічних водоростей, зібраних за один сезон; можливі джерела забруднення місця збору врожаю; відомості про обсяги щорічного врожаю для кожного водного об'єкта.

Зазначені особини вирощуються згідно з вимогами законодавства протягом не менше ніж трьох місяців до використання у виробництві органічної продукції сировини (аквакультури). Для видів діяльності та об'єктів, які підлягають оцінці впливу на довкілля, здійснюється оцінка впливу на довкілля в порядку, визначеному Законом України «Про оцінку впливу на довкілля».

4.3. Особливості правового забезпечення якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва

Одним із сучасних світових напрямів і способів реалізації політики сталого розвитку сільського господарства є функціонування органічного сільськогосподарського виробництва, яке висту-

пає запорукою забезпечення високого рівня безпечності та якості аграрної продукції, охорони природного середовища і розвитку сільської місцевості.

Станом на початок 2019 року в Україні налічувалося 617 операторів органічного виробництва¹, порівняно із 2016 роком, коли їхня кількість становила лише 284. Однією із головних причин таких швидких темпів зростання можна вважати підвищення попиту на органічну продукцію, яка має більш високі показники безпечності та якості у порівнянні із традиційною сільськогосподарською продукцією.

Вирощування органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, окрім вищезазначеного, має ще й низку екологічних, соціальних та економічних переваг, адже забезпечує економію енергетичних ресурсів при мінімальному впливі господарської діяльності аграрних товаровиробників на навколишнє середовище, а здорове, органічне харчування є запорукою збереження здоров'я населення та підвищення його життєвого рівня.

Особливого значення в аспекті забезпечення безпечності та якості органічної продукції набуває Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014р., що ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII². Вона передбачає співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, запровадження політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартизації, вимог щодо виробництва та схем якості.

Втім, правове регулювання відносин у зазначеній сфері сьогодні орієнтується переважно на законодавство Європейського Союзу через недосконалість вітчизняного.

---

¹ URL: <https://agropolit.com/news/11721-v-ukrayini-pratsuyue-ponad-600-operatoriv-organichnogo-virobnitstva>.

² *Відомості Верховної Ради України*. 2014. 40. Ст.2021.

Провідна роль у нормативно-правовому забезпеченні питань безпечності та якості харчових продуктів належить ЄС, де безпечність харчових продуктів визнається одним із головних пріоритетів політики. Регламентом № 178/2002 Європейського парламенту і Ради ЄС від 28.01.2002 р. визначено загальні принципи продовольчого права ЄС¹. Ці принципи закладено в основу національного законодавства держав-членів ЄС, і вони є орієнтиром для держав, що знаходяться на шляху євроінтеграції. Відповідно до п. 14 ст. 3 Регламенту небезпекою визнається дія біологічних, хімічних або фізичних процесів у харчовому продукті або кормовому засобі, яка може спричинити негативний вплив на здоров'я. Статтею 14 Регламенту «Вимоги до безпечності харчових продуктів» зазначено, що харчові продукти вважаються небезпечними, якщо вони: шкідливі для здоров'я; непридатні для споживання людиною в їжу.

Важливе значення для формування міжнародної нормативної бази у сфері органічного виробництва відіграють Організація з сільського господарства та продовольства ООН (FAO) і Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM). В 1963 р. Організацією з сільського господарства та продовольства ООН було утворено міждержавну організацію – Комісію Кодексу Аліментаріус, яка запровадила Міжнародні стандарти на харчові продукти, а також з метою введення єдиних міжнародних вимог розробила «Рекомендації щодо виготовлення, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів харчування». Міжнародною організацією IFOAM було сформульовано перші Базові стандарти щодо ведення органічного сільського господарства. Продукція не може бути визнана органічною, якщо вона не сертифікована органом, акредитованим у IFOAM.

Правовою основою європейського законодавства у зазначеній сфері є: Директива Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 щодо

---

¹ Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів: Регламент (ЄС) Європейського Парламенту і Ради № 178/2002 від 28.01.2002 р. URL: http://old.vet.gov.ua/int-coop/EU_requirement.

органічного виробництва і маркування органічних продуктів, Постанова Ради (ЄС) №834/2007 від 05 вересня 2008 р. «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції»¹.

В країнах, що не є членами Європейського Союзу, застосовується стандарт Міжнародних акредитованих органів сертифікації з органічного виробництва і переробки, еквівалентний Стандарту Європейського Союзу правила Ради (ЄС) № 834/2007, № 889/2008.

Слід зазначити, що законодавство ЄС чітко відмежовує питання безпечності харчових продуктів від їх якості. Державне регулювання, закріплене на законодавчому рівні у регламентах, директивах та інших документах європейських органів управління, стосується лише безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини. Додержання встановлених законодавчими актами вимог є обов'язковим, а їх порушення тягне за собою юридичну відповідальність. Ці вимоги охоплюють санітарно-гігієнічні норми для операторів харчового ринку, систем контролю, побудованих на принципах НАССР та захист інтересів споживачів і надання їм можливості робити компетентний вибір харчових продуктів, які вони споживають. Водночас якість продуктів харчування належить до сфери компетенції виробника і здійснюється за допомогою стандартів управління якістю, які стосуються управління на рівні компанії та відрізняються від інших стандартів, в яких регламентуються вимоги до етикетування та маркування, а також самого продукту або виробничих процесів². Отже цілком очевидно, що дуже важливо при нормативному формулюванні змісту понять «якість» та «безпечність» сільськогосподарської продукції приділяти увагу розмежуванню цих понять, виділяти специфічні ознаки, які відповідають їх суті.

Що стосується вітчизняного законодавства, то загальним Законом, який визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів є Закон України від 23 груд-

---

¹ Стандарт Європейського союзу по органіческому производству и переработке для третьих стран на основе Европейских инструкций (ЕС) 834/2007 и более подробных правил применения (ЕС) 889/2008. URL: http://media.wix.com/ugd/9aa478_ea7e358e110f477f8b921c13ada5373c.pdf.

² Брулевич В. В. Безпечність харчових продуктів за законодавством України та Європейського союзу. *Судова апеляція*. 2016. № 2(43). С. 78.

ня 1997 р. в редакції Закону України від 22 липня 2014 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»¹, проте в ньому чітко не встановлено, які саме показники визначають поняття «якості» та якими мають бути формалізовані характеристики цих показників, як не визначена і сама категорія «якість харчової продукції».

Окремими показниками якості харчового продукту Закон визнає показники та/або властивості харчового продукту, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань: відокремлення традиційного харчового продукту від інших харчових продуктів; інформування споживачів про властивості харчового продукту, в тому числі шляхом його маркування. Таке визначення дозволяє зробити висновок про те, що показники якості органічної сільськогосподарської продукції повинні відрізнятися від показників звичайної, традиційної продукції. Видається, що для ефективного управління якістю харчової продукції номенклатура її показників має бути чітко визначена Законом, вони мають бути значущими, стабільними, враховувати сучасні технології виробництва. Вважаємо, що до таких показників необхідно віднести зокрема: безпечність, надійність, економічність, екологічність, відповідність технологічним, гігієнічним та фізіологічним нормам тощо.

Відповідно до п. 7 ст. 1 Закону безпечним харчовим продуктом визнається – харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання. І навпаки, п. 44 цієї ж статті визначає, що небезпечний харчовий продукт – харчовий продукт, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для споживання. Отже, основними ознаками безпечності виступають придатність для споживання та відсутність шкідливого впливу на людину. При цьому сільськогосподарська продукція не повинна становити жодних ризиків для споживача за умови використання такої продукції за призначенням. Це означає, що виробник гарантує відсутність ризиків лише за умови дотримання правил її споживання.

Суттєвими властивостями органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, є такі, що характеризують саме її, і дають можливість відокремити її, наприклад, від

¹ *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 41–42. Ст. 2024.

традиційної сільськогосподарської продукції, як-то: екологічність, натуральність, відсутність консервантів або інших хімічних речовин, ГМО та ін. Відповідність вказаним властивостям має бути підтверджена сертифікатом. Ця ознака має правовий характер, адже закріплена у законах, підзаконних актах, технічних регламентах. Крім того важливого значення набуває врахування конкретних потреб споживача. Суттєвою споживчою властивістю такої продукції є її природність, відсутність неорганічних складових. Купуючи органічну продукцію, споживач розраховує на більш високі показники якості. Тому можна відзначити, що при формулювання змісту правової категорії «якість органічної продукції» має враховуватися як об'єктивна складова – закріплення вимог щодо якості в спеціальних нормативно-правових актах, стандартах та іншій технічній документації, підтвердження дотримання вимог сертифікатом відповідності, так і суб'єктивна – здатність задовольнити потреби споживача саме в натуральній, екологічно чистій продукції.

Формування якості органічної продукції відбувається під впливом технологічних заходів, умов і вимог що висувуються до процесів її вирощування. Сільськогосподарська продукція рослинного і тваринного походження набуває властивостей органічної лише внаслідок дотримання правил виробництва такого виду продукції. Разом із тим, слід погодитися з думкою С. І. Бугери, що вирішення проблеми якості сільськогосподарської продукції лише через суто організаційно-технологічний напрям не забезпечить необхідного результату, оскільки мета виробника і потреби споживача даного виду продукції через ряд причин (передусім економічних) не завжди співпадають. Єдиним чинником впливу при цьому може виступати лише правове регулювання та відповідне законодавче забезпечення, що формує правове поле діяльності у даному секторі економіки і враховує його особливості¹.

Як підкреслює В. М. Єрмоленко, серед усіх існуючих показників якості сільськогосподарської продукції найсуттєвішою,

---

¹ Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми удосконалення вітчизняного законодавства на основі міжнародного досвіду. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних відносин в Україні*: кол. моногр. / відп. ред. Т. Є. Харитоновна, І. І. Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.323, 326.

найважливішою з точки зору можливостей впливу на здоров'я та життя людини є її безпечність, що в загальному вигляді полягає у відсутності загрози шкідливого впливу цієї продукції, сировини та супутніх матеріалів на організм людини¹. Разом із тим, виробництво органічної сільськогосподарської продукції виступає засобом забезпечення екологічної безпеки, адже сприяє збереженню довкілля, біорізноманіття в агроландшафтах і тому має характеризуватися відсутністю шкідливого впливу не лише на споживача, а й на навколишнє середовище. У зв'язку з цим врахування впливу цих об'єктів одне на одного має суттєве значення при з'ясуванні поняття безпечності органічної сільськогосподарської продукції.

Отже категорія «безпечність органічної сільськогосподарської продукції» має більш широкий зміст порівняно із категорією «безпечність традиційної сільськогосподарської продукції», оскільки не обмежується впливом лише на здоров'я людини.

Особливості правового регулювання відносин у сфері якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції забезпечує спеціальний Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»² від 10 липня 2018 р. Відповідно до нього органічне виробництво вимагає суттєвих обмежень. Воно ґрунтується на забороні застосування: 1) будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин шляхом застосування для виробництва ГМО та продуктів, що містять, складаються або вироблені із ГМО, крім застосування ветеринарних лікарських засобів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених цим Законом; 2) синтетичних речовин, у тому числі агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин; 3) методів електричної або іншої стимуляції для примушування, що завдає тваринам болю, застосування транквілізаторів; 4) іонізуючого ви-

¹ Єрмоленко В. Категорія «сільськогосподарська діяльність» у аграрному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. №4. С. 124.

² Офіційний вісник України. 2018. № 62. Ст. 2131.

проміювання; 5) гідропонних методів; 6) використання штучно виведених поліплоїдних тварин та рослин; 7) речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману щодо природи (походження) продукту; 8) стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин, крім застосування речовин, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених цим Законом.

Щодо готової продукції, забороняється її рафінування, мінералізація, додавання штучних барвників, ароматизаторів, консервантів або інша обробка, яка впливає на природні властивості та показники її якості та безпечності. Тобто при органічному виробництві вимагається суворе дотримання встановлених вимог і підтвердження того, що продукція відповідає стандартам органічного господарювання. Отже, забезпечення належної якості органічної сільськогосподарської продукції є основним завданням стандартизації. Це завдання може бути досягнуто лише шляхом реалізації зазначених нормативів. У чинному ж законодавстві України спеціальні правові норми щодо стандартизації в зазначеній сфері відсутні, а загальні стандарти на традиційну сільськогосподарську продукцію рослинного і тваринного походження не відображають її специфічні показники і лише повністю дублюють міжнародні або іноземні без урахування національних особливостей – екологічних, кліматичних, географічних та ін. Саме тому запровадження вітчизняних стандартів органічної продукції має велике значення для забезпечення відповідності її більш високим критеріям якості та безпечності. На необхідність відповідних державних стандартів вказує і Т. В. Курман¹.

Правове регулювання безпечності та якості органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження слід розглядати як один із способів гарантування безпеки життя, здоров'я і навколишнього природного середовища, тому важлива роль у цій сфері відводиться державному регулюванню. Втім, слід відмітити, що в Законі України «Про основні принципи та вимоги

---

¹ Курман Т. В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С. 283.

до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначені лише принципи та напрями державної політики у цій сфері, а не принципи виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що не одне й те саме. Незважаючи на безспірну важливість принципу забезпечення безпечності та якості органічної продукції, він не знайшов відображення у Законі. В той час, як це положення має бути вихідним при правовому регулюванні зазначених суспільних відносин. Адже з урахуванням більш суворих вимог до її безпечності під час виробництва та обігу, органічна сільськогосподарська продукція не повинна становити жодних ризиків ані для споживача за умов використання такої продукції за призначенням, ані для навколишнього середовища. Вказаний принцип втілюється через заборону застосування в органічному виробництві ГМО, пестицидів, консервантів та інших шкідливих хімічних речовин.

Відповідно до п. 2 ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» продукт дозволяється маркувати як органічний, якщо він вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції і містить не менше ніж 95 % органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження та не більше 5 % неорганічних інгредієнтів. Причому це мають бути не будь-які неорганічні речовини, а лише ті, що містяться у Переліку речовин дозволених до використання в органічному виробництві.

На наше переконання, маркування такої продукції має здійснюватися диференційовано, з урахуванням її неорганічного вмісту. Потребує нормативної регламентації також єдиний національний перелік дозволених та заборонених в органічному виробництві речовин. Щодо гранично допустимих кількостей, то вважаємо, що для органічної продукції доцільно нормувати ці показники не як гранично допустимі, а як екологічно допустиму концентрацію, яка відповідає природному вмісту неорганічних речовин, показники якої мають бути нижчими за гранично допустимі, що вноrmовують якісні показники традиційної сільськогосподарської продукції.

Важливо зауважити, що правове регулювання органічного рослинництва і тваринництва здійснюється з урахуванням основних

складників цих галузей, що зумовлено особливостями виробництва кожного виду сільськогосподарської продукції. Спеціальними нормативними актами визначаються особливості виробництва окремих видів органічної продукції.

Так, Постановами Кабінету Міністрів України затверджені Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження від 30 серпня 2016 р.¹ Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження від 30 березня 2016р.², Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва від 23 березня 2016 р.³, Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури від 30 вересня 2015 р.⁴, Детальні правила виробництва органічних морських водоростей від 30 вересня 2015р.⁵

Дані нормативно-правові акти з урахуванням специфіки галузей сільськогосподарського виробництва визначають спеціальні правила органічного виробництва. Проте йдеться лише про сировину, неперероблену продукцію. Детальних приписів, які б регламентували специфіку переробки, зберігання, пакування продукції рослинного і тваринного походження, а також унормування перехідного періоду до сих пір не розроблено. Отже, логічним є висновок, що така прогалина у законодавстві стає на шляху належного правового регулювання якості та безпечності органічної продукції рослинного та тваринного походження.

Вимогами до органічного рослинництва, які безумовно впливають на якість та безпечність продукції є:

1) використання добрив, меліорантів, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для поліпшення якості рослинницької продукції, які розщеплюються біологічно, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

---

¹ *Офіційний вісник України*. 2016. № 9. Ст. 424.

² *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1120.

³ *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1023.

⁴ *Офіційний вісник України*. 2015. № 96. Ст. 3280.

⁵ *Офіційний вісник України*. 2015. № 96. Ст. 3278.

2) використання неорганічних засобів захисту рослин, меліорантів, регуляторів росту рослин лише у порядку та обсягах, визначених законодавством, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

3) заборона використання мінеральних азотних добрив;

4) регулярне очищення та дезінфекція приміщень та споруд, що використовуються для органічного рослинництва речовинами, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

5) використання для сівби органічного насіння та використання для посадки органічного садивного матеріалу, крім випадків, встановлених цим Законом;

6) здійснення біологічного контролю за шкідниками та хворобами рослин.

Відповідно до ч.2 ст.1 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження, основою виробництва органічної продукції є виключення з технологічного процесу її виробництва застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів і їх похідних та продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів, консервантів.

Аналіз норм, що регулюють процес виробництва органічної продукції тваринного походження дозволяє зробити висновок, що на якість та безпечність продукції впливає багато факторів: 1) належний санітарно-гігієнічний стан обладнання і приміщень в яких утримуються тварини (приміщення повинні відповідати біологічним та поведінковим потребам тварин); 2) ветеринарно-санітарні умови виробництва (наявність вигульних майданчиків для моціону тварин з доступом до води і кормів); 3) рівень освітлення, вологі, вентиляції, температурний режим; 4) дія стресових факторів (важливо, щоб тварини вирощувалися із дотриманням засад гуманності та благополуччя); 5) ефективність дезінфекції; 6) застосування профілактичних та лікувальних препаратів (заборона використання антибіотиків у профілактичних цілях); 7) збалансованість раціону та якість кормів тощо.

Всі ці фактори можуть негативно відбиватися на здоров'ї тварин, збільшувати ризики захворюваності, і, як наслідок, погіршувати якість продукції. Крім того, на переконання С. І. Бугери, кінцеву якість сільськогосподарської продукції формує взаємодія базових чинників виробництва, передусім наявності нерозривного, взаємодоповнюючого зв'язку: «якість ґрунту» – «якість продукції рослинництва» – «якість продукції тваринництва»¹.

В основі органічного сільськогосподарського виробництва лежить використання родючості ґрунтів з певними якісними показниками, отже якість продукції тісно пов'язана з якістю землі. Саме тому земельні ділянки, на яких вирощується органічна сільськогосподарська продукція потребують особливого правового режиму. Як зауважує Т. В. Курман, вони повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами і пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо. При цьому науковець наголошує на необхідності відмежування зон органічного землеробства.² На думку М. В. Шульги в основу оцінки придатності мають бути покладені не лише показники якості ґрунтів, а й віддаленість відповідних земель від джерел забруднення та вміст забруднюючих речовин у ґрунті³.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що на даному етапі нормативно-правова база у зазначеній сфері знаходиться лише у стадії формування. Суттєвою вадою законодавства у сфері виробництва та обігу органічної продукції та сировини є те, що

---

¹ Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми удосконалення вітчизняного законодавства на основі міжнародного досвіду. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних відносин в Україні*: кол. моногр. / відп. ред. Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 325.

² Курман Т. В. Органічне сільське господарство: поняття та правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. Том 1. С. 113–117.

³ Шульга М. В. Правовые основы использования земель для ведения органического земледелия в Украине. *Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права*: матер. Респ. круглого стола, приуроч к юбилею проф. Т. И. Макаровой (г. Минск, 30 марта 2017 г.). Минск: Изд. Центр БГУ, 2017. С. 70.

воно майже залишає поза увагою аспекти якості та безпечності органічної продукції, що ускладнює її відмежування від традиційної за якісними показниками. Невирішеними залишаються питання розроблення вітчизняних стандартів органічної продукції. Цілком очевидно, що з урахуванням значущості таких категорій, як якість та безпечність органічної сільськогосподарської продукції, вони повинні мати чітко визначений нормативний зміст.

Зважаючи на те, що належне правове забезпечення якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження розглядається як засіб забезпечення прав громадян на безпечні для життя і здоров'я харчові продукти і як одне із пріоритетних завдань сталого сільськогосподарського виробництва, необхідно вдосконалити відповідний правовий механізм його реалізації.

РОЗДІЛ 5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ІНШИХ ДЕРЖАВ

5.1. Особливості правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва у країнах СНД

На сучасному етапі функціонування ринку органічної продукції на міжнародному рівні як чинника сталого розвитку, для України важливою складовою розвитку аграрної галузі є врахування світового досвіду органічного сільськогосподарського виробництва. Розвиток органічного виробництва для сільськогосподарських товаровиробників України є важливим з огляду на підвищення конкурентоспроможності на зарубіжних ринках. У зв'язку з цим, актуальним є дослідження особливостей правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва у країнах СНД з перспективою використання набутого позитивного досвід для України.

Російська Федерація. Законодавче регулювання ведення органічного сільського господарства Російської Федерації покликане створити сприятливі умови для прискореного впровадження сучасних сільськогосподарських технологій, в тому числі інформаційно-аналітичного забезпечення агроекологічної оптимізації землеробства для отримання високоякісної і екологічно чистої сільгосппродукції, мінімізації екологічних та економічних ризиків землеробства. Вбачається, що регулювання органічного агровиробництва дозволить передбачити додаткові механізми реалізації політики сталого розвитку сільських територій.

В Росії правову основу ведення органічного сільського господарства становить прийнятий Федеральний закон № 280-ФЗ «Про виробництво органічної продукції та про внесення змін до окремих

законодавчих актів Російської Федерації»¹ від 3 серпня 2018 року, який вступає в силу з 1 січня 2020 року. У законі закріплено основні терміни і визначення, здійснено розмежування повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. Новелами є встановлення вимог щодо ведення єдиного державного реєстру виробників органічної продукції та введення державної підтримки виробників органічної продукції; запровадження обов'язкової акредитації органів з сертифікації; порядок підтвердження відповідності виробництва органічної продукції; запровадження єдиного графічного зображення (знаку) органічної продукції. Необхідно зазначити, що у трьох регіонах Росії, зокрема, Ульяновській, Воронежській області та Краснодарському краї діють регіональні закони про органічне сільське господарство.

На законодавчому рівні в Російській Федерації регламентовано вимоги до виробництва органічної продукції, зокрема: заборону на застосування агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків, стимуляторів росту і відгодівлі тварин, гормональних препаратів, за винятком тих, які дозволені до застосування діючими в Російській Федерації національними, міждержавними і міжнародними стандартами в сфері виробництва органічної продукції; застосування для боротьби з шкідниками, хворобами рослин і тварин коштів біологічного походження, а також здійснення заходів щодо попередження втрат, що наносяться шкідливими організмами рослин або продукції рослинного походження, які засновані на захисті ентомофагів (природних ворогів шкідників рослин), на виборі видів і сортів рослин, на підборі сівозміни, оптимальних методів обробки рослин і методів термічної обробки органічної продукції; підбір порід або видів сільськогосподарських тварин з урахуванням їх адаптивних здібностей і стійкості до хвороб, створення умов, що сприяють збереженню їх здоров'я, ветеринарному благополуччю, природному відтворенню, і забезпеченню оптимальних санітарно-гігієнічних показників їх змісту тощо.

Спрямованість стандартів та системи сертифікації у Російській федерації на методи й засоби як сільськогосподарського вироб-

---

¹ Про виробництво органічної продукції та про внесення змін до окремих законодавчих актів Російської Федерації: Федеральний закон від 3 серпня 2018 р. № 280-ФЗ. URL: <https://rg.ru/2018/08/06/fz280-dok.html>.

ництва, так і переробки сировини, виготовлення харчових продуктів та їх доставки до споживача сприяє забезпеченню відповідності органічним стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції, включно з її упаковкою та маркуванням.

Станом на 01.01.2019 року розроблено та впроваджено в дію такі стандарти на органічну продукцію: національний стандарт Російської Федерації ГОСТ Р 56104-2014 «Продукти харчові органічні. Терміни та визначення»; національний стандарт Російської Федерації ГОСТ Р 57022-2016 «Продукція органічного виробництва. Порядок проведення добровільної сертифікації органічного виробництва»; державний стандарт ГОСТ 33980-2016 «Продукція органічного виробництва. Правила виробництва, переробки, маркування і реалізації» (CAC / GL 32-1999. NEQ) (введений в дію в якості національного стандарту РФ з 1 січня 2018 року наказом Федерального агентства з технічного регулювання і метрології від 22.11.2016 р. № 1 744-ст проходить процедура узгодження даного стандарту з IFOAM). Стандарт поширюється на продукцію органічного виробництва рослинного, тваринного, мікробного походження, а також аквакультури в натуральному, обробленому або переробленому вигляді, що вживаються людиною в їжу, використовуювану як корм для тварин, посадкового та посівного матеріалу. Національний стандарт Російської Федерації ГОСТ Р 56508-2015 «Продукція органічного виробництва. Правила виробництва, зберігання, транспортування». У цьому контексті, варто зауважити, що у 2018 році у Росії офіційно акредитовано першу компанію із сертифікації органічного виробництва відповідно до ГОСТ Р ISO / IEC 17065-2012 (ТОВ «Органік Експерт»).

У сфері органічного сільськогосподарського виробництва діють національні стандарти (ГОСТи): щодо порядку проведення добровільної сертифікації для органічного виробництва; щодо правил зберігання і транспортування; щодо термінів і визначення харчових органічних продуктів, а також міждержавний стандарт, прийнятий Євразійським радою по стандартизації, метрології та сертифікації (ЕАСС) ГОСТ 33980-2016 «Продукція органічного виробництва. Правила виробництва, переробки, маркування і реалізації».

В цілому, Росія має потенціал формування сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції. Акумулюючи і адаптуючи до російських умов наукові знання і практичний світовий досвід ведення органічного сільського господарства, у країні є реальний шанс в довгостроковій перспективі не тільки забезпечити внутрішній ринок вітчизняною органічною продукцією, але й стати найбільшим постачальником цього виду продуктів за умови створення чіткої, грамотної та ефективної системи державного регулювання.

Республіка Білорусь. Протягом останніх років в Білорусі активно відбуваються процеси створення законодавчої та виробничої бази для органічного сільськогосподарського виробництва поряд із інформуванням та навчанням фахівців та проведенням наукових досліджень у цій сфері.

Відносно недавно, 9 листопада 2018 року прийнятий закон «Про виробництво та обіг органічної продукції»¹, у якому визначено поняття органічної продукції, державні органи, що здійснюють державне регулювання у сфері виробництва органічної продукції, їх повноваження. Встановлено вимоги до процесів виробництва і обігу органічної продукції, а також умови при паралельному виробництві продукції. Передбачено введення добровільної сертифікації органічної продукції та процесів її виробництва, яка проводиться на відповідність державним стандартам Республіки Білорусь, технічним кодексам усталеної практики, що визначає вимоги до процесів виробництва органічної продукції, в порядку, визначеному законодавством про оцінку відповідності технічним вимогам та акредитації органів з оцінки відповідності.

Також Законом передбачено створення реєстру виробників органічної продукції, що містить відомості про виробників органічної продукції, які мають сертифікат відповідності Національної системи підтвердження відповідності Республіки Білорусь, виданий щодо органічної продукції та процесів її виробництва при добровільній сертифікації. Порядок формування та ведення реєстру виробників органічної продукції встановлюється Державним комі-

---

¹ Про виробництво та обіг органічної продукції: Закон Республіки Білорусь від 9 листопада 2018 р. № 144–3. URL: <https://mshp.gov.by/news/e368f6bccb3e94cf.html>.

тетом по стандартизації Республіки Білорусь, на сайті якого буде розміщуватися реєстр виробників органічної продукції.

Крім того, Законом встановлено можливість виробників органічної продукції об'єднуватися на добровільних засадах у громадські організації (об'єднання), асоціації та спілки з правом встановлення додаткових вимог до органічної продукції, процесам її виробництва, обігу органічної продукції та використання знака «Органічний продукт».

Законом встановлено, що при виробництві органічної продукції, слід дотримуватись таких вимог до процесів виробництва і обігу органічної продукції: використовувати засоби, речовини і/чи їх поєднання, дозволені до застосування при виробництві органічної продукції відповідно до переліку, який визначається Міністерством сільського господарства і продовольства Республіки Білорусь; використовувати корми для тварин, отримані в результаті органічного виробництва, корми рослинного або тваринного походження, виготовлені без використання хімічних розчинників, а також кормові добавки, включені до відповідного переліку, який визначається Мінсільгосппродом; використовувати для здійснення ветеринарних заходів речовини або поєднання кількох речовин рослинного або тваринного походження, що володіють фармакологічною або біологічною активністю, відповідно до переліку дозволених до застосування при виробництві органічної продукції, що визначаються Мінсільгосппродом; забезпечувати відтворення тварин природним способом, а також здійснювати штучне запліднення за умови недопущення гормонального лікування або трансплантації ембріонів; використовувати при утриманні бджіл виготовлені з екологічно чистих матеріалів вулики або інші натуральні матеріали; розміщувати вулики таким чином, щоб основний медозбір здійснювався з території, на якій проводиться органічна продукція; використовувати насіння, отримане в результаті виробництва органічної продукції; при здійсненні переробки органічної продукції використовувати харчові добавки, ароматизатори та технологічні допоміжні засоби, допущені для застосування у виробництві органічної продукції, визначені Міністерством охорони здоров'я Республіки Білорусь.

Інші вимоги до процесів виробництва органічної продукції планується встановлювати технічними нормативно-правовими акта-

ми, міжнародними договорами Білорусі, а також міжнародно-правовими актами ЄАЕС.

Щодо системи сертифікації, то на сьогоднішній день в державі відсутні національні органи з сертифікації органічного виробництва та органічної продукції, сертифікацію проводять зареєстровані в Європейському союзі Organic Standart LTD (Україна), Екоагрос (Литва), Kiwa BCS Oко-Garantie GmbH (Німеччина), CERES GmbH (Німеччина), Ecocert SA (Франція), ТОВ «Екоглоб» (Вірменія), Control Union Certifications (Нідерланди).

Питання органічного сільськогосподарського виробництва піднімаються у таких стратегічних документах країни, як «Національний план дій щодо боротьби з опустелюванням і деградацією земель»; «Національна стратегія адаптації до зміни клімату» 2017 р., «Національна стратегія сталого розвитку Білорусі на період до 2030 року» тощо. Вбачається, що розвиток виробництва органічної продукції, передбачений Програмою соціально-економічного розвитку Білорусі на 2016 – 2020 роки, сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки країни, відкриє нові можливості для торгівлі з іншими державами.

Азербайджанська Республіка. Нормативна база, що регулює органічне виробництво в Азербайджані, складається з наступних правових інструментів: Закон «Про екологічно чисте сільське господарство»¹ від 13 червня 2008 року, який встановлює правову та інституційну основу органічного виробництва, переробки, зберігання, транспортування, упаковки, маркування та збуту органічних продуктів; Постанова Кабінету Міністрів «Про прийняття деяких правових актів, що мають відношення до Закону про органічне сільське господарство» («Рішення Кабінету міністрів 2009 року»), якою затверджено наступні підзаконні акти: Положення про паралельне виробництво органічних і традиційних продуктів; Положення про виробництво органічних сільськогосподарських і харчових продуктів і перелік природних і штучних речовин, що допускаються в органічному сільському господарстві; Правила видачі сертифікатів для органічних виробників і зразок сертифіката;

---

¹ Про екологічно чистому сільському господарстві: Закон Азербайджанської Республіки від 13 червня 2008 р. № 650-IIIГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=24771.

Положення про екологічний нагляд (спостереження) і сертифікацію органічного землеробства і функціях акредитованих органів; Положення про сертифікацію органічних сільськогосподарських і харчових продуктів і Зразок сертифіката; Правила поводження з органічним землеробством і продовольчими товарами; Положення про маркування органічного землеробства і продуктів харчування; Правила зберігання і транспортування органічних сільськогосподарських і харчових продуктів.

Зауважимо, що у Законі Азербайджанської Республіки від 13 червня 2008 року № 650-III «Про екологічно чисте сільське господарство» регулюються відносини, пов'язані з виробництвом, переробкою та обігом екологічно чистих сільськогосподарських і продовольчих товарів, які забезпечують здоров'я та безпеку населення, землі, води, рослин і тварин Азербайджанської Республіки. У ст. 1 під екологічно чистим сільським господарством розуміють культивування сільськогосподарських рослин і розведення сільськогосподарських тварин без застосування хіміко-синтетичних (штучних) речовин, а також виробництво, переробка, обіг і сертифікація екологічно чистих сільськогосподарських і продовольчих товарів. Поняття «екологічно чистий», яке використовується у цьому законі, має те ж значення, що і поняття «біологічний», «органічний» і «природний», які використовуються в міжнародному законодавстві.¹

В Указі Президента «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання закону про органічне сільське господарство» 2010 року визначено державні установи відповідальні за виконання конкретних завдань, визначених Законом.²

Юридичний аналіз показує, що чинне законодавство не здатне повною мірою забезпечити ефективне врядування та розвиток органічного сектора в Азербайджані. Відсутність координації є

---

¹ Батигіна О. М. Особливості правового регулювання виробництва та обігу органічної продукції у країнах СНД. *Правові засади ведення органічного землеробства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М.В. Харків: «Доміно», 2017. С. 18–20.

² Развитие органического сельского хозяйства в центральной азии. URL: <http://www.fao.org/3/i8685ru/I8685RU.pdf>.

перешкодою для ефективного здійснення закону і розвитку органічного сектора. На сьогоднішній день заслуговують на увагу дві ініціативи в органічній сфері: по-перше, Міністерство сільськогосподарства (МСХ) взяло на себе ініціативу запропонувати створити Комісію по координації дій різних галузевих міністрів щодо здійснення закону; по-друге, AZSTAND підготував проект органічних стандартів, для оновлення існуючих правил органічного виробництва. В спеціальній літературі вказується на доцільність прийняття постанови Кабінету Міністрів України або Указу Президента щодо наділення Комісії відповідними повноваженнями, включаючи завдання та обов'язки беруть участь міністерств. Даний нормативно-правовий акт може також визначати, яка установа буде виконувати координаційну функцію в органічному сільському господарстві. Що стосується органічних стандартів, то проекти стандартів, підготовлені AZSTAND, можливо, необхідно адаптувати до національних агроекологічних умов і до пріоритетів національного органічного сектора.¹

Крім того, необхідно переглянути положення про органи сертифікації для забезпечення наступного: наявності чіткої процедури, згідно з якою органи сертифікації уповноважені сертифікувати органічні продукти, здійснення контролю за вказаними органами установою, що має технічні можливості для оцінки процедур органічного виробництва.

Республіка Узбекистан. Нормативна база, що регулює органічне виробництво в Узбекистані, складається з наступних правових документів: Постанова Президента Республіки Узбекистан № пп-2460 від 29 грудня 2015 року «Про заходи щодо подальшого реформування і розвитку сільського господарства на період 2016 – 2020 роки», Постанова Кабінету Міністрів Республіки Узбекистан № 251 від 29 серпня 2015 року «Про затвердження Концепції та Комплексу заходів щодо забезпечення здорового харчування населення Республіки Узбекистан на період 2015 – 2020 роки».²

---

¹ Раушан Жазыкбаева / Развитие органического сельского хозяйства в центральной Азии: материалы международной конференции, 22 – 24 августа 2017 г., Ташкент, Узбекистан, С. 145–148.

² Органическое сельское хозяйство в Узбекистане. URL: <http://www.fao.org/3/i8398ru/I8398RU.pdf/>.

Поняття «органічний продукт» було введено в законодавство Узбекистану Державним стандартом Республіки Узбекистан O'zDSt 3084 до: 2016 «Органічні сільськогосподарські та харчові продукти. Терміни та визначення», розробленим Центром стандартизації сільського та водного господарства при Міністерстві сільського та водного господарства. Він був затверджений Узбецьким агентством стандартизації, метрології і сертифікації (№ 05-765 від 31 травня 2016 року). Вищезгаданий нормативно-правовий акт містить у собі 50 термінів і визначень щодо органічних сільськогосподарських і харчових продуктів, таких як: органічне сільське господарство, виробництво органічної продукції, органічні продукти харчування, генно-модифіковані організми (ГМО), гумус, добрива і т.д.

На підставі проведеного аналізу слід зазначити, що, оскільки Закон «Про органічне сільське господарство і систему виробництва органічної продукції» і відповідна законодавча база ще не прийняті, ефективне впровадження і розвиток органічного сільського господарства і виробництва органічної продукції обмежена наступними факторами: відсутність систем координації, стандартизації, сертифікації та контролю за виробництвом органічної продукції; необхідність створення ефективної системи реєстрації та дозволів для виробників в органічному сільському господарстві; невизначеність щодо єдиного координаційного державного органу, відповідального за розробку органічного законодавства і системи виробництва органічної продукції в сільському господарстві; необхідність прийняття керівних принципів національної політики і стратегій в області органічного сільського господарства та виробництва; створення торгової марки і логотипу для торгівлі продуктами органічного сільського господарства.

Республіка Вірменія. Правові основи органічного сільськогосподарського виробництва регламентовані Законом Республіки Вірменія від 8 квітня 2008 року № 23-Н «Про органічне сільське господарство»¹, у якому урегульовані відносини, пов'язані із виробництвом, зберіганням, переробкою, транспортуванням, реалізацією органічної сільськогосподарської продукції та сировини,

---

¹ Про органічне сільське господарство : Закон Республіки Вірменія від від 8 квітня 2008 р. № 23-Н. URL: <https://www.unece.org>.

а також заготівлею дикоростучих рослин, встановлює правові основи, принципи ведення органічного сільського господарства, основні вимоги до обігу продукції, напрямки державної політики, повноваження державних органів. Необхідно зазначити, що цей закон спрямований на розвиток органічного виробництва, стимулювання інновацій, впровадження сучасних технологій, експорт органічної продукції в рамках міждержавного економічного співробітництва.

Варто зазначити, що на законодавчому рівні Постановою Уряду Республіки Вірменія від 27 грудня 2012 року № 1688-Н врегульовані вимоги щодо ввезення (вивезення) органічної харчової продукції на територію держави.

На сучасному етапі на законодавчому рівні у Вірменії регламентовано процедуру незалежної сертифікації органічної продукції. Нормативно врегульовані питання організації виробництва, переробки, упаковки, зберігання, транспортування, реалізації, а також маркування знаком відповідності органічної продукції рослинного і тваринного походження, включаючи продукти бджільництва (Постанови Уряду Республіки Вірменія: від 11 червня 2009 р № 662-Н; від 26 червня 2009 р № 704-Н, від 19 квітня 2009 року № 283-Н). Порядок видачі сертифіката відповідності в сфері органічного сільського господарства, його форма, а також форма знака відповідності встановлені Постановою Уряду Республіки Вірменія від 26 липня 2009 р. № 704-Н.

Понад десять років, відповідно до Постанови Уряду Республіки Вірменія від 4 грудня 2008 року № 1472-Н в державі здійснюється реєстрація суб'єктів господарювання, що займаються органічним сільським господарством. Відповідно, діє положення, що визначає перехідні періоди до органічного сільського господарства, визначено список органічних і неорганічних препаратів, допущених в кормовиробництві (постанови Уряду Республіки Вірменія: від 26 червня 2009 р № 715-Н; від 25 квітня 2013 р № 443-Н, від 30 квітня 2009 року № 451-Н, від 14 квітня 2009 року № 530-Н).

Щодо системи сертифікації, то необхідно зазначити, що у Вірменії сертифікація органічної продукції на всіх етапах її виробництва здійснюється приватним органом по сертифікації органічної продукції ТОВ «Екоглоб» (заснований в 2002 р), акредитованим

в рамках американської (USDA NOP 7 CFR 205) і німецької системи сертифікації (DAkkS). Система сертифікації органічної продукції ТОВ «Екоглоб» визнана еквівалентною чинним в Європейському союзі (EU Regulations 834/2007, 889/2008, 1235/2008) і в Швейцарській Конфедерації (Swiss Organic Farming Ordinance) систем сертифікації. Це забезпечує визнання сертифікатів, виданих ТОВ «Екоглоб» в Сполучених Штатах Америки, Канаді, а також країнах Європейського союзу і Співдружності Незалежних Держав. ТОВ «Екоглоб» надає міжнародні послуги з сертифікації в сфері органічного виробництва в тому числі в Росії, Білорусі та Казахстані.¹

Республіка Казахстан. Правові, економічні, соціальні та організаційні основи виробництва органічної продукції визначені Законом Республіки Казахстан від 27 листопада 2015 р № 423-V «Про виробництво органічної продукції»². Необхідно зауважити, що у нормативно-правовому акті використовується термінологія, звична для українського законодавства. Зокрема, У ст. 1 цього Закону під органічною продукцією розуміються сільськогосподарська продукція, продукція аквакультури (рибництва), продукція з дикорослих рослин і продукти їх переробки, у тому числі харчова продукція, вироблені відповідно до вимог цього закону. Відповідно до закону, при виробництві органічної продукції повинні дотримуватися такі умови: використання здорових тварин і рослин, безпечної продукції та сировини тваринного і рослинного походження; виключення застосування методів виробництва продукції рослинництва без використання ґрунту, застосування синтетичних речовин, пестицидів, гормонів, антибіотиків і харчових добавок (за винятками, передбаченими правилами виробництва і обороту органічної продукції, які затверджуються уповноваженим органом), генетично модифікованих об'єктів; виключення застосування іонізуючого випромінювання; збереження і відтворення родючості

¹ Союз органического земледелия. URL: <https://soz.bio/v-evrazijskom-ekonomicheskoy-soyuze-vyrabatyvayut-pravila-obrashcheniya-organicheskoy-produkcii/>.

² Про виробництво органічної продукції: Закон Республіки Казахстан від 27 листопада 2015 р № 423-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37002307.

грунтів, мінімізація використання невідновлюваних природних ресурсів; виключення хімічних методів обробки дикорослих рослин; обмеження вторинного використання відходів і побічних продуктів рослинного і тваринного походження (за винятком отриманих в умовах органічного виробництва); захист від шкідників, бур'янів і хвороб рослин за допомогою превентивних заходів, що включають вибір відповідних сівозмін, видів і сортів рослин, стійких до шкідників, бур'янів і хвороб рослин, застосування механічних, біологічних і фізичних методів захисту рослин; турбота про здоров'я тварин шляхом забезпечення відповідних приміщень і умов випасу, обліку їх природної поведінки, стимулювання природного імунітету; вибір адаптованих до місцевих умов стійких видів, сортів рослин та порід тварин; застосування в тваринництві кормів і кормових добавок, що складаються з інгредієнтів, отриманих в результаті виробництва органічної продукції, а також з речовин природного походження.¹

Регламентовано відокремлення органічної продукції на всіх етапах виробництва, зберігання і транспортування відповідно до правил виробництва і обороту органічної продукції від неорганічної. Зазначено, що при переробці органічної продукції виробники зобов'язані обмежувати застосування харчових і кормових добавок, використання яких допускається в разі технологічної або зоотехнічної необхідності або для дієтичних цілей. Передбачена добровільна основа підтвердження відповідності виробництва органічної продукції, що підтверджується сертифікатом відповідності, після проходження якої виробник має право наносити національний знак відповідності органічної продукції. Право використання національного знаку відповідності органічної продукції мають суб'єкти підприємництва, які виробляють і (або) реалізують сертифіковану органічну продукцію. Дозволено використання позначень, наведених в правилах виробництва і обороту органічної продукції, похідних від них або зменшувальні форм, таких як «біо» та «еко» окремо або в поєднанні при маркуванні органічної продукції та її рекламі.

---

¹ Союз органического земледелия. URL: <https://soz.bio/v-evrazijskom-ekonomicheskom-soyuze-vyrabatyvayut-pravila-obrashcheniya-organicheskoy-produkcii/>.

Затверджені Наказом Міністра сільського господарства Республіки Казахстан від 23 травня 2016 р. № 230 правила виробництва і обороту органічної продукції визначають порядок виробництва і обороту органічної продукції і поширюються на: необроблені та оброблені продукти сільського та рибного господарства, аквакультури, в тому числі призначені для використання в якості їжі; корми; вегетативний садивний матеріал.

Також, законодавчо закріплена процедура ведення реєстру виробників органічної продукції відповідно до Наказу Міністра сільського господарства Республіки Казахстан від 18 грудня 2015 року № 1-3 / 1102.

Підсумовуючи проведений аналіз особливостей правового регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в країнах СНД необхідно акцентувати на тому, що міжнародний досвід ведення органічного сільського господарства доводить необхідність формування спеціальної нормативної бази, а також дієвість застосування фіскальних інструментів для розвитку цієї галузі. У більшості країн СНД на сьогоднішній день сформовано нормативно-правове середовище для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у формі законодавчого забезпечення та регулювання, стандартів, сертифікації та інспектування. У більшості країн передбачено державне субсидування та підтримку збуту органічної сільськогосподарської продукції, а також проведення навчань та популяризації її серед населення.

Вбачається, що державне регулювання органічного сільського господарства в країнах СНД є специфічною особливістю та пов'язане, у першу чергу, з необхідністю збереження високої якості виробленої органічної продукції на всіх етапах її руху товару до кінцевих споживачів, високою наукоємністю виробництва, а також наявністю перехідного періоду (конверсії). В свою чергу, вказана обставина зумовлює особливу структуру державної підтримки, що включає сертифікаційну систему, інформаційне забезпечення і фінансову підтримку розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Фінансова підтримка первинних виробників та інших операторів ринку органічної продукції базується на прямих субсидіях, здійснюваних в рамках різних державних і регіональних програм і легко адаптується до вимог СОТ.

Загалом, досвід країн СНД вказує на потребу в узгодженій та цільовій програмі підтримки виробництва органічної сільськогосподарської продукції, одним із етапів якої має бути розвиток та впровадження національного плану дій, розробленого під керівництвом відповідальних органів державної влади із залученням учасників органічного сектора на етапах розроблення та впровадження, наприклад, асоціацій виробників, трейдерів, сертифікаційних органів тощо.

5.2. Производство и обращение органической продукции: становление правового регулирования в Республике Беларусь

Процессы последовательной экологизации хозяйственной деятельности, внедрение механизмов «зеленой» экономики в Беларуси напрямую затрагивают аграрную сферу, решающую социально значимую проблему обеспечения продовольственной безопасности страны наряду с задачей по увеличению объемов экспорта сельскохозяйственной продукции и продуктов питания. Ведение органического сельского хозяйства, стимулирование производства экологически чистых сельскохозяйственных продуктов отнесено Программой социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016 – 2020 годы, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь от 15 дек. 2016 г. № 466¹, к приоритетным направлениям развития «зеленой» экономики.

Следует отметить, что курс на развитие технологий производства, позволяющих снизить вредное воздействие сельского хозяйства на окружающую среду и обеспечить устойчивое использование природных ресурсов, был намечен и в более ранних программных документах. Так, например, задача по развитию берегающего земледелия и производства экологически чистой про-

---

¹ Если не указано иное, здесь и далее источник опубликования нормативных правовых актов и программных документов – Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

дукции ставилась перед Правительством еще в 2011 – 2015 годах¹. Среди задач, необходимых для достижения целей Стратегии по сохранению и устойчивому использованию биологического разнообразия², названы обеспечение устойчивого ведения сельского хозяйства, ведение органического земледелия. Однако именно в последние четыре года этот курс получил более четкое оформление в программных и нормативных правовых актах Республики Беларусь.

Производство и реализация органической продукции рассматриваются в Беларуси как перспективное сельскохозяйственное направление³. Несмотря на то, что оно находится в самом начале своего развития, определенная динамика уже прослеживается. По состоянию на конец 2016 г. в Беларуси около десяти производителей органической продукции (фермерские хозяйства, граждане, ведущие личное подсобное хозяйство, и другие) осуществляли производство, продажу органической продукции – овощей, ягод, козьего молока, йогуртов, прудовой рыбы и зерновых культур⁴. По данным Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь (далее – Минсельхозпрод) в настоящее время производством органической продукции в Беларуси занимается двадцать семь субъектов в Брестской, Витебской, Гродненской, Минской и Могилевской областях. Около 1600 гектаров сельскохозяйственных земель сертифицировано для такой деятельности⁵.

¹ Программа деятельности Правительства Республики Беларусь на 2011 – 2015 годы: утверждена постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 18 февр. 2011 г. № 216.

² Стратегия по сохранению и устойчивому использованию биологического разнообразия: утверждена постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 19 нояб. 2010 г., № 1707.

³ Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016 – 2020 годы: утверждена Указом Президента Республики Беларусь от 15 дек. 2016 г. № 466.

⁴ Национальный план действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2020 года: утверждён постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 21 декабря 2016 г. № 1061.

⁵ Информация о развитии органического сельского хозяйства в Республике Беларусь / Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Бе-

Доктриной национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года, утвержденной постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 15 декабря 2017 г. № 962 (далее – Доктрина национальной продовольственной безопасности), определено, что устойчивое развитие и повышение эффективности агропродовольственного комплекса должно быть обеспечено в том числе за счет роста доли сельскохозяйственных земель, используемых для получения органической продукции, в общей площади до трех процентов к 2030 году.

Ожидается, что очередным стимулом для развития производства органической продукции в Республике Беларусь станет новый Закон Республики Беларусь от 9 ноября 2018 г. «О производстве и обращении органической продукции» (далее – Закон), который вступил в силу 18 ноября 2019 г. Документ устанавливает правовые основы регулирования отношений в области производства, хранения, транспортировки и реализации органической продукции, в том числе национальную процедуру добровольной сертификации органической продукции и процессов ее производства и связанные с ней требования к использованию знака «Органический продукт».

В соответствии с Законом производство органической продукции представляет собой деятельность по созданию, переработке органической продукции с соблюдением требований к процессам производства органической продукции, установленных данным Законом, техническими нормативными правовыми актами, международными договорами Республики Беларусь, а также международно-правовыми актами, составляющими право Евразийского экономического союза.

Производство органической продукции осуществляется с соблюдением следующих принципов: 1) добровольности при выборе направления производства продукции; 2) содействия в формировании культуры здорового питания; 3) использования земельных участков, водных объектов и (или) их частей с применением способов, методов и технологий, позволяющих производить органическую продукцию (ст. 5 Закона).

ларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/documents/orgproizvodstvo/fbb17ace39788c02.html>.

На наш взгляд, данный перечень следовало бы дополнить принципом, отражающим основной сущностный признак и важнейшую задачу деятельности по производству органической продукции, отличающие ее от деятельности по производству сельскохозяйственной продукции и продовольствия по интенсивной технологии, – сниженный уровень вредного воздействия на окружающую среду и обеспечение устойчивого использования природных ресурсов в процессе производства. Также в Законе целесообразно было закрепить природоохранную подцель правового регулирования соответствующих отношений (наряду с целью обеспечения населения высококачественными продуктами питания, способствующими сохранению, укреплению и восстановлению здоровья¹), что отражало бы его экологическую обусловленность. Отметим, что в Доктрине национальной продовольственной безопасности такой показатель, как доля сельскохозяйственных земель, используемых для получения органической продукции, в общей площади отнесен к индикаторам экологической устойчивости сельскохозяйственного производства.

Общие требования к процессам производства органической продукции закреплены в ст. 14 Закона. Установлено, что органическая продукция должна быть отделена от продукции, не являющейся органической, на всех этапах ее производства (при этом ст. 16 допускает осуществление одним субъектом параллельного производства продукции). При производстве органической продукции необходимо:

- использовать средства, вещества или их сочетания, разрешенные к применению в растениеводстве при производстве органической продукции²;

- использовать для кормления животных корма, полученные в результате производства органической продукции, корма растительного и животного происхождения, изготовленные без использования химических растворителей, а также кормовые добавки

---

¹ Доктрина национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года: утверждена постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 15 дек. 2017 г. № 962.

² Об установлении перечней: постановление Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 15 марта 2019 г., № 19.

минерального, микробиологического происхождения, микроэлементы, технологические кормовые добавки, включенные в перечень разрешенных для кормления животных при производстве органической продукции¹;

- использовать для осуществления ветеринарных мероприятий вещества или сочетания нескольких веществ растительного, животного, микробиологического происхождения, обладающих фармакологической или биологической активностью, в соответствии с перечнем разрешенных к применению при производстве органической продукции²;

- обеспечивать воспроизводство животных естественным способом, а также осуществлять их искусственное осеменение при условии недопущения гормонального лечения или трансплантации эмбрионов;

- использовать при содержании пчел изготовленные из экологически чистых материалов (что понимается под экологически чистыми материалами, в Законе не определяется) ульи и иные натуральные материалы;

- размещать ульи таким образом, чтобы основной медосбор осуществлялся с территории, на которой осуществляется производство органической продукции;

- использовать семена, полученные в результате производства органической продукции;

- использовать при переработке органической продукции пищевые добавки, ароматизаторы и технологические вспомогательные средства, допустимые для применения в производстве органической продукции, определенные Министерством здравоохранения Республики Беларусь.

При производстве органической продукции запрещается:

- использовать земельные участки, водные объекты и (или) их части, подвергшиеся загрязнению отходами, химическими и радиоактивными веществами;

- применять химические удобрения, химические средства защиты растений, другие синтезированные химическим путем средства;

---

¹ Об установлении перечней: постановление Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 15 марта 2019 г., № 19.

² Там же.

- использовать генно-инженерные организмы, а также иные организмы, вещества и компоненты, в состав которых входят генно-инженерные организмы;
- использовать вещества синтетического происхождения, обладающие фармакологической или биологической активностью;
- применять ионизирующее излучение.

На наш взгляд, учитывая уровень развития промышленного производства и транспортной инфраструктуры в Беларуси (как, впрочем, и в других странах), а также площадь загрязнения нашей территории радионуклидами, запрет на использование земельных участков, водных объектов и (или) их частей, подвергшихся загрязнению отходами, химическими и радиоактивными веществами, сформулирован излишне категорично. В отношении последних данное требование следует соотносить с содержанием норм законодательства о правовом режиме территорий, подвергшихся радиоактивному загрязнению в результате катастрофы на Чернобыльской АЭС, в частности, с понятиями зон радиоактивного загрязнения и радиационно опасных земель.

Требования к процессам производства органической продукции детализированы и дополнены техническими нормативными правовыми актами, введенными в действие с 18 ноября 2019 г. Так, в Закон не вошли нормы о переходном периоде (периоде перехода к органическому способу ведения хозяйства за определенный период времени, в ходе которого применяются требования, установленные для органического производства), однако продолжительность и правила переходного периода регламентируются техническими нормативными правовыми актами, о которых речь пойдет ниже.

В частности, постановлением Минсельхозпрода от 14 августа 2019 г. № 39 утвержден технический кодекс установившейся практики «Общие правила производства органической продукции» (ТКП)¹. Кроме того, постановлением Государственного комитета

---

¹ Технический кодекс установившейся практики «Общие правила производства органической продукции»: утверждён и введен в действие постановлением Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь от 14 августа 2019 г. № 39 / Национальный фонд технических правовых актов; БелГИСС, 2012 – 2019. URL: <http://tnpa.by/#!/FileText/603809/472214>.

по стандартизації Республіки Беларусь от 4 марта 2019 г. № 12 введен в действие в качестве государственного стандарта межгосударственный стандарт ГОСТ 33980-2016 «Продукция органического производства. Правила производства, переработки, маркировки и реализации»¹ (далее – ГОСТ 33980-2016). Он разработан в соответствии с рекомендациями Кодекса Алиментариус, базовыми стандартами IFOAM² и принят Евразийским советом по стандартизации, метрологии и сертификации 25 октября 2016 г. По информации Минсельхозпрода и Национального союза производителей и потребителей органической продукции Российской Федерации, в настоящее время осуществляется проведение экспертизы ГОСТ 33980–2016 в IFOAM на соответствие источникам права Евросоюза об органическом сельском хозяйстве³.

Требования к обращению органической продукции также сформулированы в ст. 15 Закона в общем виде, при этом сделана отсылка к техническим нормативным правовым актам и источникам международного права.

Содержание требований к процессам производства органической продукции подтверждают экологическую обусловленность правового регулирования данных отношений. Отметим, что производство органической продукции соответствует основным принципам охраны окружающей среды, закрепленным в ст. 4 Закона Республики Беларусь от 26 ноября 1992 «Об охране окружающей среды», устанавливающей, что хозяйственная и иная деятельность юридических лиц и граждан, оказывающая воздействие на окру-

---

¹ Государственный стандарт Республики Беларусь ГОСТ 33980-2016 «Продукция органического производства. Правила производства, переработки, маркировки и реализации»: введен в действие постановлением Государственного комитета по стандартизации Республики Беларусь от 4 марта 2019 г. № 12 / Национальный фонд технических правовых актов; БелГИСС, 2012 – 2019. URL: <http://tnpa.by/#!/ FileText/595732/362413>.

² International Federation of Organic Agriculture Movements – Международная федерация органического сельскохозяйственного движения.

³ Информация о развитии органического сельского хозяйства в Республике Беларусь / Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/documents/orgproizvodstvo/fbb17ace39788c02.html>.

жающую среду, должна осуществляться на основе таких принципов, как, в частности:

- научно обоснованного сочетания экологических, экономических и социальных интересов граждан, общества и государства в целях обеспечения благоприятной окружающей среды;

- охраны, рационального (устойчивого) использования природных ресурсов и их воспроизводства как необходимых условий обеспечения благоприятной окружающей среды и экологической безопасности;

- снижения вредного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду на основе использования наилучших доступных технических методов и технологий, обеспечивающих выполнение требований в области охраны окружающей среды, с учетом экономических и социальных факторов.

Закон определяет органическую продукцию как продукты растительного, животного и микробиологического происхождения, предназначенные для употребления человеком в пищу или использования в качестве корма для животных, продовольственное сырье, предназначенное для производства пищевых продуктов, семена, полученные в результате производства органической продукции. При этом ГОСТ 33980-2016, определяя данное понятие, относит к нему также продукцию аквакультуры (согласно ТКП это как культивируемые водные биологические ресурсы, в том числе путем искусственного разведения и выращивания – рыба, иные водные животные, водные растения, их гибридные формы). Следует отметить, что ГОСТ 33980-2016 предусмотрел перечень исключений – видов продукции, на которые его нормы не распространяются. Например, в числе прочего к ним отнесены продукция охоты и рыболовства в натуральном или переработанном виде (что отвечает подходу, воспринятому в ЕС и многих зарубежных странах¹, а также продукция, полученная в результате сбора и/или переработки дикорастущих растений, плодов, ягод и грибов. Од-

---

¹ Чиж И. М. Правовые основы производства и обращения органической продукции в контексте формирования «зеленой» экономики в Республике Беларусь. Правовое обеспечение реализации принципов «зеленой» экономики в Республике Беларусь : монография / Е. В. Лаевская [и др.]; под ред. Е. В. Лаевской. Минск: Четыре четверти, 2017. С. 170.

нако в Беларуси еще в 2016 году функционировали 6 экспортеров органической продукции в виде березового сока, лекарственных трав, дикорастущих ягод¹. Это означает, что в отношении названных (исключенных) видов продукции и процессов ее производства в настоящее время не может быть выдан сертификат соответствия Национальной системы подтверждения соответствия Республики Беларусь (ст. 17, 18 Закона).

Производителем органической продукции в соответствии с Законом является юридическое или физическое лицо, в том числе индивидуальный предприниматель, осуществляющее производство органической продукции, имеющее сертификат соответствия Национальной системы подтверждения соответствия Республики Беларусь, выданный в отношении органической продукции и процессов ее производства при добровольной сертификации, и включенное в реестр производителей органической продукции.

Таким образом, производителем органической продукции могут выступать не только коммерческие организации различных организационно-правовых форм, характерных для сферы сельского хозяйства и производства продуктов питания (в частности, хозяйственные общества, унитарные предприятия, крестьянские фермерские хозяйства, производственные кооперативы), и индивидуальные предприниматели, но и некоммерческие организации и граждане, осуществляющие некоммерческую деятельность.

Ожидается, что внедрение в сельском хозяйстве органического производства будет способствовать развитию крестьянских (фермерских) хозяйств, и, таким образом, повышению занятости населения в аграрных регионах². По данным Минсельхозпрода³, крестьянские (фермерские) хозяйства являются самой массовой

¹ Национальный план действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2020 года: утверждён постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 21 декабря 2016 г. № 1061.

² Национальный план действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2020 года: утверждён постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 21 декабря 2016 г. № 1061.

³ Развитие и поддержка крестьянских (фермерских) хозяйств / Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007-2019. URL: <https://mshp.gov.by/farmer/kfh/ad389662246a2236.html>.

организационно-правовой формой в сельском хозяйстве республики. На 1 января 2019 года в республике осуществляют сельскохозяйственную деятельность 2700 хозяйств. В среднем на одно фермерское хозяйство приходится 82,9 гектаров земли. Основным направлением производственной деятельности этих организаций является сфера растениеводства, на долю которой приходится 90 процентов от всей производимой ими продукции. Несмотря на положительную динамику, удельный вес фермерских хозяйств в общем объеме производства основных видов сельскохозяйственной продукции остается незначительным и составляет чуть более 2 процентов, в том числе в производстве зерна – 2,4 процента, картофеля – 6,4 процента, овощей – 18,5 процента, плодов и ягод – 10,5 процента, молока и мяса менее 1 процента¹. Есть и крестьянские (фермерские) хозяйства, занимающиеся производством органической продукции (клубники, иной продукции растениеводства, продуктов пчеловодства, козьего молока, говядины, продукции овцеводства). На 1 января 2019 года их было одиннадцать².

Среди некоммерческих организаций – возможных производителей органической продукции И. М. Чиж³ называет учебно-опытное хозяйство, являющееся структурным подразделением учреждения образования, а также потребительские общества, относящиеся к особой системе потребительской кооперации, созданной в Беларуси в соответствии с Законом Республики Беларусь от 25 февраля 2002 г. «О потребительской кооперации (потребительских

¹ Реализация Государственной программы развития аграрного бизнеса Республики Беларусь на 2016 – 2020 годы. Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/programms/e1e36fe4a2be4c3.html>.

² Тышкевич Н. Закон «О производстве и обращении органической продукции» вступает в силу 19 ноября. *Сельская газета*. 19 нояб. 2019 г. / SB.BY Беларусь сегодня, 2019. URL: <https://www.sb.by/articles/chisto-bez-khimii-i-zakonno.html>.

³ Чиж И. М. Правовые основы производства и обращения органической продукции в контексте формирования «зеленой» экономики в Республике Беларусь. *Правовое обеспечение реализации принципов «зеленой» экономики в Республике Беларусь* : монография / Е. В. Лаевская [и др.]; под ред. Е.В. Лаевской. Минск: Четыре четверти, 2017. С. 172, 173.

обществах, их союзах) в Республике Беларусь». К задачам потребительской кооперации названный Закон отнес в том числе производство сельскохозяйственной продукции, пищевых продуктов, непродовольственных товаров, организация оптовой и розничной торговли, закупка у граждан, в том числе индивидуальных предпринимателей, и юридических лиц сельскохозяйственной продукции и сырья, изделий и продукции личных подсобных хозяйств и промыслов, дикорастущих плодов, ягод и грибов, лекарственного растительного сырья и т.д. (ст. 3). Несмотря на свой статус некоммерческой организации, потребительское общество вправе реализовывать обозначенные выше задачи посредством осуществления предпринимательской деятельности, при этом доходы, прибыль, полученные от осуществления предпринимательской деятельности, направляются для достижения целей, предусмотренных уставом потребительского общества (ст. ст. 9, 26).

В Беларуси граждане вносят значительный вклад в производство отдельных видов сельскохозяйственной продукции посредством осуществления некоммерческой сельскохозяйственной деятельности. Она может осуществляться в различных правовых формах: ведение личного подсобного хозяйства, коллективное садоводство, огородничество, производство сельскохозяйственной продукции на земельных участках, предоставленных для строительства и (или) обслуживания многоквартирного жилого дома, квартиры в блокированном жилом доме, дачного строительства и т.д.

По сведениям Минсельхозпрода, в 2018 году населением республики произведено продукции сельского хозяйства на сумму 3,6 млрд. рублей, или 18,9 процента от всего производства в республике¹. При этом удельный вес хозяйств граждан в общем объеме производства основных видов сельскохозяйственной продукции составил в производстве зерна – 2,8 процента, картофеля – 83,4 процента, овощей – 68,5 процента, плодов и ягод – 75,5 процента, молока 4 процента, реализации скота и птицы 4,6 процента².

---

¹ Развитие личных подсобных и иных хозяйств населения / Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/farmer/lph/e495e9f56a3152d0.html>.

² Реализация Государственной программы развития аграрного бизнеса Рес-

Учитывая сказанное, отнесение Законом физических лиц к производителям органической продукции весьма оправдано, тем более, что они, как мы уже отмечали выше, уже участвуют в данных отношениях. Соглашаясь с мнением И. М. Чиж об отсутствии необходимости в определении организационно-правовых форм лиц, являющихся производителями органической продукции¹, отметим справедливость данного утверждения и в отношении правовых форм деятельности граждан по производству органической продукции. Главное – чтобы имеющиеся условия позволяли соблюсти установленные законодательством требования в области производства и обращения органической продукции. С этой точки зрения наиболее подходящей правовой формой является личное подсобное хозяйство граждан, для которого «производство сельскохозяйственной продукции является основным содержанием некоммерческой деятельности граждан»². Для ведения личного подсобного хозяйства гражданам предоставляются наибольшие по размеру земельные участки – суммарно – до 4 гектаров³, возможности по реализации сельскохозяйственной продукции не ограничиваются: она может быть реализована юридическим и физическим лицам

публики Беларусь на 2016–2020 годы / Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/programms/e1e36fee4a2be4c3.html>.

¹ Чиж, И. М. Правовые основы производства и обращения органической продукции в контексте формирования «зеленой» экономики в Республике Беларусь. *Правовое обеспечение реализации принципов «зеленой» экономики в Республике Беларусь* : монография / Е. В. Лаевская [и др.]; под ред. Е. В. Лаевской. Минск: Четыре четверти, 2017. С. 171.

² Шингель Н. А. Правовое регулирование некоммерческих видов деятельности граждан в сельской местности / Правовые проблемы обеспечения устойчивого развития сельских территорий и эффективного функционирования агропромышленного комплекса / И. П. Кузьмич [и др.]; науч. ред. И.П. Кузьмич. Минск, 2013. С. 83.

³ Для сравнения: максимальный размер земельного участка, предоставляемого для строительства и (или) обслуживания жилого дома, обслуживания зарегистрированной организацией по государственной регистрации квартиры в блокированном жилом доме – 0,25 га, для коллективного садоводства, дачного строительства – 0,15 га (ст. 36 Кодекса Республики Беларусь о земле).

согласно заключенным с ними договорам (ст. 6 Закона Республики Беларусь от 11 ноября 2002 г. «О личных подсобных хозяйствах граждан»). При этом деятельность граждан, осуществляющих ведение личных подсобных хозяйств, по производству, переработке и реализации произведенной ими сельскохозяйственной продукции не относится к предпринимательской¹, а доходы от реализации (за некоторым исключением) не облагаются налогами². На сегодняшний день в Беларуси три личных подсобных хозяйства специализируются на производстве органической продукции³.

Как указывалось выше, в соответствии с Законом производитель органической продукции должен иметь сертификат соответствия Национальной системы подтверждения соответствия Республики Беларусь, выданный в отношении органической продукции и процессов ее производства при добровольной сертификации. Лица, имеющие сертификат, включаются в реестр производителей органической продукции. Сведения, содержащиеся в реестре производителей органической продукции, размещаются на официальном сайте Государственного комитета по стандартизации Республики Беларусь в глобальной компьютерной сети Интернет.

Производители органической продукции вправе наносить знак «Органический продукт» на потребительскую упаковку, транспортную упаковку или иной вид носителя информации, прикрепленного к потребительской упаковке и (или) транспортной упаковке, либо помещенного в них, либо прилагаемого к ним.

Отношения, связанные с добровольной сертификацией, регулируются Законом Республики Беларусь от 24 октября 2016 г. «Об оценке соответствия техническим требованиям и аккредитации органов по оценке соответствия», а также Правилами подтверждения соответствия Национальной системы подтверждения

---

¹ Гражданский кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь, 7 дек. 1998 г. : с изм. и доп. Ст. 1.

² Налоговый кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь, 19 дек. 2002 г.: в редакции Закона от 30 декабря 2018 г. Ст. 208, ст. 337.

³ Тышкевич, Н. Закон «О производстве и обращении органической продукции» вступает в силу 19 ноября. *Сельская газета*. 19 нояб. 2019 г. / SB.BY Беларусь сегодня, 2019. URL: <https://www.sb.by/articles/chisto-bez-khimii-i-zakonno.html>.

соответствия, утвержденными постановлением Госстандарта от 25 июля 2017 г. № 61. По информации Минсельхозпрода, «орган по сертификации продукции РУП «Научно-практический центр Национальной академии наук Беларуси по продовольствию» аккредитован на проведение работ по сертификации органической продукции и процессов ее производства по следующим категориям: необработанные продукты растительного происхождения, аквакультура, переработанная сельскохозяйственная продукция для использования в качестве продовольствия, переработанная сельскохозяйственная продукция для использования в корма, семена и посадочный материал»¹. Ведутся работы по аккредитации еще одного органа по сертификации в Белорусском государственном институте метрологии (БелГИМ)².

Отметим, что Законом и принятыми в его развитие техническими нормативными актами не предусмотрено признание иностранных сертификатов, выданных в отношении органической продукции и процессов ее производства. В то же время законодательство не ограничивает возможность производителей сертифицировать произведенную ими органическую продукцию на соответствие требованиям источников права ЕС и иностранных государств. Как указано на официальном сайте Минсельхозпрода, в настоящее время 10 иностранных компаний аккредитованы в ЕС по выдаче сертификатов на органическую продукцию, произведенную в Республике Беларусь³.

Учитывая членство Республики Беларусь в Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС), особую актуальность приобретает

---

¹ Информация о развитии органического сельского хозяйства в Республике Беларусь. Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/documents/orgproizvodstvo/fbb17ace39788c02.html>.

² Тышкевич Н. В Беларуси созданы все условия для сертификации органической продукции по национальным стандартам. *Сельская газета*. 3 декабря 2019 г. / SB.BY Беларусь сегодня, 2019. URL: <https://www.sb.by/articles/snachala-protestiruyte-sebya.html>.

³ Информация о развитии органического сельского хозяйства в Республике Беларусь. Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь, 2007 – 2019. URL: <https://mshp.gov.by/documents/orgproizvodstvo/fbb17ace39788c02.html>.

формирование единых подходов к регулированию производства и обращения органической продукции в рамках ЕАЭС. Для создания согласованного механизма межгосударственного взаимодействия в данной области при Консультативном комитете по агропромышленному комплексу создана рабочая группа по направлению «Органическое сельское хозяйство»¹. Рассматривается вопрос о разработке соглашения об обращении органической сельской продукции, что помогло бы унифицировать и гармонизировать национальные требования в этой области, согласованных подходов по сертификации, унифицированных требований, касающихся стандартизации органической продукции², признания государствами-членами ЕАЭС национальных сертификатов, выданных в отношении органической продукции и процессов ее производства³.

Наряду с очевидными социальными (обеспечение граждан качественными продуктами питания, занятости населения в силу особенностей технологии и потребности в дополнительных трудовых ресурсах, развитие сельской местности) и экологическими достоинствами рассматриваемая деятельность имеет и определенные экономические особенности, которые сильнее проявляются в сложных экономических условиях: для внедрения соответствующей технологии необходимы финансовые вложения, неизбежен переходный период, в течение которого продукция еще не может маркироваться как органическая, урожай

¹ Рабочие группы по подготовке согласованных мер и механизмов основных направлений согласованной агропромышленной политики государств – членов Евразийского экономического союза при Консультативном комитете по агропромышленному комплексу Евразийской экономической комиссии, 2019. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/KK/Pages/rabochie_gruppi.aspx.

² Производство органической продукции в ЕАЭС выходит на законодательный уровень / Евразийская экономическая комиссия, 2019. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/20-04-2018-4.aspx>.

³ Тышкевич Н. В Беларуси созданы все условия для сертификации органической продукции по национальным стандартам. *Сельская газета*. 3 декабря 2019 г. / SB.BY Беларусь сегодня, 2019. URL: <https://www.sb.by/articles/snachala-protestiruyte-sebya.html>.

(количество) органической продукции ниже, а стоимость в разы выше, чем произведенной по традиционной технологии, что влияет на ее экономическую доступность для населения и др. В связи этим в литературе неоднократно обосновывалась необходимость государственной поддержки производителей органической продукции¹. Закон не предусматривает механизм такой государственной поддержки, однако устанавливает, что финансирование производства и обращения органической продукции осуществляется за счет средств производителей органической продукции, а также за счет средств республиканского и местных бюджетов в рамках выполнения государственных программ в области производства и обращения органической продукции (ст. 20). Учитывая то, что в настоящее время разрабатываются государственные программы на очередную пятилетку, в том числе государственная программа по развитию аграрного бизнеса на 2021 и последующие годы, вероятно, следует ожидать включения в нее соответствующих мероприятий, направленных на развитие производства органической продукции, финансируемых из государственного бюджета. Кроме того, целесообразно было бы закрепить в законодательстве и косвенные меры государственной поддержки производителей органической продукции, в частности, посредством льготного налогообложения². На наш взгляд, такого рода мероприятия возможно было бы рассматривать в качестве отдельного элемента экономического механизма охраны окружающей среды и природопользования, поскольку перечень закрепленных в ст. 79 Закона Республики Беларусь от

¹ Кузьмич И. П. Проблемы правового обеспечения производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции в Республике Беларусь. *Право в современно белорусском обществе*: сб. науч. тр. / Нац. центр законодательства и правовых исследований Респ. Беларусь; редкол.: В.И. Семенков (гл. ред.) [и др.]. Минск : Белпринт, 2015. Вып. 10. С. 449–456; Чиж И. М. Правовые основы производства и обращения органической продукции в контексте формирования «зеленой» экономики в Республике Беларусь. Правовое обеспечение реализации принципов «зеленой» экономики в Республике Беларусь : монография / Е. В. Лаевская [и др.]; под ред. Е.В. Лаевской. Минск: Четыре четверти, 2017. С. 183, 187.

² Чиж, И. М. Там же. С. 187.

26 ноября 1992 «Об охране окружающей среды» элементов не является исчерпывающим¹.

Кроме того, Закон предусматривает некоторые иные меры, которые должны способствовать развитию рассматриваемой деятельности:

- организация обучения методам (способам) производства и обращения органической продукции подчиненными Минсельхозпроду учреждениями образования;

- разработка местными исполнительными и распорядительными органами мероприятий по организации и развитию производства и обращения органической продукции;

- оказание Национальной академией наук Беларуси консультационных услуг по вопросам, связанным с производством и обращением органической продукции.

Таким образом, на наш взгляд, принятие в Беларуси Закона «О производстве и обращении органической продукции» и иных актов законодательства отвечает современным социально-экономическим потребностям и создает необходимые национальные правовые основы для развития производства органической продукции, которое в стране уже ведется, а также правовые гарантии реализации прав граждан на достаточное питание, охрану здоровья и благоприятную окружающую среду. Следующим существенным стимулом для производства органической продукции должны стать разработка и закрепление в законодательстве и программных документах механизма государственной поддержки производителей органической продукции. Несмотря на то, что нормы закона недостаточно экологизированы, анализ содержания правового регулирования отношений по производству и обращению органической продукции свидетельствует о его экологической обусловленности и соответствии целям устойчивого развития, содержащимся в международно-правовых актах и правовых актах программного характера.

---

¹ Правовые механизмы охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности / Т. И. Макарова [и др.]; под науч. ред. Т. И. Макаровой. Минск: БГУ. 2016. С. 62.

5.3. Адаптація аграрного законодавства України до вимог ЄС у сфері органічного сільськогосподарського виробництва

Значення ринку органічної продукції для економіки країн Європейського Союзу (далі – ЄС) постійно підвищується. Сьогодні ЄС є другим найбільшим споживачем цієї продукції у світі. Так, у 2017 р. обсяг роздрібного продажу співтовариства склав 34,3 млрд євро. При цьому, ринок споживання зростає швидше, ніж виробництво: у 2018 р. в ЄС було імпортовано 3,3 млн. тон органічної сільськогосподарської продукції¹. Що стосується галузі виробництва такої продукції, то у 2017 р. площа земель сільськогосподарського призначення, на яких здійснюється її вирощування досягла розміру 12,6 млн. га, що становить 18 % світової площі таких земель і 7 % всіх земель, що знаходяться в обробітку в ЄС²; кількість її виробників складала практично 250 тис. (станом на 2016 р.)³. Враховуючи зростаючий попит на органічну продукцію, законодавець ЄС не тільки чітко регламентує порядок здійснення діяльності в зазначеній сфері, а й всіляко підтримує виробників такої продукції.

Важливо зазначити, що органічне сільське господарство має обмежений вплив на навколишнє середовище та заохочує до відповідального використання енергії і природних ресурсів; збереження біорізноманіття і регіональних екологічних балансів; підвищення родючості ґрунтів; забезпечення якості води; дотримання високого рівня добробуту тварин⁴. Відповідно аграрна політика нашої країни також має бути спрямована на підтримку розвитку цього виду діяльності й створення ефективного правового механізму для його

---

¹ Organic farming in the EU. A fast growing sector EU. *Agricultural Markets Briefs*. 2019. № 13. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-farming-in-the-eu_mar2019_en.pdf.

² Organic farming in the EU. A fast growing sector. URL: https://www.pig333.com/latest_swine_news/organic-farming-in-the-eu-a-fast-growing-sector_14725/.

³ Organic farming in the EU. A fast growing sector EU. *Agricultural Markets Briefs*.

⁴ Organics at a glance. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organics-glance_en.

функціонування. Крім того, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. (далі – *Угода про асоціацію*), передбачається співробітництво сторін, яке включає, у т.ч. заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах (ст. 404). З метою здійснення вищезазначеного співробітництва, сторони підтримують поступове зближення та гармонізацію з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС (ст. 405). Не вдаючись до детального аналізу поняття «гармонізація», оскільки це не відноситься до предмету нашого дослідження, зазначимо лише, що його застосування у вищенаведених положеннях є не зовсім коректним. Адже, ця правова категорія характеризує процес приведення законодавства у відповідність до норм права ЄС, що відбувається в межах Європейського Союзу та є статутним обов'язком виключно держав-членів. А процес приведення законодавства у відповідність до норм права ЄС, що відбувається за межами Євросоюзу та стосується третіх держав у зв'язку із реалізацією ними зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію, визначається поняттям «адаптація»¹. Підтримуючи вказану позицію, у подальшому будемо оперувати саме останнім поняттям.

Згідно з Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженою Законом України від 18 березня 2004 р., адаптація – це приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire* (*acquis*) (правової системи ЄС, яка включає акти законодавства ЄС (але не обмежується ними), прийняті в межах ЄС, спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ) (р. II.). Слід зазначити, що всупереч згаданій програмі, якою передбачалося створення ефективного загальнодержавного механізму

---

¹ Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 35.

адаптації законодавства (р. У), на сьогоднішній день він так і не розроблений. В результаті, адаптація набула ознак системного явища в правотворчій діяльності державних органів, яке характеризується елементами зловживання такими способами вдосконалення національної правової системи як трансформація, імплементація і рецепція¹. Звісно вказаний процес не повинен зводитися до автоматичного копіювання норм європейського права. У законодавстві має використовуватися усталена термінологія, з мінімальною кількістю слів іноземного походження та враховуватися традиції української юридичної науки. Інакше, – не уникнути юридичної акультурації і руйнування національної правової культури².

Особливо актуальною є ця проблема для українського аграрного законодавства, яке переживає бурхливий розвиток, пов'язаний, у значній мірі, із глобалізаційними процесами, що відбуваються в світовій економіці, та інтеграцією України до ЄС. Але, як слушно зазначає В. М. Єрмоленко, розроблення нових нормативно-правових актів аграрного законодавства має базуватися на принципах аграрного права і впливати з них. Неврахування основоположних засад, визначених принципами аграрного права, обов'язково призведе до неповного охоплення новоствореним нормативно-правовим актом специфіки аграрних відносин, які він покликаний врегульовувати, і, як наслідок, до його слабкої дієвості³.

У галузі органічного виробництва має бути прийнята ціла низка нормативно-правових актів, адаптованих до законодавства ЄС, яке складається з таких документів: Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. про органічне виробництво та маркування органічної продукції, який скасовує Регламент (ЄЕС) № 2092/91⁴

¹ Миколенко О. І. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу як соціально-правове явище. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 155.

² Там само. С. 154.

³ Єрмоленко В. М. Нетрадиційні джерела сучасного аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. № 173. Ч. 3. С. 39–40.

⁴ Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. Про органічне виробництво та маркування органічної продукції, який скасовує Регламент (ЄЕС) № 2092/91. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf.

(далі – *Регламент Ради (ЄС) № 834/2007*); Регламенту Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р., що визначає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції стосовно органічного виробництва, маркування і контролю¹ (далі – *Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008*); Регламенту Комісії (ЄС) № 1235/2008 від 8 грудня 2008 р., що визначає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про умови імпорту органічних продуктів з третіх країн² (далі – *Регламенту Комісії (ЄС) № 1235/2008*). Крім того, з 1 січня 2021 р. вступає в дію Регламент (ЄС) 2018/848 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 р. про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та скасування Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 (далі – *Регламент (ЄС) 2018/848*)³. Вказаний документ передбачає ряд нововведень, які будуть стосуватися, зокрема: посилення системи контролю завдяки застосуванню більш жорстоких запобіжних заходів і перевірок всього ланцюга поставок; забезпечення дотримання виробниками третіх країн того ж самого набору правил, що й у ЄС; охоплення органічними правилами більш широкого переліку продуктів; спрощення порядку сертифікації для дрібних фермерів завдяки введенню нової системи групової сертифікації⁴.

---

¹ Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р., що визначає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції стосовно органічного виробництва, маркування і контролю. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EC_Reg_889_2008_Implementing_Rules_UA.pdf.

² Commission Regulation (EC) No 1235/2008 of 8 December 2008 laying down detailed rules for implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 as regards the arrangements for imports of organic products from third countries. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32008R1235>.

³ Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2018.150.01.0001.01.ENG.

⁴ New legislation from 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/future-organics_en.

В окремому порядку регулюються питання фінансової підтримки виробників органічної продукції, оскільки вона надається в рамках програм сільського розвитку. Заходи такої підтримки передбачені Регламентами (ЄС) № 1305/2013 Європейського Парламенту і Ради від 17 грудня 2013 р. щодо підтримки сільського розвитку Європейським сільськогосподарським фондом сільського розвитку (ЄСФСР) та скасування Регламенту Ради № 1698/2005¹ (далі – *Регламент (ЄС) № 1305/2013*) та № 1307/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 р. про встановлення правил прямої виплати фермерам за програмами підтримки в рамках спільної аграрної політики та скасування Регламенту Ради (ЄС) № 637/2008 та Регламенту Ради (ЄС) № 73/2009)² (далі – *Регламент (ЄС) № 1307/2013*).

На перший погляд, всі вище перераховані документи мають однакову юридичну силу, оскільки належать до єдиного виду нормативно-правових актів ЄС – регламентів. Але слід враховувати, що всі вони ухвалені різними органами ЄС, а саме Радою, Європейською Комісією та спільно Європейським Парламентом і Радою. Як зазначається у довідковій літературі, Рада – це головний орган, що приймає відповідні рішення. У даному випадку – регламенти, які мають силу закону. Як правило, регламенти, прийняті Європейською Комісією, містять заходи, спрямовані на реалізацію положень регламенту, ухваленого Радою³. На сьогоднішній день, законодавчу функцію виконує Європейський Парламент разом з Радою, що передбачено Договором про Європей-

---

¹ Regulation (EU) № 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 december 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) № 1698/2005. URL: <http://eur-lex.europa.eu/>.

² Regulation (EU) No 1307/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) № 637/2008 and Council Regulation (EC) No 73/2009. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CE-LEX:32013R1307&from=en>.

³ Fretten C., Miller V. The European Union: a guide to terminology, procedures and sources. URL: <http://w4mp.org/html/library/standardnotes/sn1a-03689.pdf>.

ський Союз (ст. ст. 14, 16)¹. Крім того, повноваження цих органів в зазначеній сфері уточнюються Договором про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС). У ньому вказується, що Європейський Парламент і Рада спільно ухвалюють відповідні нормативно-правові акти за пропозицією Європейської Комісії (ст. 289)².

Взагалі регламент має загальне застосування. Він є обов'язковим у всіх своїх частинах та має пряме застосування в усіх державах-членах (ст. 288 ДФЄС). Це означає, що регламенти не потребують подальшої імплементації у законодавство держав-членів та є прямо застосовуваними, а відтак можуть мати як вертикальну, так і горизонтальну пряму дію.³ Враховуючи відсутність чіткого механізму адаптації законодавства в нашій країні, логічно припустити, що в процесі її проведення мають враховуватися юридичні ознаки нормативно-правових актів ЄС. Вказане означає, що адаптація Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 має здійснюватися шляхом прийняття закону, а Регламентів Комісії (ЄС) № 889/2008 та відповідно № 1235/2008 – підзаконних нормативно-правових актів на рівні постанов Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) або наказів відповідних міністерств. Крім того, слід звернути увагу, що вищезазначені регламенти визнаються частиною юридичних стандартів, які розглядаються Українською стороною при поступовому наближенні законодавства по конкретному сектору чи продукту (Додаток XXXVIII до Угоди про асоціацію). Відповідно, напрошується висновок про те, що вимоги, які містяться в цих документах щодо правил виробництва органічної продукції, її переробки, маркування, організації контролю, торгівлі тощо мають бути максимально відтворені у національному законодавстві.

Основу вітчизняного законодавства в зазначеній сфері складає Закон України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування ор-

---

¹ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (210/C 83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06

² Там само.

³ Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. С. 62.

ганічної продукції». На його виконання має бути прийнята ціла низка підзаконних нормативно-правових актів. На підставі аналізу його положень можна дійти висновку, що, постановами КМУ затверджуватимуться: Порядок (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції¹ (далі – *Порядок органічного виробництва*) (п. 2 ст. 13), Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції (п. 9 ст. 24), Порядок ведення реєстрів (реєстру операторів, реєстру органів сертифікації та Реєстру органічного насіння і садивного матеріалу² (п. 1 ст. 31). Накази центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, визначатимуть: Перелік речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях³ (далі – *Перелік речовин*) (п. 3 ст. 14); державний логотип для органічної продукції;⁴ Порядок розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації (п. 7 ст. 28); Порядок ведення Переліку органів іноземної сертифікації (п. 4 ст. 29); Порядок декларування обсягів органічної продукції, що вводиться в обіг (п. 3 ст. 36) та інш. На жаль, жодний з цих документів не прийнятий. Відповідно не створено механізму реалізації положень закону. Така ситуація практично унеможливує проведення діяльності у сфері виробництва та обігу органічної продукції. Слід зазначити також, що наведена система нормативно-правових актів уявляється досить складною,

¹ Проект постанови КМУ від 19 квітня 2019 р. «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції». URL: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-detalnih-pravil-organichnogo-virobnictva-ta-obigu-organichnoyi-produktsiyi>.

² Проект постанови КМУ від 8 липня 2019 р. «Про затвердження Порядку ведення реєстрів». URL: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-vedennya-reestriv>.

³ Проект наказу Мінагрополітики від 9 липня 2019 р. «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях. URL: <https://minagro.gov.ua>.

⁴ Державний логотип для органічної продукції (сировини): наказ Мінагрополітики від 25 грудня 2015 р. № 495 (втрата чинності відбулася 2 серпня 2019 р.).

грозоміркою та такою, що не в повній мірі відповідає законодавству ЄС.

Насамперед, зупинимося на аналізі положень Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», в основу якого покладено норми Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007. За своєю структурою та змістом він і справді практично повністю відтворює вказаний регламент. Тим не менш, слід звернути увагу на ряд моментів, які потребують доопрацювання. Так, вважаємо, що відносини у сфері імпорту органічної продукції не врегульовані в ньому належним чином. Адже, у законі відсутній окремий розділ, присвячений зазначеному питанню, на відміну від Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007. Не регулює такі відносини і проект Порядку органічного виробництва, хоча цьому питанню присвячено Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008. Тому, з метою адаптації національного законодавства до законодавства ЄС в зазначеній сфері, необхідно: встановити основні засади регулювання імпортих операцій із органічною продукцією на рівні закону; доповнити проект вищезгаданої постанови КМУ відповідними положеннями.

За законодавством ЄС, органічне виробництво розглядається як цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження ((1) преамбули Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007). Відповідно здійснення вказаної діяльності спрямоване не тільки на виробництво продуктів харчування в умовах, максимально наближених до природних, а й на гуманне ставлення до тварин, ощадливе використання природних ресурсів, захист навколишнього середовища та розвиток сільських територій. На думку М. В. Краснової, таке виробництво включається як у сферу природокористування та охорони навколишнього природного середовища, так і передусім, у сферу забезпечення екологічної безпе-

ки доквілля, суспільства і людини¹. Зазначене підтверджується і принципами, на яких будується органічне виробництво та переробка. Виділяються загальні й специфічні принципи органічного виробництва, а також специфічні принципи переробки: 1) органічних харчових продуктів (ст. 6); 2) кормів органічного походження (ст. 7). До загальних принципів органічного виробництва належать: 1) відповідне планування і організація біологічних процесів, які базуються на екосистемах з використанням їх внутрішніх природних ресурсів; 2) обмеження застосування вхідних продуктів; 3) суворе обмеження використання хімічно синтезованих речовин у виняткових випадках; 4) адаптація правил органічного виробництва з урахуванням санітарного стану, регіональних кліматичних відмінностей і місцевих умов, етапів розвитку і специфічних сільськогосподарських практик (ст. 4). Серед специфічних принципів згадуються: сприяння і підвищення рівня біологічної активності ґрунтів, їх природної родючості, стабільності та біологічного розмаїття, попередження і боротьба з ущільненням та ерозією ґрунтів; зведення до мінімуму використання ресурсів, що не відновлюються, і продуктів несільськогосподарського походження; підтримання здоров'я тварин шляхом стимулювання природного імунного захисту тварини, а також вибір відповідних кормів і методів господарювання; підтримка здоров'я рослин профілактичними заходами; розведення худоби з урахуванням місцевих умов і у тісному зв'язку з землею; додержання високого рівня добробуту тварин з урахуванням потреб, притаманних певним видам тощо (ст. 5).

Що ж стосується Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», то з його змісту взагалі не зрозуміло, з якою метою здійснюється органічне виробництво і в чому полягає його важливе суспільне значення. Як зауважує Р. І. Марусенко, закон спрямований на формування лише ринку специфічного продукту, що не

---

¹ Краснова М. В. Органічне землеробство – спосіб правового забезпечення екологічної безпеки природокористування. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конф. (29 – 30 верес. 2017 р.). за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 129.

обов'язково має обумовлювати позитивний вплив на споживача та середовище його проживання.¹

Крім того, у законі виділяються принципи державної політики в указаній сфері, а не принципи органічного виробництва, як це передбачено в його назві й преамбулі. До перших віднесено принципи: законності; паритетності та рівності; відкритості; координації; сталого розвитку; об'єктивності; взаємоузгодженості економічних інтересів операторів, суспільства і держави; додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; визнання свободи господарської діяльності; свободи поширення інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції (п. 1 ст. 6). Необхідно звернути увагу, що всі вони належать до загальних принципів здійснення господарської діяльності та жодним чином не відбивають особливостей, притаманних виробництву та обігу органічної продукції. Цікаво, що принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) були закріплені у Законі України від 3 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»² (ст. 4) і практично повторювали принципи, наведені у Регламенті Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. У науковій літературі пропонувалося доповнити їх перелік принципами державної підтримки³ та сертифікації⁴. До того ж, принципи здійснення господарської діяльності в зазначеній сфері повинні будуватися не тільки на нормах законодавства ЄС, а й враховувати загальний зміст аграрного, земельного і еколо-

¹ Марусенко Р. І. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції та екологізація виробництва: співвідношення. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М. В. Харків: «Доміно», 2017. С. 162.

² Втрата чинності відбулася 2 серпня 2019 р.

³ Курман Т. В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. С. 255.

⁴ Уркевич В. Ю. Принципи правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини в аспекті сталого розвитку сільських територій. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. № 197. Ч. 1 С. 61.

гічного законодавства України. Не зрозумілим видається підхід українських законотворців, які розмістили вказані принципи у підзаконному нормативно-правовому акті – Порядку органічного виробництва. На наш погляд, основоположні засади здійснення будь-якої діяльності мають закріплюватися на рівні закону.

Як вже зазначалося вище, основні засади органічного виробництва в Україні мають бути максимально наближеними до законодавства ЄС. На жаль, на практиці це не завжди відбувається. Так, різними є підходи до визначення переліку речовин, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва. За законодавством ЄС такий перелік є виключним (п. 1 ст. 16 Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007). Згідно ж із Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», він є відкритим (п.1 ст. 23). Таким чином, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, який затверджує цей перелік, має можливість формувати його на власний розсуд, додаючи у нього практично будь-які речовини (інгредієнти, компоненти). Так, у проекті Переліку речовин містяться добавки (Е 223 (піросульфит натрію), Е 392 (екстракт розмарину), Е 418 (гелланова камедь), Е 901 (бджолиний віск), Е 903 (віск карнаута), Е 968 (еритрит), які відсутні у Додатку VIII «Певні продукти і речовини, які використовуються при виробництві органічних харчових продуктів, згадані у Статті 27 (1) (а) Регламенту (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. Вказане створює ситуацію, коли сільськогосподарська продукція, вироблена із використанням «додаткових» речовин, за українським законодавством визнається органічною, але, при цьому, не відповідає стандартам ЄС.

Наведемо ще один приклад невідповідності українського законодавства вимогам законодавства ЄС у вказаній сфері. Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 містить положення, згідно з якими, у випадках, колине всі площі сільськогосподарських угідь використовуються для органічного виробництва, оператор повинен відділяти землю, тварин і продукти, які використовуються для органічних підрозділів або вироблені ними, від землі, тварин і продуктів, які використовуються для підрозділів з традиційною (не органічною) системою господарювання або вироблені підрозділами з традиційною систе-

мою господарювання, та вести відповідні записи для підтвердження такого поділу (ст. 11). У Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» про вищезазначений обов'язок суб'єктів господарювання не згадується (у частині вжиття заходів щодо розподілу сільськогосподарських земель, на яких здійснюється органічне і неорганічне виробництво продукції рослинництва (ст. 26). Взагалі, слід погодитися із думкою М. В. Шульги, що специфічні обов'язки власників земельних ділянок для ведення органічного землеробства та їх користувачів щодо використання, відтворення та охорони цих земель¹ повинні бути закріплені законом.

Як уже зазначалося вище, Регламентом (ЄС) № 1305/2013 передбачена необхідність підтримки органічного землеробства. Допомога на здійснення такої діяльності надається щорічно та компенсує бенефіціарам всі або частину додаткових витрат та недоотриманих доходів (п. 4. ст. 29). Її розмір коливається у межах 450 – 900 євро за газемель сільськогосподарського призначення (Додаток 2 Регламенту). Щорічні платежі із ЄСФСР можуть отримувати фермери (група фермерів), які добровільно беруть на себе зобов'язання перейти або підтримувати практику та методи органічного землеробства, які визначені у Регламенті Ради (ЄС) № 834/2007. Вони можуть скористатися й підтримкою в рамках системи якості для сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, яка надається за двома напрямками: підтримка нових учасників схем якості (п. 1 ст. 16 Регламенту (ЄС) № 1305/2013); підтримка проведення інформаційно-рекламної діяльності групами сільськогосподарських виробників (п. 2 ст. 16 вказаного Регламенту). Більше того, фермери, які здійснюють виробництво органічної продукції, мають право на оплату сільськогосподарської практики, що сприяє покращенню клімату і навколишнього середовища (т. з. зелені виплати) (ст. ст. 38 і 43 Регламенту (ЄС) № 1307/2013).

Не дивлячись на те, що в українській аграрно-правовій науці проблема забезпечення державною підтримкою виробників ор-

---

¹ Шульга М. В. Щодо правового режиму земель, які використовуються для органічного землеробства. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М. В. Харків: «Доміно», 2017. С. 237.

ганічної продукції неодноразово піднімалася¹, на законодавчому рівні вона залишається не вирішеною. Адже, ні в Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», ні в Законі України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України», навіть не згадується про її необхідність. Не передбачено вжиття подібних заходів і Концепцією розвитку сільських територій, схваленою розпорядженням КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. Таким чином, порівняння умов, в яких здійснюють виробництво органічної сільськогосподарської продукції українські фермери та фермери ЄС, дає підстави стверджувати, що розвиток органічного землеробства не є пріоритетним для України.

На сьогоднішній день процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС у галузі виробництва органічної продукції слід вважати незавершеним. Не дивлячись на те, що за своєю структурою та змістом Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» практично повністю відтворює Регламент Ради (ЄС) № 834/2007, у ньому міститься ряд положень, які не відповідають законодавству ЄС: відсутній окремий розділ, присвячений регулюванню відносин у сфері імпорту органічної продукції; не закріплені принципи, на яких здійснюється органічне виробництво; перелік речовин, що дозволяється використовувати у процесі

¹ Григор'єва Х. А. Комплексна державна підтримка органічного сільського господарства: пропозиції щодо законодавчого запровадження. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. міжнар. -практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.) / за ред. Шульги М. В. Харків: «Доміно», 2017. С. 44 – 47; Марченко С. І. Правові питання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. *Там само*. С. 164–167; Статівка А. М., Корнієнко В. М. Щодо удосконалення аграрного законодавства у сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Там само*. С. 214; Уркевич В. Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (22 – 23 травня 2015 р.). Київ, 2015. С. 75–77; Курман Т. В. Сталій розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків, Юрайт, 2018. С. 255–259 та інші.

органічного виробництва є відкритим; не згадується про обов'язок суб'єктів господарювання вживати заходи щодо розподілу сільськогосподарських земель, на яких здійснюється органічне і неорганічне виробництво продукції рослинництва тощо. Крім того, до цих пір Положення Регламентів Комісії (ЄС) № 889/2008 та відповідно № 1235/2008 практично не знайшли свого відображення в українському законодавстві.

5.4. Адаптація земельного законодавства України до вимог ЄС у сфері органічного землеробства

Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність. Розширення дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть поза рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва.

Необхідність приведення вимог земельного законодавства України у сфері органічного землеробства до відповідного права ЄС обумовлена тим, що відсутність порядку органічного землеробства унеможливує здійснення ефективного державного контролю за діяльністю виробників органічної продукції.

Відповідно до Плану дій «Україна – Європейський Союз», схваленого Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 р., Україна взяла на себе зобов'язання підвищувати безпеку продуктів харчування для споживачів та спрощення торгівлі шляхом проведення реформ та модернізації санітарної і фітосанітарної сфери шляхом (п. 8):

– приєднання до Комісії Кодексу Аліментаріус (Codex Alimentarius Commission) та міжнародної Конвенції про захист рослин;

– перегляду переліку заходів, що потрібно вжити для поступового наближення до норм законодавства ЄС у сфері санітарного та фітосанітарного контролю та відповідних інституцій, зі створенням часових графіків та механізму фінансування;

– прискорення здійснення ефективних реформ в цій сфері (наприклад, чіткий розподіл повноважень між окремими інституціями, принципи Директиви 96/22 про заборону речовин та Директиви 96/23 про моніторинг залишкових речовин);

– проведення порівняльного аналізу законодавства ЄС та України у сфері гігієни продуктів харчування, у т. ч. обробки харчових продуктів;

– забезпечення прогресу у наблизненні до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга «від поля до столу»; загальних принципів та вимог до безпеки продуктів харчування (Регламент 178/2002/ЄС);

– ефективної імплементації системи Hazard Analysis Critical Control Point на підприємствах та в органах контролю¹.

Угода про асоціацію була ратифікована Верховною Радою України та Європейським Парламентом 16 вересня 2014 року². Повністю Угода вступила в силу з 1 січня 2017 року, після її ратифікації всіма країнами-членами Європейського Союзу (ЄС). Однак з 1 листопада 2014 року тимчасово застосовувались деякі її положення, зокрема Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне та секторальне співробітництво» (за винятком статті 404 (h) щодо посилення гармонізації з питань, які обговорюються в рамках міжнародних організацій)³.

Відповідно до Угоди про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання привести у відповідність чинне законодавство, зокрема, і в сфері органічного виробництва. Необхідно запровадити детальні правила виробництва, зберігання, переробки, пакування, транспортування та зберігання органічної продукції.

---

¹ План дій «Україна – Європейський Союз», схваленого Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693/print.

² Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. *Голос України* від 17.09.2014 р. № 177.

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

На виконання «Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію Україна-ЄС», що затверджений Кабінетом Міністрів України 25 жовтня 2017 року, та положень глави 17 Мінагрополітики розробило «План заходів з наближення законодавства України до права ЄС в агропромисловому комплексі», затверджений Наказом Мінагрополітики від 27 червня 2018 року № 313. Він включає заходи з імплементації 44 актів права ЄС: 6 актів щодо політики якості; 25 актів ЄС щодо стандартів торгівлі рослинами, насінням рослин, продуктами, отриманими з рослин, фруктами та овочами; 4 актів щодо органічного фермерства; 23 актів ЄС щодо стандартів торгівлі живими тваринами та продуктами тваринництва; 1 акт стосується генетично модифікованих зернових¹.

З 1 січня 2016 року також почали тимчасово застосовуватись положення Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», який містить Главу 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи», що стосується сфери сільського господарства і торгівлі.

Відповідно Угоди між Україною та Європейським Союзом створюється Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі на 10 років. Україна має впровадити національну систему контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів, яка буде еквівалентна системі Європейського Союзу, що базується на важливому принципі забезпечення контролю «від лану до столу».

На виконання цього розпорядженням Кабінету Міністрів України № 228 від 24 лютого 2016 року (зі змінами, внесеними розпорядженням КМУ № 444 від 04.07.2017) було затверджено Всеохоплюючу стратегію імплементації законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, яка містить строки законодавчого наближення у цій сфері. Стратегія охоплює заходи з розроблення законодавства та впровадження значної кількості санітарних та фітосанітарних заходів, які стосуються як загаль-

---

¹ Про затвердження плану заходів з наближення законодавства України до права ЄС в агропромисловому комплексі: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27 червня 2018 р. № 313. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-pro-zatverdzhennya-planu-zakhodiv-z-nablizhennya-zakonodavstva-ukraini-do-prava-es-v-agropromislovomu-kompleksi>.

ної національної системи контролю, так і окремих продуктів та процесів¹.

Відсутність ефективного законодавства у цій сфері створює сприятливе середовище для можливостей порушення прав споживачів та розвитку недобросовісної конкуренції серед виробників, а також фальсифікації продукції органічного землеробства. До Мінагрополітики неодноразово надходили звернення від громадськості з фактами порушення законодавства щодо маркування продукції, виробленої не в результаті органічного виробництва, логотипом для органічної продукції, затвердженим наказом Мінагрополітики від 25 грудня 2015 року № 495, зареєстрованим у Мін'юсті 19 січня 2016 року за № 99/28229², а також із позначеннями та написами «еко», «біо», «органічний». Такі дії недобросовісних виробників є обманом покупця, в результаті чого страждає не лише споживач, який платить більше за псевдоорганічний продукт, а й виробник, який дотримувався всіх принципів органічного виробництва, але може втратити споживача через відсутність механізму регулювання органічного ринку та відповідної системи контролю.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва продукції органічного землеробства, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів у розвитку власного органічного виробництва. Так, за інформацією Офісу підтримки реформ при Мінагрополітики у 2017 році (пізніше подібні дослідження вже не проводились) загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду складала близько 289

---

¹ Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 228-р. *Урядовий кур'єр* від 06.04.2016 р. № 65.

² Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини): наказ Мінагрополітики від 25 грудня 2015 року № 495, зареєстрованим у Мін'юсті 19 січня 2016 року за № 99/28229. *Офіційний вісник України* від 09.02.2016 – 2016 р., № 9, стор. 89, стаття 424, код акта 80572/2016 (втратив чинність 02.08.2019 р.).

тис. га (0,7 % від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України). При цьому нараховувалось 504 оператори органічного ринку¹.

Сьогодні органічні продукти українського виробництва стають більш затребуваними на іноземних ринках. Протягом 2017 року з України було експортовано 333 тис. тонн органічної продукції на суму 99 млн євро (95 млн євро до країн ЄС, 4 млн євро в інші країни).

Основними перевагами органічного землеробства є: збереження родючості ґрунту; виробництво здорових продуктів харчування, збереження і захист розмаїття флори і фауни, а також зменшення забруднення навколишнього середовища хімікатами.

10 липня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» № 2496, який набув чинності з 2 серпня 2018 року і введений в дію з 2 серпня 2019 року².

Міністерством аграрної політики та продовольства розроблено Проект постанови КМУ від 19 квітня 2019 «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції». Також Кабінетом Міністрів України повинно бути прийнято «Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції», має бути розроблено кілька реєстрів: Реєстр операторів, Реєстр органів сертифікації, Реєстр органічного насіння і садивного матеріалу та Перелік органів іноземної сертифікації.

Основними вимогами до органічного рослинництва, відповідно до ст. 18 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», є:

– застосування для захисту рослин переважно агротехнічних, біологічних, механічних і фізичних методів з урахуванням від-

---

¹ URL: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>.

² Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. *Урядовий кур'єр* від 29.08.2018 – № 160.

повідних сівозмін, а також шляхом вибору відповідних видів та сортів, стійких до шкідників і хвороб;

– використання під час вирощування та обробки рослин методів, що оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин рослинам, у тому числі використання живих мікроорганізмів;

– використання ґрунтозахисних технологій вирощування рослин, що запобігають виникненню у ґрунті ерозійних чи інших деградаційних процесів;

– використання добрив, меліорантів, матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження та інших речовин, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів та урожайності сільськогосподарських культур, для поліпшення якості рослинницької продукції, які розщеплюються біологічно, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

– використання неорганічних засобів захисту рослин, меліорантів, регуляторів росту рослин лише у порядку та обсягах, визначених законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, за умови що вони внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

– заборона використання мінеральних азотних добрив;

– регулярне очищення та дезінфекція приміщень та споруд, що використовуються для органічного рослинництва речовинами, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

– використання для сівби органічного насіння та використання для посадки органічного садивного матеріалу, крім випадків, встановлених цим Законом;

– здійснення біологічного контролю за шкідниками та хворобами рослин¹.

---

¹ Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. Урядовий кур'єр від 29.08.2018. № 160.

Також вищезазначений Закон регулює порядок маркування органічної продукції і використання напису «органічний» та розміщення Державного логотипу для органічної продукції, а також запроваджує систему нагляду та контролю за виробництвом та обігом органічної продукції та сировини, та встановлює відповідальність за невиконання законодавства в цій сфері.

Більшість діючих органічних господарств та переробних підприємств, що працюють в Україні, вже сертифіковані за стандартом органічного виробництва та переробки, що є еквівалентним регламентам Ради ЄС № 834/2007 та Європейської Комісії № 889/2008 (стандарт застосовується для органів сертифікації та їхніх сертифікованих операторів органічного виробництва (виробників, переробників і продавців), які провадять свою діяльність за межами Європейського Союзу, неофіційний переклад стандарту). Але з моменту введення в дію Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» виробникам доведеться пройти сертифікацію вже відповідно до «Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції», що прийнято в Україні. Законодавство передбачає певний перехідний період для вже сертифікованих органічних операторів, тому вони не втратять органічний статус¹.

Сьогодні вітчизняним виробникам продукції рослинництва варто звернути увагу на вимоги до маркування органічної продукції, які прописані в законі та почати приводити у відповідність маркування власної продукції. Слід звернути увагу також на норми Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» № 2639, який вводиться в дію майже одночасно з законом про органічне виробництво². Виробникам, які планують продовжувати експорт органічної продукції до країн ЄС, потрібно бути готовими до подвійної сертифікації, а також до змін, які за-

---

¹ Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91. Люксембург, 28 червня 2007 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union) OJ L*. 189, 20.7.2007, стор. 1.

² Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 6 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Голос України* від 06.02.2019. № 24.

плановані в ЄС у зв'язку з набуттям чинності нового Регламенту Ради ЄС 2018/848 від 30 травня 2018 р. Органічне виробництво передбачає виконання всіх обов'язкових норм, правил та процедур, вимог до якості та безпечності виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, що передбачені чинним законодавством України; воно є додатковою перевагою для виробників, споживачів та довкілля.

Водночас, застосування методів органічного землеробства вимагає дотримання спеціальних стандартів органічного виробництва та постійного, як правило, щорічного, підтвердження органічного статусу виробництва та його сертифікацію. Тільки наявність сертифікату про відповідність стандартам органічного виробництва дає право називати продукцію «органічною».

Уповноважений контролюючий орган повинен здійснювати перевірку операторів органічного ринку мінімум 1 раз на рік та брати зразки продукції у мінімум 5 % підконтрольних операторів.

Акредитація Європейським Союзом органів сертифікації як таких, що можуть здійснювати свою діяльність з сертифікації органічного виробництва та переробки в Україні здійснюється відповідно до стандарту, що еквівалентний регламентам Європейського Союзу № 834/2007 та № 889/2008. Станом на 10 січня 2019 року в Україні діє 17 таких органів сертифікації. Зокрема, єдиний український орган сертифікації Органік Стандарт, який має повноваження сертифікувати всі види продукції як органічні на території України та надавати експортні сертифікати, за винятком вина та продукції перехідного періоду.

Законодавство ЄС визначає, що органічне виробництво – це загальна система управління підприємством та виробництвом харчових продуктів, яка об'єднує найкращі екологічні методи захисту навколишнього середовища, високий рівень біорізноманіття, збереження природних ресурсів, дотримання високих стандартів добробуту тварин та методу виробництва поряд із наданням переваг простими споживачами для продуктів, які вироблені з використанням природних речовин та процесів (Постанова Ради (ЄС) № 834/2007).

Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №

834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів¹ передбачають, що органічне рослинництво ґрунтується на живленні рослин головним чином через екосистему ґрунту. Тому гідропонне вирощування, коли корені рослин знаходяться в інертному субстраті та живляться розчинними мінеральними та іншими поживними речовинами, не дозволяється.

Органічне рослинництво передбачає застосування різноманітних методів культивування та обмежене використання добрив і малорозчинних речовин для покращення ґрунту, отже, слід спеціально зазначити умови застосування цих заходів. Зокрема, слід викласти умови застосування певних несинтетичних продуктів.

Вітчизняному виробнику необхідно відмовитися або значно обмежити використання пестицидів, які можуть мати шкідливий вплив на довкілля або призводити до наявності залишків застосованих пестицидів у сільськогосподарській продукції. Слід віддавати перевагу застосуванню запобіжних заходів для боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами. Додатково слід викласти умови застосування певних продуктів захисту рослин. Для цілей органічного сільського господарства застосування певних продуктів для захисту рослин, добрив, речовин для покращення ґрунту.

З метою запобігання забрудненню довкілля, а саме таких природних ресурсів як ґрунт і вода, біогенними речовинами, європейським законодавством встановлено граничний обсяг гною на гектар. У випадку неможливості задовольнити потреби рослин у поживних речовинах заходами, передбаченими у Статті 12(1)(a), (b) і (c) Постанови (ЄС) № 834/2007, в органічному виробництві дозволяється застосовувати тільки добрива і речовини для покращення ґрунту, зазначені у Додатку 1 до цієї Постанови, і тільки у необхідному об'ємі. Оператори повинні мати документальне підтвердження необхідності застосування таких продуктів.

---

¹ Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91. Люксембург, 28 червня 2007 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union) OJ L*. 189, 20.7.2007, стор. 1.

Загальна кількість використовуваного у господарствах гною, як визначено у Директиві Ради 91/676/ЄЕС¹ стосовно захисту води від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел, не може перевищувати 170 кг азоту на рік на один гектар використуваних сільськогосподарських земель. Це обмеження стосується лише використання стійлового гною, висушеного стійлового гною і дегідратованого пташиного посліду, компостованих екскрементів тварин, у тому числі пташиного посліду, компостованого стійлового гною та рідких екскрементів тварин.

Господарства, які займаються органічним виробництвом, можуть укладати письмові угоди про співробітництво виключно з іншими господарствами і підприємствами, які відповідають правилам органічного виробництва, з метою використання надлишкового гною від органічного виробництва. Гранична межа розраховується на основі усіх господарств органічного виробництва, залучених до такого співробітництва. Дозволяється використовувати відповідні препарати мікроорганізмів для покращення загального стану ґрунту або наявності поживних речовин у ґрунті або у сільськогосподарських культурах. Для стимуляції компостування дозволяється використовувати відповідні рослинні препарати або препарати мікроорганізмів.

Для того щоб рослини і продукція рослинництва могли вважатися органічними, правила виробництва, зазначені у Статтях 9, 10, 11 і 12 Постанови (ЄС) №834/2007 і Главі 1 даної Постанови, а також, відповідно, винятки з правил виробництва, зазначені у Главі 6 даної Постанови, мають застосовуватися до земельних ділянок щонайменше протягом двох років до засівання або, для лук і пасовищ чи багаторічних фуражних культур, щонайменше протягом двох років до початку використання в якості органічних кормів, або, для багаторічних культур крім фуражних, протягом щонайменше трьох років до першого збирання органічних продуктів.

Таким чином, продукція органічного землеробства – це продукція сталого сільського господарства та/або харчової промисловості, отримана в результаті сертифікованого органічного вироб-

---

¹ Директива 91/676/ЄЕС стосовно охорони вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел. UPL: <https://menr.gov.ua/news/31292.html>.

ництва, на всіх етапах якого застосовуються природні речовини та процеси задля збереження природних ресурсів, захисту навколишнього середовища, відновлення родючості ґрунтів, підвищення рівня біологічного різноманіття, виробництва продуктів високої якості, розвитку сільських територій та сприяння гармонії між людиною і природою. Під час виробництва органічних продуктів забороняється застосування хімічно синтезованих допоміжних речовин (добрив, пестицидів, технологічних добавок), іонізуючої радіації, регуляторів та стимуляторів росту, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів, штучних ароматизаторів та барвників.

Якнайшвидша адаптація земельного законодавства України до вимог ЄС дозволить встановити єдині правила органічного землеробства та обігу вітчизняної органічної продукції; посилити довіру споживачів та імпортерів до українського органічного продукту як такого, що вироблений відповідно до законодавства, адаптованого до вимог права ЄС у сфері органічного виробництва; зростання обсягів виробництва сертифікованої органічної продукції.

5.5. Адаптація законодавства України до вимог ЄС щодо заборони застосування іонізуючого випромінювання у процесі органічного виробництва

Харчові продукти є незамінною складовою життєдіяльності кожної людини. В умовах екологічної кризи, радіаційного забруднення частини території України, харчові продукти мають бути не тільки якісними, тобто мати сукупність властивостей для задоволення потреб організму людини в енергії та поживних речовинах, а також безпечними, у тому числі екологічно безпечними для її здоров'я та життя¹, та екологічно чистими. Відтак в Україні набуває поширення практика виробництва органічних харчових продуктів.

---

¹ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.06 – земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право. Київ, 1996. С. 3.

Вспеціальній літературі досліджувались окремі складові механізми правового забезпечення виробництва органічних харчових продуктів такими вченими України як Андрейцев В. І., Балюк Г. І., Бобкова А. Г., Брулевич В. В., Бугера С. І., Гафурова О. В., Гетьман А. П., Гребенюк М. В., Духневич А. В. Єрмоленко В. М., Коваленко Т. О., Кондратьєва К. А., Краснова М. В., Курман Т. В., Лушпаєв С. О., Малишева Н. Р., Марченко С. І., Носік В. В., Оверковська Т. К., Піддубна Д. С., Піддубний О. Ю., Пунда О. О., Рабінович А. В., Романко С. М., Саркісова Т. Б., Статівка А. М., Струтинська-Струк Л. В., Уркевич В. Ю., Шульга М. В. та іншими науковцями.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, взяла на себе зобов'язання адаптувати своє законодавство до законодавства ЄС, у тому числі у сфері органічного виробництва харчових продуктів.

Так, зокрема, згідно додатку XXXVIII до Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» по напрямку «Органічне фермерство»¹ Україна поступово має наблизити національне законодавство до Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 р. «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції», який скасовує Регламент (ЄС) № 2092/91 (далі – Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції»), Регламенту Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008 р., що визначає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції стосовно органічного виробництва, маркування і контролю.

Відповідно до ст. 10 «Заборона використання іонізуючого випромінювання» Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції» передбачено, що використання іонізуючої радіації для обробки органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка використовується у органічних харчових продуктах чи кормах, заборонене².

---

¹ URL: <http://vobu.com.ua/app/webroot/img/custom/editor/euro/ugoda/asd42.pdf>.

² Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. / за ред. к.е.н. Євгена Милованова та ін. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. 204 с.

Однак, використання технології радіаційної обробки харчових продуктів, кормів та сировини, що є результатом наукового та технічного прогресу, застосовується наразі в передових країнах світу поряд із застосуванням нових засобів захисту рослин, антибіотиків для тварин, генної інженерії, спеціальних газів для тривалого зберігання харчових продуктів.

Натепер технологія опромінення харчових продуктів з метою їх пастерилізації дозволена в 41 країні світу, а перелік продуктів, які дозволено опромінювати, наближається до 30: м'ясо, морепродукти, фрукти, овочі, крупи, спеції¹. За даними ФАО ООН, в Європі щорічно виготовляється і реалізується понад 200 тисяч тон продуктів, пастеризованих випромінюючими установками².

Прихильник радіоактивного опромінення харчових продуктів – керівник Секції зберігання харчових продуктів відділу ФАО/ МАГАТЕ Ян Ван Коей наводить різні аргументи на користь зазначеної технології, серед яких можна виділити наступні: по-перше, енергетична криза, яка стала поштовхом для перегляду ефективності традиційних методів збереження харчових продуктів з точки зору енергетичних затрат, які потрібно для їх застосування; по-друге, переваги технології опромінення харчових продуктів, які дозволяють: а) зберегти їх початкову свіжість (риба, фрукти, овочі) та фізичний стан; б) уповільнити процеси дозрівання в овочах та фруктах; в) бути альтернативою карантинній обробці овочів та фруктів, які призначені для міжнародної чи міждержавної торгівлі; по-третє, позитивні рішення міжнародних комісій. Так, на нараді Об'єднаної комісії експертів ФАО/МАГАТЕ/ВОЗ по споживчим якостям опромінених харчових продуктів (1969, 1976 та 1980 роки) була зроблена оцінка щодо безпечності споживання опромінених харчових людиною. На нараді цієї ж Комісії в 1980 році було зроблено заключення про те, що опромінення будь-яких харчових продуктів у дозах до 10 кГр (1кГр (Грей) = 100 000 бер

¹ Продукты питания и радиация. Дезинфекция продуктов питания радиацией. URL: rb.mchs.gov.ru/about_radiation/Radiacija_i_zdorove_cheloveka/O_radiacii_dostupnim_jazikom/item/5252.

² Анастасія Музиченко. Опромінене продовольство: не мерехтить і не псується. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/oprominene-prodovolstvo-ne-merehtit-i-ne-psuetsa>.

(= 1 джоуль/ кг)) не представляє токсикологічної небезпеки і тому більше не потребує перевірки оброблених таким чином харчових продуктів на токсичність¹.

Правову основу опромінення харчових продуктів в Україні на- тепер складають положення національного та міжнародного стан- дартів: Державного стандарту України ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені. Рекомендована між- народна практика (САС/RCP 19-1979, Rev/2-2003, IDT)², який був прийнятий згідно Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2 грудня 2014 року № 1428 «Про прийня- ття національних стандартів України, гармонізованих з міжнарод- ними та європейськими нормативними документами, міжнарод- них стандартів як національних стандартів України, скасування національних стандартів України та міждержавних стандартів в Україні» та набрав чинності з 01 червня 2015 року; Загальний стандарт на харчові продукти, оброблені проникаючим випроміню- ванням CODEXSTAN 106-1983, REV.1-2003³.

Враховуючи, що Державний стандарт України ДСТУ-Н САС/ RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені. Рекомен- дована міжнародна практика (САС/RCP 19-1979, Rev/2-2003, IDT) (далі – ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені) уведено в Україні вперше, а його повне чи часткове видання, відтворення задля розповсюдження і розповсюдження як офіційного видання на будь-яких носіях інформації без дозволу ДП «УкрНДНЦ» чи уповноваженої ним особи заборонено (згідно с.2 Передмови) розглянемо його структуру та окремі положення, в яких встановлені вимоги у сфері опромінення харчових продуктів.

Структурно зазначений документ складається з Титульної

---

¹ Ян Ван Козй Лучевая обработка пищевых продуктов. *Бюллетень МАГАТЕ*, том 23, номер 3. С. 37–41. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/23305783336_ru.pdf.

² Державний стандарт України ДСТУ-Н САС/RCP 19:2014. Продукти харчо- ві радіоактивно опромінені. Рекомендована міжнародна практика (САС/ RCP 19-1979, Rev/2-2003, IDT // Київ, ДП «УкрНДНЦ», 2016. 13 с.

³ Общий стандарт на пищевые продукты, обработанные проникающим из- лучением CODEX STAN 106-1983, REV/1-2003. URL: http://www.fao.org/tempref/codex/Publications/Booklets/RU/Irradiated_Rus.ed_final.pdf.

сторінки, Передмови, Національного вступу, Вступу та восьми розділів: 1. Вимоги; 2. Сфера застосування; 3. Оброблення перед опроміненням; 4. Пакування; 5. Підприємство: проектування, устаткування і контролювання; 6. Опромінення; 7. Зберігання після опромінення й оброблення; 8. Маркування.

Відповідно до Передмови ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені визначено, що він внесений Національним університетом біоресурсів і природокористування із зазначенням конкретних прізвищ науковців – доктора біологічних наук та кандидата біологічних наук, які здійснювали його переклад з англійської мови та науково-технічне редагування.

Відповідно до «Національного вступу» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені передбачено, що цей стандарт є повним письмовим перекладом САС/RCP 19-1979 (Rev.2-2003) Recommended international code of practice for radiation processing of food (Продукти харчові радіоактивно опромінені. Рекомендована міжнародна практика); відповідальним за цей стандарт є Національний університет біоресурсів і природокористування України; стандарт містить вимоги, які відповідають чинному законодавству України.

У «Вступі» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені розкривається зміст поняття опромінення харчових продуктів, визначаються цілі нормативного регулювання опромінення харчових продуктів, зазначається про те, що при нормативному регулюванні опромінення харчових продуктів слід брати до уваги також Загальний стандарт на харчові продукти, оброблені проникаючим випромінюванням CODEXSTAN 106-1983, REV.1-2003. Так, опромінення харчових продуктів розглядається як обробка харчових продуктів іонізуючим випромінюванням для того, щоб разом з іншими способами впливу контролювати вміст харчових патогенів, зменшувати мікробне обсіменіння та ступінь зараженості шкідниками, пригнічувати проростання корнеплодів і збільшувати строк придатності швидкопсувних продуктів.

В другому розділі ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені врегульовані питання щодо сфери застосування, використання та тлумачення таких термінів як: опромінення харчових продуктів; опромінені харчові продукти; дозиме-

трія; доза (поглинена); коефіцієнт рівномірності дози; розподіл дози; межа дози. Так, наприклад, термін опромінення харчових продуктів на відміну від визначення, яке надається у Вступі, розглядається як обробка харчових продуктів іонізуючим випромінюванням, а саме гамма-випромінюванням, рентгенівським випромінюванням або потоком прискорених електронів, як вказано в «Загальному стандарті на харчові продукти, оброблені проникаючим випромінюванням» Кодексу (під Кодексом розуміється Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius) – це звід міжнародних харчових стандартів, прийнятих Міжнародною комісією ФАО/ВОЗ по впровадженню кодексу стандартів і правил по харчовим продуктам (Комісією «Кодекс Аліментаріус»). Стандарти Кодекса охоплюють основні харчові продукти – як оброблені й напівфабрикати, так і необроблені – авт.); термін доза (поглинена) розглядається як поглинена доза, іноді названа як «доза», що є кількістю енергії, поглиненої на одиницю маси опроміненого харчового продукту; термін розподіл дози – просторова варіація поглиненої дози в партії продукції з граничними значеннями максимальної поглиненої дози та мінімальної поглиненої дози; термін межа дози – мінімальна або максимальна доза радіації, поглинена харчовим продуктом, установлена в регуляторних актах як необхідна з технологічних причин.

В розділі 3. «Обробка перед опроміненням» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені містяться технічні вимоги до продовольчої сировини (підрозділ 3.1.) та вантажно-розвантажувальних операцій, зберігання та транспортування харчових продуктів (підрозділ 3.2.).

В розділі 4 «Пакування» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені містяться технічні вимоги до пакування, у тому числі і до контейнерів.

В розділі 5 «Підприємство: проектування, обладнання і контроль» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені містяться як технічні, так і правові норми, якими передбачено, що процес опромінення харчових продуктів може здійснюватись підприємством на ліцензованому обладнанні за умови отримання дозволу на використання обладнання для опромінення харчових продуктів; а опромінені харчові продукти мають бути

безпечними для споживачів, персоналу та навколишнього середовища. Однією із основних вимог виробничого процесу опромінення харчових продуктів як одного із фізичних методів їх обробки є обов'язковість ведення записів щодо суворого дотримання доз опромінення, здійснення виробничого контролю (підрозділ 5.3.3. «Вимоги до виробничого процесу», підрозділ 5.3.4. «Контроль застосованої дози»). Згідно підрозділу 5.4.5. «Контроль продукту та стану запасів» передбачено, що всі необхідні параметри, такі як дата, час, потужність джерела, мінімальна і максимальна дози, температура тощо мають бути зазначені біля кодового номера продукту. Для відокремлення опромінених та неопромінених харчових продуктів передбачено обов'язкове застосування таких засобів як фізичні бар'єри.

Розділ 6 «Опромінення» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені містить загальні вимоги до різних етапів опромінення харчових продуктів та складається із семи підрозділів: 6.1. Загальні положення; 6.2. Визначення процесу; 6.3. Дозиметрія; 6.4. Дозиметричні системи; 6.5. Дозиментія і контроль процесу; 6.6. Реєстрація даних про опромінення; 6.7. Контроль факторів ризиків. Спеціальні вимоги до стадії опромінення містяться в Загальному стандарті для опромінених харчових продуктів CODEXSTAN 106-1983, REV.1-2003 (далі – Загальний стандарт для опромінених харчових продуктів). Розглянемо окремі положення цього стандарту.

Так, зокрема, в Загальному стандарті для опромінених харчових продуктів конкретизовані джерела іонізуючого випромінювання, які можуть використовуватись для опромінення харчових продуктів: а) гамма-випромінювання радіонуклідів Co (60) чи Cs (137); б) рентгенівські промені від штучних джерел з енергією, що менша або рівна 5 MeB; в) потік прискорених електронів від штучного джерела з енергією меншою або рівною 10 MeB (підрозділ 2.1.); визначена доза поглинання випромінювання (підрозділ 2.2.); визначені вимоги до обладнання і контролю процесу опромінення харчових продуктів (підрозділ 2.3.).

Згідно розділу Розділ 5. «Повторне опромінення» Загального стандарту для опромінених харчових продуктів передбачено, що: 1) харчові продукти, опромінені згідно розділів 2 та 4 даного стан-

дарту, крім продуктів з низьким вмістом води (крупя, боби, сушені харчові продукти тощо), які опромінені з метою контролю за можливим розміщенням комах, не повинні опромінюватись повторно; 2) їжа не вважається повторно опроміненою, якщо: а) опромінена їжа готується із матеріалів, які були опромінені низькими дозами з метою, відмінною від харчової безпеки, тобто забезпечення карантинних заходів, наприклад, для попередження проростання коріння; б) піддаються опроміненню продукти, які містять менше 5 відсотків опромінених раніше компонентів; в) харчові продукти отримують повну дозу іонізуючого опромінення, яка необхідна для досягнення необхідного ефекту більше, ніж за один етап, як частина досягнення спеціальної технологічної мети. В підрозділі 5.3. Загального стандарту для опромінених харчових продуктів міститься застереження про те, що накопичена харчовими продуктами максимальна доза поглиненого випромінювання за результатами повторного опромінювання не повинна перевищувати 10 кГр, за виключенням випадків, коли це необхідно для досягнення поставлених технологічних завдань, і не повинна знижувати безпеку споживання або придатності харчових продуктів.

У Розділі 8 «Маркування» ДСТУ-Н САС/RCP 19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені передбачено, що у Загальному стандарті на харчові продукти, оброблені проникаючим випромінюванням CODEXSTAN 106-1983, REV.1-2003 та Загальному стандарті на маркування фасованих харчових продуктів CXS 1-1985 викладено положення стосовно маркування опромінених продуктів, зокрема наведено визначення міжнародного рівня символ (логотип) і дані щодо внесення інформації в документи на постачання продукції. Так, зокрема, в розділі 7 «Маркування» Загального стандарту на харчові продукти, передбачено, що для опромінених харчових продуктів, як фасованих, так і без пакування, супроводжуючі документи мають містити відповідну інформацію для ідентифікації зареєстрованого обладнання, за допомогою якого здійснювалось опромінення, дати опромінення, дози опромінення та номери партії; в супроводжуючих документах має бути чітко зафіксований факт проведення опромінення. У випадку продажу харчових продуктів споживачу безпосередньо у транспортному контейнері, міжнародний знак та слова «опромінено» або «обро-

блено іонізуючим опроміненням» мають бути на контейнері поруч із назвою продуктів.

Як зазначалось раніше, відповідно до «Національного вступу» ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені передбачено, що цей стандарт містить вимоги, які відповідають чинному законодавству України. Для того щоб з'ясувати, чи відповідає цей стандарт діючому законодавству, на нашу думку, доцільно спочатку зрозуміти яка була необхідність в прийнятті такого документу в Україні – державі, населення якої постраждало від наслідків Чорнобильської АЕС (яка розглядається законодавством України як джерело пролонгованого опромінення населення¹). Так, після Чорнобильської катастрофи в спеціальних законах України були врегульовані відносини щодо попередження впливу на людину радіоактивно забруднених харчових продуктів, зокрема, встановлені вимоги про те, що: а) вміст радіонуклідів у продуктах харчування, продовольчій сировині та питній воді не може перевищувати затверджених в установленому порядку норм (ст. 16 Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 14 січня 1998 р.²); б) з метою зниження ризику захворюваності населення та зменшення доз радіоактивного опромінення у зоні гарантованого добровільного відселення та зоні посиленого радіологічного контролю державою гарантується постійний дозиметричний контроль радіоактивного забруднення, зокрема, харчових продуктів (ст. ст. 17, 19 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 року³).

Аналіз змісту Державного стандарту України ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 Продукти харчові радіоактивно опромінені. Рекомендована міжнародна практика (САС/RCP 19-1979, Rev/2-2003, IDT,

¹ Про затвердження Комплексної програми здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в галузі радіаційної безпеки України, радіаційного моніторингу довкілля установами та закладами Державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України із залученням науково-дослідних інститутів АМН України на 2006 – 210 роки: Наказ МОЗ України від 20 березня 2006 року № 137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0137282-06>.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80>.

³ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>.

Загального стандарту на харчові продукти, оброблені проникаючим випромінюванням CODEXSTAN 106-1983, REV.1-2003 дає можливість зробити висновок, що врегульовані ними суспільні відносини у сфері опромінення харчових продуктів мають комплексний характер. Такі суспільні відносини, по-перше, пов'язані з використанням джерел іонізуючого випромінювання у виробництві, а відтак мають відповідати в першу чергу вимогам Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року¹, де серед основних принципів державної політики у сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту передбачено, зокрема, відкритість і доступність інформації, пов'язаної з використанням ядерної енергії; нормування, ліцензування та нагляд у сфері використання ядерної енергії (ст.4) та вимогам іншого законодавства України у сфері забезпечення радіаційної безпеки; по-друге мають відповідати вимогам Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», в новій редакції від 22 липня 2014 року та іншим законам та підзаконним актам у сфері продовольчої безпеки нашої держави.

Так, згідно Закону України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11 січня 2000 року² передбачено, зокрема, загальні положення про державну реєстрацію джерел іонізуючого випромінювання (ст.6) та обов'язкове ліцензування такого виду діяльності як використання джерел іонізуючого випромінювання (ст.7), але без їх конкретизації. Згідно Законів України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності від 19 травня 2011 року»³, Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення від 24 лютого 1994 року⁴, передбачено одержання дозволу на проведення будь-яких діагностичних, експериментальних, випробувальних, вимірювальних робіт на підприємствах, в установах, організаціях, діяльність яких пов'язана з використанням продукції та речовин з джерелами іонізуючого випромінювання і радіоактивних речо-

---

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80>.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14>.

³ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17>.

⁴ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.

вин, але види діяльності, пов'язаної із опроміненням не конкретизовані. В ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року¹ серед видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля взагалі не зазначена така діяльність як опромінення харчових продуктів. Законом України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» серед небезпечних факторів у харчовому продукті передбачено, зокрема, фізичний чинник харчового продукту або його стан, що може спричинити шкідливий вплив на здоров'я людини (п.43 ст.1), а серед параметрів безпечності окремо виділено такий показник як «допустимі добові дози», недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини (п. 58 ст. 1). Однак в розділі 7 «Загальні гігієнічні вимоги щодо поводження з харчовими продуктами» Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» не врегульовані відносини щодо опромінення харчових продуктів як можливої технології їх обробітку.

На нашу думку, вагомим аргументом щодо недоцільності застосування технології опромінення харчових продуктів з метою їх збереження в Україні є саме заборона такої технології щодо органічних харчових продуктів в Регламенті Ради (ЄС) № 834/2007 Про органічне виробництво та маркування органічної продукції. З метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС Верховна Рада України 10 липня 2018 року прийняла новий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»², в якому згідно ч. 2 ст. 14 забороняється застосування іонізуючого випромінювання у процесі органічного виробництва.

З урахуванням зазначеного можна зробити наступні висновки:

1. Положення ст. 10 «Заборона використання іонізуючого випромінювання» Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 Про органічне виробництво та маркування органічної продукції в якому міститься заборона щодо використання іонізуючої радіації для обробки органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка викори-

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

стовується у органічних харчових продуктах знайшло своє відображення в законодавстві України.

2. Суспільні відносини у сфері застосування технології опромінення харчових продуктів з метою їх збереження мають комплексний характер, оскільки пов'язані з використанням джерел іонізуючого випромінювання у виробництві харчових продуктів. Відтак зазначена господарська діяльність має здійснюватись із дотриманням вимог чинного законодавства у сфері радіаційної безпеки та продовольчої безпеки.

3. Аналіз чинних законів у зазначеній сфері дає можливість зробити висновок про те, що державний стандарт ДСТУ-Н САС/RCP19:2014 «Продукти харчові радіоактивно опромінені» за своїм змістом не відповідає чинному законодавству України та був прийнятий без урахування національних інтересів України.

4. Одним із аргументів недоцільності застосування технології опромінення харчових продуктів в Україні є заборона технології опромінення харчових продуктів у сфері органічного виробництва як на рівні Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції» (ст.10), так і Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (ч. 2 ст. 14).

Наукове видання

**ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ
ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ:
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ**

Монографія

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 07.02.2020 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 17,90. Обл.-вид. арк. 16,34.
Наклад 100 прим. Зам. № 1402/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом “Юрайт”
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Дуюнової Т. В.